SCARLAT CALLIMACHI

DIN CĂRȚI VECHI

PAGINI PRIVITOARE LA ISTORIA ROMÂNILOR

BIBLIOTECA ISTORICĂ „UNIVERSUL"

www.digibuc.ro

C. 15.954. — 15.VIII.946.

www.digibuc.ro

SCARLAT CALLIMACHI

DIN CĂRŢI VECHI

PAGINI PRIVITOARE LA ISTORIA ROMÂNILOR

EDITURA „UNIVERSUL“ S. A.
1946

www.digibuc.ro

CUVÂNT INAINTE

Paginile de faţă sunt o modestă contribuţie la istoria poporului român. Numai prin darea la iveală a documentelor şi cărţilor vechi româneşti şi străine, putem alcătui o istorie naţională. Acest adevăr, l-au înţeles şi primii cercetători ai trecutului românesc; dela Papiu Ilarian până la N. Iorga, toţi istoricii noştri s'au străduit să culeagă — în ţară şi în bibliotecile din străinătate — toate ştirile privitoare la Români.

Astăzi, materialul documentar este destul de bogat, totuşi, sunt, încă, sute, mii, de cărţi, broşuri şi documente, care n'au văzut lumina zilei. Vina nu este toată a cercetătorilor: ci, în parte, a vitregiei timpului şi a numărului, nebănuit de mare, al scrierilor privitoare la principatele Moldovei, Valahiei şi Transilvaniei.

Cărţile, folosite în volumul acesta, cuprind multe pagini de un deosebit interes pentru trecutul nostru; raritatea lor ne-a făcut să extragem, spre cunoştinţa celor mulţi, cele în legătură cu trecutul istoric, politic şi cultural, al Românilor. Ceeace n'au făcut veacurile, cu cărţile şi documentele vechi, a desăvârşit, în multe cazuri, nepăsarea noastră. Cărţile sunt lucruri gingaşe, pe care trebue să le păstrăm cu îngrijire; noi, însă, de multe ori, le-am aruncat în poduri, în pivniţe, fără să ne doară cât de puţin. Şi, astfel, ne-am sărăcit materialul istoric.

www.digibuc.ro

In alcătuirea volumului de faţă, am ţinut seama de anii, în care au apărut cărţile folosite; credem, că, această ordine cronologică, este cea mai adecvată pentru a prezenta, în chip clar, materialul cules.

Incetul cu încetul, se va face lumină şi ea ne va lăsa să întrevedem, în amurgul îndepărtat al trecutului, adevărata istorie a norodului românesc.

S. C.

www.digibuc.ro

Andrea Cambini despre Valahi

O carte din 1529

Colecționarul de cărți vechi privitoare la trecutul Românilor găsește, cu greu, opere tipărite în prima parte a veacului al XVI-lea. De aceea, toate cărțile care poartă înscrise, în paginile lor, ani din această întâie parte a veacului al XVI-lea sunt tare căutate și, de obiceiu, foarte rare. Insemnătatea lor, pentru cei ce se ocupă cu trecutul poporului românesc, e mare, căci în acel secol, poporul care locuia între Nistru și Carpați, în Transilvania și între Carpați și Dunăre, începea, de abia, să se afirme și era puțin cunoscut de istoricii occidentali, autori ai cărților tipărite între anii 1500 până la anul 1550.

Nu vom aminti despre incunabulele — puține la număr — în paginile cărora sunt însemnate fapte glorioase din timpul temutului voevod Vlad Țepeș, sau despre lucrarea *„Concilium buch zu Costencz"* tipărită, pentru întâia oară, în Augsburg, în anul 1483, de către Anton Gorg și în care ni se vorbește de un oarecare cavaler Tugomir, sol al lui Mircea cel Bătrân, de o solie compusă din boieri moldoveni în frunte cu Georgeo Samusinis și Stanislaus Rotampan și despre mitropolitul Grigore Țamblac al Moldovei, nu vom vorbi despre

www.digibuc.ro

rarissima cronică polonă, tipărită în Cracovia, în anul 1521, de către Hieronimus Victor, al cărei titlu este „Chronica Polonorum" şi care e scrisă de *Miechow.* Cartea aceasta rară, despre care găsim următoarea însemnare în catalogul *Quaritch,* din 1860: *„I can trace the sale of no copy in England".* (Nu pot să dau de urma nici unui exemplar vândut în Anglia), cuprinde o amănunţită descriere a luptelor lui Ştefan cel Mare cu Polonii.

In felul acesta, am putea aminti mai multe opere istorice apărute la începutul sec. al XVI-lea, dar rândurile de faţă fiind închinate lui *Andrea Cambini,* să citim ce spune acest autor italian.

La anul M. D. XXVIIII (1529) a fost tipărită *(stampato)* în Florenţa de către *„heredi di Philippo di Giunta"*, în luna Iunie, lucrarea lui *Andrea Cambini,* Florentinul: *„Della Origine dei Turchi et Imperio Delli Ottomanni".*

Tiparniţa lui *Giunta* e celebră, ceeace ne dovedeşte, că, autorul acestei cărţi, era un om însemnat, iar lucrarea lui o operă aparte.

Pentru noi Românii, însemnătatea acestor scurte texte privitoare la Valahi e cu atât mai mare. Nu vom găsi, în ele, cine ştie ce ştiri „senzaţionale". Ne vom putea da seama, însă — destul de bine — despre ce ştiau în acele vremuri, occidentalii luminaţi despre Valahi.

La pagina 9 verso, citim:

...acesta (Mahomed) a atacat pe Valahi, popor de o cruzime mare, care locuia în apropiere de Dunăre, cu care s'a războit în multe lupte, prădând şi ţara lor, silindu-i, apoi, să-i plătească un tribut.

La pagina 42, mai găsim cuvântul *Valahia.*

www.digibuc.ro

Harta din *Notitia Orbis Antiqui*, de Christofor Cellarius 1701

www.digibuc.ro

„...făcând să meargă un mare număr de oameni pentru a-i da ajutor în Valahia..."

Iar, mai departe, la pagina 58 verso, găsim:

...vrând să facă un atac împotriva Valahilor, începe să pregătească, la — Moncastro — Cetatea Albă, armata de mare...

La pag. următoare (57), autorul ne vorbeşte despre Sultanul Baiazid şi despre luptele lui cu Valahii:

„...*per la via della Bulgaria alla volta del Valaccho, il quale habita nella parte inferiore verso il Ponto Eusino et intrato ne paesi suoi scorsone et depare dato in gran parte, il signore de paese conosciuto le forze sue non essere abastante od difenderlo contro a uno tanto impeto determino tentare se per via dello accordo, si poteva salvar confidatosi assai nella clementia et bonta di Baiasith... facto di pacto che li devessi pagare la una certa quantita di dnare in segno di tributo, lo ricevette nella protectione sua...*"

(..cu oastea vroia (Baiazid) să treacă prin Bulgaria în ţinutul unde locuiesc Valahii, adică în partea inferioară către Marea Neagră, ţară sărăcită şi pustiită. de războaie. Stăpânul acestei ţări, cunoscându-şi puterea şi dându-şi bine seamă că nu se va putea apăra împotriva unei astfel de năvăliri, se hotărî să încerce s'o înlăture pe calea unei înţelegeri, punând speranţă pe clemenţa şi bunătatea lui Baiazid... Baiazid l-a luat sub protecţia lui, el obligându-se să-i plătească, anual, o anumită sumă de bani, în semn de tribut...).

Acestea sunt textele, privitoare la trecutul Românilor, pe cari le găsim în cartea lui *Andrea Cambini:* „Della origine dei Turchi et Imperio Delli Ottomanni".

Paginile, mai sus pomenite, sunt însemnate prin vechimea lor, fiind printre primele mărturii occidentale privitoare la istoria Românilor.

www.digibuc.ro

Papa Pius al II-lea despre Valahi

Papa Pius al II-lea (Aeneas-Silvius Piccolomini) descindea dintr'un vestit neam, din Siena, al Piccolominilor. A fost un bun cunoscător al literaturii antice, un mare orator, scriitor şi era celebru pentru felul ales, în care se purta cu oamenii. Ii cunoştea bine şi vorba lui despre ei a rămas celebră: *„Soysez hyppocrites puisque tout le monde l'est et tirons parti des hommes tels qu'ils sont"*. El a fost ales papă în anul 1458 şi a încercat, în dese rânduri, să hotărască, pe părinţii creştini, să pornească în cruciadă împotriva Turcilor.

Pius al II-lea e autorul multor scrieri, printre cari: *„Description de l'état de l'Allemangne"*, *„Histoire de l'Empire sous Frederic III"*, romanul *„Euryale et Lucrèce"*, *„Scrisori"*, *„Discursuri"*, etc.

Una din cele mai interesante este descrierea Asiei şi a Europei.

Ea a fost tipărită în anul 1531 sub titlul următor: *„Pii II Pon. M. Asiae Europae elegantiss. descriptio mira festinitate tum ueter tum recentium res memoratu dignas complecteus maxime quae sub Frederico III apd Europeos Christiani cum Turcis, Prutenis, Soldano, et caeteris hostibus fidei, tum etiam intesse vario bellorum euentu commiserunt. Cum Priuilegio. Imp. ad quadriennium. Anno 1531"*.

www.digibuc.ro

Până la pag. 289, autorul ne descrie Asia. La pagina următoare citim: *Pius II Pontificis Maximi in Europam, sui temporis varias continentem historias, Praefatrio".*

...„*et Getae, quos partim Valachos. partim Transyluanos nominant... (pag. 291).*

Imperiul neamului unguresc este mult mai întins decât Ungaria... şi Geţii, pe cari îi numesc, în parte Valahi, în parte, Transilvăneni, au ajuns sub stăpânirea ungurească.

La pag. 297 *Pius* al II-lea ne vorbeşte despre *Ioan Huniade* şi zice:

„Acest Ioan a fost de neam Valah, născut nu din părinţi nobili, dar cu însuşiri alese, cu suflet superior şi iubitor de virtute; a biruit în multe lupte pe Turci şi a înzestrat bisericile ungureşti cu prăzile duşmanilor; şi întâiul dintre toţi generalii Ungurilor a arătat că armatele turceşti pot să fie înfrânte şi biruite.

In capitolul II scrie: „*De Transsyluana regione, Teutonibus, Siculis, et Valachis populis eam incolentibus*". (Despre ţara Transilvaniei, despre neamurile Saşilor, Secuilor şi Valachilor, care o locuiesc).

Dela pag. 301—304 avem următoarele texte privitoare la Valahi:

„Ţara Transilvaniei este aşezată peste Dunăre, pe care au locuit-o, odată Dacii, popor sălbatec şi cunoscut prin măcelurile multe ale Romanilor. In vremea noastră„ o locuiesc trei neamuri: Saşii, Secuii şi Valahii...

Valahii sunt de neam italic, cum vom arăta ceva mai jos; cu toate acestea vei găsi puţini bărbaţi (Valahi) Transilvăneni, neştiutori de limba ungurească...

Ioan Huniade, al cărui nume întunecă pe ceilalţi (pe cari i-am numit mai sus) a mărit gloria nu numai a Ungurilor, ci şi a Valahilor, din cari se trăgea. Vala-

www.digibuc.ro

chia este o țară întinsă, începând din Transilvania până la Marea Neagră, aproape toată câmpie, lipsită de ape; se mărginește, la Miază-zi, cu fluviul Istru, la Nord, se mărginește cu Roxanii, pe cari noi îi numim Rutenii și, către fluviile Thyras, este un neam nomad de Sciți, pe cari, azi, îi numim Tătarii. Această țară au locuit-o, odată Geții, cari și pe Darie fiul lui Histaspe l'au pus pe fugă...

Apoi, au fost supuși și distruși de armatele romane și o colonie de Romani a fost adusă, acolo, de un oarecare comandant Flaccus, de unde și-a primit și numele de Flaccia. De aci, cu vremea, atât s'a corupt cuvântul, încât i s'a zis Valachia și locuitorilor Valachi, în loc de Flacci. Limba poporului este, încă, romană, deși mult schimbată.. Pentru un om din Italia este de abia de înțeles...

Intre Valachi, în vremea noastră, au fost două partide: una a Dăneștilor *(Danorum)*, alta a Drăculeștilor *(Dragulanorum)*; dar aceștia (Drăculeștii) erau mai puțin decât Dănești (impares essent) și au suferit multe dela ei; de aceea au chemat pe Turci în ajutor și sprijiniți de armatele acestora au doborît pe Dănești, aproape până la exterminare. Insă, Ioan Huniade, susținut de imperiul Ungurilor, dând ajutor Dăneștilor. nu numai că i-a adus la loc, dar și-a câștigat sie-și renume și bogăție; de oarece răpind moșiile *(agros)* Dăneștilor din mâna Turcilor, le-a ocupat, ținându-le pentru el și urmașii lui..

Valachii locuesc și în insulele Dunării, printre care este *Pence*, cunoscută de antici și în Thracia, Valachii au unele așezări. O parte din Valachi sunt supuși Turcilor, iar o parte Ungurilor.."

In capitolul III, la pag. 305, întâlnim, iarăși, cuvântul *„Valach"*.

www.digibuc.ro

„După ce-am vorbit de Valahi şi de Unguri, acum vom vorbi şi de Thraci...

La pag. 311:

„Acesta (Mahomed) a pus tributuri grele pe Valachi, neamuri foarte puternice şi foarte războinice, cari se întindeau mult peste Dunăre (după cum am spus-o mai sus)...

Pius al II-lea ne dă, apoi, o descriere amănunţită a bătăliei dela Varna dintre creştini şi Turci, (pag. 317).

Armata creştină mergând prin Valachia a trecut Dunărea şi a ajuns în Moesia...

La pagina 319, citim:

„(In lupta dela Varna)... Huniade, îndată ce a zărit că steagurile creştine se închină (cedează) s'a retras din luptă cu zece mii de Unguri şi Valachi şi a luat fuga, deşi regele nu era salvat, iar izbânda, încă, îndoielnică...".

Acest papă, *Pius al II-lea*, vestit teolog, istoric, geograf şi diplomat, este un autor însemnat, prin paginile privitoare la trecutul Românilor, scrise încă, în veacul al XV-lea, pentru cei cari studiază începuturile neamului românesc.

Pius al II-lea s'a născut în anul 1405 în oraşul Cossignano (în Toscana) şi a murit în anul 1464 în oraşul Ancona.

www.digibuc.ro

O carte din sec. al XVI-lea despre Moscovia

Scrierea lui *Sigismondo libero Barone in Herberstain Neiperg et Guetnhag* „Comentari della Moscovîa" a apărut în anul 1550 în Veneţia. Mărimea cărţii e de 19 cm. jum.×14. Titlul complect al lucrării este următorul: *„COMENTARI DELLA MOSCOVIA* et parimente della Russia, (et) delle altre cose belle (et) notabili, composti gia latinamente per il signor Sigismondo libero Barone in Herberstain, Neiperg (et) Guetnhag, tradotti novamente di latino in lingua nostra volgare Italiana (tradusă din limba latină în limba vulgară italiană), etc. In Veneţia per Gioan Battista Pedrezzano, cum Privilegio del Illustriss. Senato Venetiano. Per anni. X. *M. D. L.*"

Autorul acestei cărţi a făcut două călătorii în Rusia: una în anul 1516, iar alta câţiva ani mai târziu. El ne descrie poziţia geografică a Rusiei, ne vorbeşte de religia, obiceiurile Ruşilor, puţin despre popoarele cari locuesc în Rusia şi care sunt în strânsă legătură cu ei, etc.

In lucrarea lui *Sigismondo libero Barone in Herberstain,* găsim şi câteva pasagii privitoare la Moldoveni şi Valahi.

www.digibuc.ro

Le vom reda întocmai.

„Alba citta, la quale altramente Moncastro é chiamata, & alla bocca del fiume Tyra edificata, & per adietro al dominio di Vualaccho Moldauusense sottoposta, è stata finalmente dal Turco occupanto", (pag. 2).

(Cetatea albă, care se chiamă şi Moncastro e aşezată la gura râului Tyra şi a fost înainte în stăpânirea Valachilor din Moldova. Apoi, a fost ocupată de Turci).

„Oltre di questo, i lochi, li quali cacciati dal li Valachi..." (pag. 2 verso).

(Afară de aceasta, locurile de unde au fost goniţi de Valachi).

Iar mai departe citim câteva rânduri, în care autorul aminteşte de faptele vitejeşti ale marelui Ştefan, voevod al Moldovii. Să vedem ce spune:

„Quesio tal principe havendo uno figliuolo con Maria sua moglie chiamato similmente Giouanne, lo marito in una figliuola di quel gran Stephano Vuayuuoda di Moldauuia, il quale Stephano fu di tanta uirtu nel arte militare, che Maumet della Turchia, Mathia de l'Hongaria, et Giouanne Alberta Re della Polonia haueua superato & uinto". (pag. 7 verso).

(Acest principe având un fiu cu Maria, nevasta lui şi pe care-l chiema tot Ioan (Ivan) îl însură cu o fiică a acestui mare Ştefan, voevod al Moldovii, care Ştefan fusese foarte dibaciu în arta militară şi învinsese pe Mahomed al Turciei, pe Matei al Ungariei şi pe Ioan Albert, regele Poloniei).

La pag. 65 mai găsim următoarea însemnare:

„...à tempi nostri appresso de li Lithuanii duo huomini nell'arte della guerra clari & eccellenti sono stati, uno è il capitano Constantino Ostroski, il quale per molte uittorie acquistate contra à Valacho dal principe

www.digibuc.ro

Moscovito, et dalli Tartari, felicissimo è reputato..."

(...In timpurile noastre, de neam Lituan, doi bărbaţi vestiţi în arta războiului, unul e căpitanul Constantin Ostroski şi care e renumit pentru multele victorii câştigate, pentru principele moscovit, împotriva Valahilor şi Tătarilor).

Vorbind despre întâia sa călătorie în Rusia, autorul acestei cărţi, a scris:

„...& *dapoi a Lublin palatinato per. 7 miglia peruenissimo, nel qual luogo in certo tempo ordinato de l'anno se fanno bellisime fiere: ale quali ni concorrono huomini & genti de ogin parte: come sono Moscoviti, Lithuani, Tartari, Liuoniensi, Prutheni, Rutheni, Germani, Hongari, Armeni, Valacchi, Hebrei*".

(... şi, apoi, am ajuns în palatinatul Lublinului — sunt 7 mile distanţă până în acel loc — în care, într'un timp anumit al anului se ţin vestite bâlciuri: la care vin oameni şi popoare din toate părţile: cum sunt Moscoviţii, Lituanii, Tătarii, Livonienii, Prutenii, Rutenii, Germanii, Ungurii, Armenii, Valahii şi Evreii).

Am redat şi textul original, în extenso, fiindcă nimeni n'a vorbit, până acum, de lucrarea lui *Sigismundo libero Barone in Herbérstain* şi fiindcă această carte e destul de rară şi nu se poate găsi decât în biblioteci mari.

Autorul, rândurilor de mai sus, a fost în Rusia la începutul veacului al XVI-lea, unde a aflat şi ceva despre Valachi şi Moldoveni.

www.digibuc.ro

Cronica lui Jean Herburt de Fulstin

O lucrare rară, tipărită cu mult gust şi cu o deosebită îngrijire este: *„Istoria regilor şi prinţilor Poloni de Jean Herburt de Fulstin"*. E un volum de 22,5 cm. × 16,5 cm. şi are titlul următor: *„Histoire des Roys et Princes de Pologne. Contenant l'origine, progrés & accroissement de ce Royaume, depuis Le Ch. premier fondateur d'iceluy iusques au Roy Sigismond Auguste dernier de ce de avec les illustres & excellents faicts des dits Roys & Princes, tant en paix qu'en guerre. Composée en Latin (et) divisée en XX livres par noble (et) magnifique sieur Jean Herbert de Fulstin Castellan de Sanoc, Capitaine de Premislie, conseiller dudict Royaume de Poloigne, a present l'vn des Ambassadeurs d'iceluy en France. Traduite du Latin en François, & dediée au Roy de Poloigne. A Paris, A l'Oliuier de Pierre l'Huillier, rus S. Jaques (1573). Avec privilege du Roy.*

Ea este împărţită în XX de cărţi. Am găsit multe pagini, în care, Jean Herburt de Fulstin. vorbeşte de Valahi şi de luptele Polonilor împotriva lor.

Ne vom ocupa numai de părţile privitoare la Muntenia şi Moldova.

In cartea zecea găsim, la pagina 107, următoarele: „Despre a treia căsătorie a lui Casimir, nenorocita că-

www.digibuc.ro

lătorie în Valachia, despre ciuma cea mare şi despre biserica metropolitană din Leopolis. Cap. IX" *(Du troisieme mariage de Casimir l'infortuné voyage de Valachie, de la grand pestilence, (et) de l'Eglise metropolitaine de Leopolis, Chap. IX).*

„Regele Casimir nu-şi pierdu mult timp şi-şi luă a treia soţie, care se numia tot Hedviga şi era fiica lui Henric ducele de Glagovia. După nunta cu acesta, în anul 1359 (sic) el întreprinse o călătorie în Valachia, care avu urmări nenorocite. Drumul îl întreprinse după moartea lui Ştefan voevodul Valachiei *(apres le trépas d'Estienne Voyvode de Valachie).* Fiii lui, Ştefan şi Petru se certau pentru domnie *(debatoient entre eulx touchant le gouvernement).* Cei mai mulţi erau pentru Petru, căci acesta era blând şi bun. *(d'une douceur naturelle qu'estoit en luy).* Şi având sprijinul norodului şi al Ungurilor, se sui pe tronul Moldovei. Ştefan, văzându-se învins, se retrase în Polonia, pe lângă regele Casimir împreună cu cei cari îi rămăseseră credincioşi *(auvec aucuns Valachiens de son parti).* Cu ajutorul regelui polon, el izgoni pe Voevodul Petru, din fugar se prefăcu în stăpân şi jură credinţă lui Cazimir. *(d'estre desormais vassal* (et) *obeissant subiest du Roy...)* Cazimir, după ce-şi strânsese oştiri din Polonia şi din Rusia, le trimise la începutul lunii Iulie în Valachia (sic) împreună cu ofiţerii lui şi cu sus-numitul Ştefan. *(susdit Estienne).* Petru simţindu-se prea slab pentru a se împotrivi Leşilor, întrebuinţând viclenie, se împăcă cu cel gonit *(bânis)* spre a-i putea învinge cu mai multă uşurinţă *(a son aise).* Pentru a putea pătrunde în Valachia (sic) Leşii trebuiau să străbată un codru bătrân şi pustiu, numit „*Ploning*" (sic) *(qu'on nomme la forest de Ploning pour la sterilité du terroir).* Petru se ascunse *(se mus-*

www.digibuc.ro

sa) cu ostaşii săi în codru, prin locurile pe unde trebuiau să treacă Polonii şi porunci să se taie copacii aproape de pământ *(au pié)*, în aşa chip încât să nu se prăbuşească. După ce Leşii pătrunseră adânc în codru, Valachii ieşiră din ascunzătoarele lor, împingând copacii astfel tăiaţi, *(pousserent à force les arbres ainsi rouppez)*. Incepură cu cei din urmă *(aux derniers)* care căzând pe cei mai apropiaţi şi astfel unii peste alţii *(ainsi les uns sur les autres)*, încât zdrobiră, în căderea lor, armatele polone *(accablérent tellement par leur cheute l'armée polonaise)*. Cei cari nu pieriseră, striviţi pe loc, răniţii, cu mâinile şi picioarele rupte, fură luaţi prizonieri de duşmani *(...ceux qui demeurerent blessez rôqus (et) perdus de leurs mêbres* et *furêt prins en vie par les ennemis)*. Regele Cazimir, aflând această nenorocire, se plânse de trădarea Valahilor şi trimise bani pentru răscumpărarea prinşilor.

La pagina 124 (verso), în cartea XII la capitolul VIII, citim:

„Despre Petru Palatinul Valachiei, despre răfuelile şi gelozia dintre Skirgello şi Vitoud şi despre acuzarea reginei. Cap. VIII. *(De Pierre Palatin de Valachie, d'ennuie (et) jalousie entre Skirgello (et) Vitoud, (et) de la fausse accusation de la Royne. Chap, VIII)*

„Regele înapoindu-se în Polonia trecu prin Rusia şi, fiind la Leopolis, primi jurământul de supunere *(receut en son obeissance et subiection)* al lui Petru, Palatinul Moldovei sau Valachiei, împreună cu acela al boerilor de frunte. Ei se deslegaseră de supuşenia ungurească pe vremea când în scaunul crăiesc, nu era aşezat nimeni. *(...durant que le siege royal vaqua)*.

Găsim mai departe, în cartea XIII, la cap. II pag. 127 (verso):

„Despre universitatea din Cracovia, despre templul

www.digibuc.ro

corpului lui Iisus Christos în Posnania, despre Palatinul Valachiei, despre dispreţul lui Vladislav faţă de Regatul unguresc. Cap. II". *(De l'Université de Cracovie, du Temple du corps de Iesus Christ à Posnanie, du Palatinat de Valachie, (et) comme Wladislaus mesprisa le Royaume d'hongrie. Chap. II).*

„In anul următor, 1403, Alexandru Palatinul Valachiei (sic) şi după el Roman, fiul lui Petru, se puseră împreună cu ai lor, sub oblăduirea craiului şi crăiei, făcând jurământ de credinţă". *(L'an suiuant MCCCCIII. Alexâdre Palatin de Valachie, et après luy, Romain fils de Pierre, se meirent avec tous leurs Conseillers en la protection et subiection du Roy et du Royaume, et luy seirent homage et sermêt de fidelité).*

La pag. 129, capitolul IV.

„Despre necredinţa lui Svitrigello, cum Alexandru Palatinul Valachiei s'a supus craiului şi despre războiul lui Vitoud împotriva Muscalilor". *(De la desloyauté de Svitrigello comment Alexandre Palatin de Valachie se rendit subiect du Roy, et l'entreprise de Vitoud sur les Moscovites. Chap. IIII).*

„...In acel loc *(Camenece)*, Alex. Palatinul Valachiei care jurase credinţă, împreună cu ai lui, mai înainte cu doi ani, reînoi jurământul dat".

La pag. 140, capitolul XIII, scrie:

„Cum Turcii au fost respinşi, ceiace întristase mult pe cei dela Constantinopol, (şi) cum Palatinul Valachiei se făcu vasal al lui Vladislav". *(Coment les Turcs furent repoussez, qui puis après affligerent grandement ceux de Constantinople, et comme le Palatin de Valachie se fit vassal de Vladislaus).*

„...Şi el (Vladislav) fiind în Rusia în loc de a fi la Sniatin, în ziua de Rusalii, în anul MCCCCXV, Palatinul Valachiei veni către el *(vint a luy)* cu mulţi

www.digibuc.ro

boeri şi îngenunchind înaintea Craiului, norod mult fiind de faţă *(en public)* puse steagul *(sa banniere)* la picioarele Regelui jurându-i credinţă şi supunere desăvârşită..."

In cartea XIV, la pag. 155, la capitolul XV, cronicarul scrie:

„Cum a prezis moartea un preot boem (?) Craiului din partea unui astrolog, despre Ştefan şi Ilie, fiii Palatinului Valachiei. Cap. XV. *Comme la mort fut predite au Roy par un prestre Boëmien, de la part d'un Astrologue, d'Estienne et Helie fils du Palatin de Valachie. Chap. XV).*

„*Regele Vladislav II, era atunci, la „Nepolonicie"*, unde trebuia să se adune, *sfatul,* în ziua de Sf. Martin: acolo veni Ilie, fiul răposatului Alexandru, Palatinul Valachiei, spre a-i cere ajutor împotriva fratelui său mai mic, Ştefan, care-l gonise din scaunul domniei, făgăduind, craiului, credinţă şi supunere. Puţin mai apoi, sosiră şi solii fratelui său. Ştefan *(de sondict frère Etienne)* şi cari urmară pe Rege până'n „Leucicie", rugându-l să fie de partea lui şi să-l sprijine împotriva fratelui său (Ilie), care era urît de toţi, *(le priant de luy estre aidant & favorable, plustost qu'à son frere qui estoit hay de tous...)* făgăduind şi ei credinţă şi supunere din partea voevodului lor. Cu toate că Ilie era căsătorit *(Or combiê que Helie fut marie avec...)* cu o soră a Reginei Sofia, Consiliul (le conseil) după o înţeleaptă chibzuire, hotărî ca Ştefan, care era iubit de popor, *(qui avoit la faveur du peuple)* să rămâie, şi mai departe, stăpânul Valachiei, jurând credinţă Regelui polon. Hotărî să-i mai dea şi cetăţile: *Chocim, Cecun* şi *Chmelovie (...les Chastelenies...),* pentru ca să le stăpânească *(pour en iouïr)* el şi toţi ai lui, pe veci *(luy (et) les siens a perpetuité).* Şi, lui Ilie, i se dăruiră mai multe

www.digibuc.ro

moşii frumoase în Polonia, ca, de frica lui, Ştefan să nu-şi calce jurământul. Acest Ştefan jură credinţă în faţa solilor regeşti, în oraşul „*Socavie*“. Peste câtva timp, pentru a ajuta pe Craiu, *(pour faire service au Roy)* goni pe Tătari, cari veniseră să jefuiască şi să

Lupta între Turci şi Poloni (1621)

ucidă pe Poloni şi îi cuceri oraşul „*Bratislava*“, care era în stăpânirea ostaşilor lui Svitrigello“.

In cartea a XV, la pag. 160, citim :

„Cum au fost învinşi Svitrigello şi cruciaţii din Livonia, cum s'a încheiat pacea cu cei din Ungaria şi între Ilie şi Ştefan din Valachia fraţi. Cap. III“. *(Comment Svitrigello & les Croisez de Livonie furent vain-*

www.digibuc.ro

cus, comme la paix fut faicte auec ceux d'Hongrie. & aussi entre Helie & Estienne de Valachie frêres. Chap. III).

„Intre timp Ilie scăpă de sub supravegherea păzitorilor lui *(se desrobba de ses gardes)* şi plecă să tulbure liniştea din Valachia *(remuer les affaires en Valachie)* şi astfel începu un nou războiu între cei din acelas neam *(dont vint guerre civille).*

...Regele Vladislav III împăcă, atunci, pe cei doi fraţi, *(mist lors d'appointement les deux freres)* împărţind voevodatul *(la Seigneurie)* în felul următor:

Ştefan căpătă Ţara de jos *(Basse Marche),* care se învecinează cu marea şi care se numeşte Basarabia unde se găsesc cetăţile *Bialogrod* şi *Kilia;* Ilie căpătă ţara de sus *(Haute Marche),* care se întinde către Occident, atingând Rusia şi care are capitală oraşul *Socavia* (Suceava). Acestea făcute, Ilie veni, numaidecât, *(incontinent Helie veint)* la Leopolis cu toţi cei mai de seamă din boierii lui şi jură credinţă, chiar în faţa regelui pentru el şi al lui. Craiul ajutându-i să se ridice, îl sărută *(le baisa)* şi dădu mâna cu boierii valachi *(tendit sa main aux Principaux de Valachie)* şi îi sili la tributul anual de: una sută armăsari, una sută iepe, patru sute boi şi două sute de căruţe *(charretées),* pline cu un fel de peşte numit *ipson* (morun), din care se găsesc mulţi, în Dunăre. Patru ani mai în urmă, Ştefan şi acelaş Ilie, împreună cu boierii lor, jurară, iarăşi, credinţă şi supunere Craiului leşesc".

Mai departe, la pag. 162, găsim cuvintele:

„...*Le quel (Amurath Empereur des Turcs) avoit desia occupé & faict tributaire la Valachie...*".

La capitolul VIII (cartea XV) la pagina 166, autorul

www.digibuc.ro

ne vorbeşte despre origina lui *Ioan Corvin de Huniade* („...de la renommé de Jean Huniad").

...Iar în ceeace priveşte pe Fristac şi pe Huniade, îi cinsti cu mari daruri *(les honora de Grâds dons & presens)* şi făcu pe Fristac guvernator (ban) al Croaţiei şi pe Huniade Voevod sau Palatin al Transilvaniei şi, mai în urmă îl puse în stăpânirea Banatului, Temişanei şi al Carasului-Severin. Din acea vreme, acel Ioan Huniade *(iceluy Jehan Huniad)*, care fusese supranumit *Corvinul*, după locul său de baştină, începu să fie vestit *(comenca d'estre en bruit & reputation)*, prin ţinuturile unde mai înainte nici nu se pomenea de el. Tatăl lui era din Valachia şi maică-sa era grecoaică. Totuşi unii spun c'ar fi fost copilul din flori al lui Sigismund, împăratul. El clădise cetatea Huniazilor, la capătul Transilvaniei *(ou bout de la Transylvanie)*, de unde îşi trase numele *(d'ou il print son surnom)*. De aci încolo, (depuis ença) luptându-se vitejeşte, în mai multe rânduri, împotriva Turcilor, regele Vladislav III îl numi cap al poterilor de Unguri".

Trecând mai departe, citim, pag. 181:

...In care loc *(auquel lieu)* Nicopolis — veni şi Vlad, căruia i se zicea *Draculea*, palatinul Moldovei Transalpine (sic) şi ceru iertare lui *(Vladislav III)* pentru că se înţelesese cu Turcii în anii trecuţi: având prea puţini oameni în oastea sa, nici cincisprezece mii de călăreţi şi cam tot atâţia pedestraşi *(...en son armee, en laquelle a grâde peine y avoit il quinze mil chevaux et autant de gens à pied)*. Toţi cei din cruciadă (de la croisade) încercară să-l convingă să se'ntoarcă *(de s'en retourner)*, dar el nu voi.

Deci, după ce îi (regelui Vladislav) lăsă patru mii de călăreţi şi pe fiul său se înapoiă acasă. Ii mai dăruise doi cai, cari alergau iute de tot *(deux chevaux qui*

www.digibuc.ro

couroient merveilleusement bien) şi îi mai încredinţase doi flăcăi, cari cunoşteau toate drumurile ascunse, de care să se folosească la nevoe".

La capitolul III (cartea XVI), la pag. 186 (verso) e scris:

„*Des troubles de Moldavie, des courses des Tartares*, etc." (Despre răzvrătirile din Moldova şi despre incursiunile Tătarilor, etc.)

„Regele *(Cazímir III)* trecu apoi în Rusia, pentru a potoli răscoalele din *Moldova*, care începuseră după moartea *(depuis le trepas)* lui Ilie şi Ştefan, voevozii. Roman urmase, pe tron, tatălui său Ilie, iar Petru, lui Ştefan. Petru alungase pe Roman, cu ajutorul lui Ioan de Huniade, guvernatorul lui Vladislav al Ungariei. Casimir vroi să suie, iarăşi, pe Roman în scaunul domniei, dar află pe drum *(ayant été aduerti en chemin)* că el fusese otrăvit... Sosind la Kameneţ, locuitorii îl primiră cu multă bucurie şi îi dădură mese şi băutură bună *(il fut receu avec grandes caresses (et) liesse par les habitants (et) bien festoyé)*. De acolo, trimise sol lui Petru, spunându-i să vie să jure credinţă *(qu'il veint deuers luy prester serment)*. La care, Petru răspunse, că va veni, dacă Craiul îl va lua sub oblăduirea sa *(pourveu qu'il eut sauf conduit de luy)*. Dar, Cazimir nu aşteptă venirea lui Petru, ci trimise întru întâmpinarea sa, la *Chocim*, patru ambasadori, cari trebuiau să primească jurământul său, al boerilor din divan *(ses conseillers)* şi al tuturor celorlalţi boeri *(de toute la Noblesse de Moldavie)* Moldoveni".

Trecând mai departe (pag. 187), găsim:

„...*Comment Alexandre fut remis en Valachie contre Bogdan des grandes depopulations faictes par les Tartares. Chap. 4*" (...cum s'a suit, iarăşi, în scaunul dom-

www.digibuc.ro

niei, Alexandru, alungând pe Bogdan şi despre prădăciunile Tătarilor).

„...Intre timp, Petru Palatinul Valachiei muri. După moartea lui, un oarecare Bogdan, care se zicea copil din flori al voevodului Alexandru *(un nommé Bogdan, qui se disoit estre bastard)* puse stăpânire pe voevodatul *(Seigneurie) Valachiei.* Mai era un fiu al voevodului Ilie, care se numea Alexandru, care era fugar împreună cu mumă-sa *(qui estoit fugitif)* şi care fusese făcut domn, cu pu'in mai înainte, din ordinul Craiului, de către *Ioan de Senneu* şi Bogdan gonit. Dar numaidecât după plecarea lui *Ioan de Senneu* şi a oştilor lui, Bogdan coborî din munţi şi goni pe Alexandru. Sfatul Craiului se întruni, pentru a hotărî dacă Valachia trebuia să fie cucerită şi prefăcută provincie şi dacă trebuia să facă daruri *(bailler des biens)*, pământuri din Rusia. lui Alexandru. Socotiră. că a supune pe Valachi ar fi foarte greu de făcut, căci erau un popor sălbatec *(un peuple rude)*, care n'ar fi îndurat, cu usurinţă, robia unui rege străin şi se mai temură de vecinătatea Turcilor, cari stăpâneau Bulgaria. Hotărîră să trimeată împotriva lui Bogdan o mare oştire străină *(de repoulser un si puissant ennemu au peril par les forces d'autruy)*. Se porunci, deci, ca Alexandru să fie suit, din nou în scaunul domniei cu ajutorul Valachiei, Podoliei şi Rusiei. Bogdan ştiindu-se prea slab se retrase iarăşi, în păduri *(dans les forests)* şi, apoi, ceru pace Craiului, cu condiţia ca să-l lase să stăpânească ţara *(à cette codition, qu'il gouverneroit la Valachie)* până ce Alexandru va fi de cinsprezece ani (iusques a ce qu'il eut ateint, quinze ans) şi îi mai făgădui un tribut de 70.000 de galbeni turceşti şi un număr oarecare de cai şi de vite mai mici *(certain nôbre de chevaux, de bestail menu)*. Pe când oamenii *(nos gens)*

www.digibuc.ro

se întorciau, după ce pacea fusese încheiată, Bogdan le tăiă drumul, se ascunse într'o pădure, lângă orăşelul Crasna *(pres du Bourg de Crasne)* şi se năpusti asupra Polonezilor, cari voiră mai bine să moară cu cinste, decât să fugă şi să se dea învinşi de un om necinstit şi de un trădător *(quitter l'honneur de la victoire a ce triste desloual)*. Se apărară bine şi, după o luptă grea, învinseră pe duşmani, având, însă, pierderi mari, printre cari şi oameni de seamă, cum erau: Palatinul Odrovanze şi Mihail Bucaci *(voire des principaux, et entre autres le Palatin Orovâze, ei Michel Bucace)*. Lupta a ţinut din zorii zilei până noaptea".

Cartea XVI, (Cap. 6):

Alexandru, Palatinul Moldovei, care-şi recucerise domnia cu ajutorul Polonilor, jură credinţă cu boerii ţării sale, Craiului şi Polonilor..."

Pe pag. 104 (verso. Numerotaţia e greşită. Ar fi trebuit să fie 194), cartea XVII, cap. 2, citim:

„Regele Casimir III rămase 6 săptămâni la Leopolis aşteptând pe Ştefan voevodul Moldovei, care trebuia să vie să-i jure credinţă, după cum făgăduise. El ceru ertare, însă, că nu putuse să vie, dar jură în faţa lui *Ioan Mughilon* (sic) palatinul Podolei şi în faţa lui *Spitco Iaroslav*, şambelanul Pşemisului, ambasadori trimişi de Crai către el pentru acest jurământ. El mai făgădui că va veni să întâlniască pe rege, fie la *Kameneţ*, fie la *Colonia* (sic), fie la *Sniatin*, cerând, însă, să fie înştiinţat cu două luni mai înainte, de ziua întâlnirii *(pourveu qu'il fut aduerti du iour deux mois auparavant)* ...In acea vreme Tătarii se năpustiră asupra Valachiei. Podoliei şi Voliniei...

In Valahia ei fură învinşi de trei ori de Palatinul Ştefan şi fiul conducătorului lor *(de leur Duc)* prins: pentru răscumpărarea căruia, tatăl său trimise una sută

www.digibuc.ro

soli, amenințând pe Palatin. Acesta se mânie așa de tare, *(de quoi il fu si despité)* încât dădu porunca să fie tăiat în bucăți fiul susnumitului han *(Maniac)* în fața solilor, pe cari îi trase apoi, în țeapă, afară de unul, *(reservé un qu'il laissa aller)* pe care-l trimise să ducă vestea lui Maniac, având nasul și urechile tăiate".

Cronicarul scrie la pag. 201 (sic) capitolul VII (cartea XVII):

„Despre războiul dintre Ștefan Palatinul Valachiei și Turcii despre luarea orașului Cafa și despre spaima pe care o avură Polonii de Turci. *(De la guerre entre Estienne Palatin de Valachie et les Turcs, de la prise de la ville de Cafa, et de l'effroy que les Polonais eurent des Turcs).*

„In vremea aceia, Mohamet, împăratul Turcilor, după ce dăduse ajutor lui Radu Palatinul Moldovei Transalpine *(Radulon Palatin de la Moldavie Transalpine)* împotriva lui Ștefan Palatinul Valachiei și după ce făcuse tributar pe acel Radu, voi să facă la fel cu Ștefan și de aceia trimise, în Moldova, oaste mare. Dar, el fu învins, între râul Bârlad și lacul Racoveț și înfrângerea lui fu cea mai cumplită din veacul nostru. *(Mais il fut deffaict par icelluy Estienne entre la riviere de Barlade et lac de Racovece et réceut la plus grande et memorable perte qu'ait esté de nostre siécle).* Cu toate c'ar fi avut una sută mii de ostași, pe când Palatinul Ștefan n'a avut decât treizeci până la patruzeci de mii de oameni, el fu învins și fugărit, fără milă; până la Dunăre, pierzând oameni, până ce, săturat și obosit de măcel, Ștefan și ai lui se opriră *(iusques a se que luy et tous ses gens furent las de tuer et de frapper).* Puțini scăpară cu viață, căci Palatinul dăduse poruncă să se ucidă toți prinșii, afară de câțiva mai de seamă *(Principaux).* Patru Pași fură uciși în aceste lupte. Palatinul Ștefan pierduse și el mulți

www.digibuc.ro

ostaşi. Pentru a învinge pe Turci, mai uşor, Ştefan pustiise toate locurile vecine,*(il avoit bruslé et gasté tout le païs des environs)* astfel că Turcii nu mai găsiră celetrebuincioase vieţii, pentru ei şi caii lor. Palatinul rămase un om umil şi după această strălucită învingere şi mulţumi Domnului pentru ajutorul său sfânt, postind patru zile în şir şi hrănindu-se doar cu pâine şi apă. *(en recognoissance de ce ieuna quatre iours de suite au pain et l'eau)*...

O singură corabie căzu pradă palatinului Ştefan care îi fu predată de marinari *(marieniers)*, în care se găseau cele mai frumoase mobile şi una sută cinci zeci de copii frumoşi, adunaţi pentru potolirea poftelor murdare ale Tiranului..."

Cap. VIII (pag. 202 verso) :

„...Cum au fugit Turcii din Valachia până în Podolia *(comme les Turcs coururent de Valachie iusque en Podolie)* Ştefan Vodă trimise Craiului mai mulţi soli cerându-i ajutor şi spuindu-i că Turcii, după ce vor fi prădat toată Valachia, se vor îndrepta împotriva Podoliei şi Rusiei. După ce asediaseră, în zadar cetăţile *Socavia* (Suceava) şi *Chocim* (Hotin) se îndreptară într'adevăr spre Podolia şi arseră mai multe târguri..."

In cartea XVIII, cronicarul *Jean Herburt de Fulstin*, spune : (pag. 209).

„Cum Regele polon, prefăcându-se că vrea să facă războiu Turcilor, porneşte împotriva Palatinului Valachiei şi ce urmă apoi. *(Comme le Roy de Pologne faisant semblant de vouloir faire guerre aux Turcs, la fait au Palatin de Valachie, et ce qui en succeda).*

„Craiul (Ioan Albert) voia cu tot dinadinsul să supuie pe Palatinul Valachiei şi se prefăcu că porneşte război împotriva Turcilor. El luă cu sine pe fratele său *Alexandru* şi pe *Ioan Tifan*, marele maestru al cruciaţilor pru-

www.digibuc.ro

sieni. In luna lui Maiu, în oraşul Leopolis, chemă şi pe palatinul *Ştefan, (admonesta le susdit Estienne Palatin de Valachie entre autres)* făcându-l să creadă că-i va ajuta să recucerească cetăţile *Kilia* şi *Bialogrod*. Dar, *Creslav Curosvant*, cancelarul Poloniei şi episcop al Vladislavului, în numele lui şi al fratelui său, episcopul *Frederic*, căută să schimbe gândurile Craiului *(poursuivoit le Roy de se desporter de ceste guerre)*. Dar, Regele nu voi să asculte de sfaturile lui. Nobilii unguri, văzând că vor pierde, prin acest război, Moldova, încercară să-l întărîte, pe Palatin, împotriva Craiului *(tascherêt de boder le Palatin)*, înştiinţându-l prin soli şi prin scrisori, că Regele polon se pregăteşte să cucerească Moldova ca s'o dea fratelui său Sigismund. Palatinul, prevăzător, luă toate măsurile şi porni cu oştile, dar în loc să meargă spre Kameneţ, care era drumul cel mai scurt spre Kilia şi Bialogrod, se îndreptă spre Pocuţia şi trimise regelui trei soli, boeri de vază, ca să-l întrebe dacă venia în Valachia ca prieten sau ca duşman. *(Luy en voya trois Ambasadeurs des Principaux el des plus apparens de ses païs...)* în caz că ar veni cu gând duşmănos îl făcu să ştie că-i va părea rău, în curând. Regele jignit de aceste ameninţări, porunceşte ca solii să fie legaţi dispreţuind astfel orice drept al naturii şi al războiului şi îi trimite, sub pază bună, la Leopolis. *(Le Roy offencé de ces menaces et de si superbe Legation, feit empoigner ces Ambassadeurs contre tout droict de nature et de guerre...)* Apoi, intră cu oastea în Moldova şi încercui cetatea Socavia (Suceava), capitala ţării, sperând că norodul, săturat de cruzimea Palatinului, va trece de partea lui. Dar, Ştefan lăsase ostaşi buni în Suceava şi cetătea nu se supuse lui. Atunci, împărţi oastea în patru cete, care încercuiră cetatea închisă. Nu-i fu de nici un folos mulţimea lui de oameni: peste optzeci de mii de

www.digibuc.ro

luptători, nesocotind slugile, păzitorii căruţelor (treizeci de mii la număr) şi artileria. Găurile făcute în zid, ziua, erau drese de oamenii lui Ştefan, noaptea... Polonii văzând că Moldovenii nu vor să se predea şi că războiul se lungeşte mult, începură să murmure şi să ceară „concedii" Regelui. *(commancerent a murmurer et demander congé au Roy)*. Palatinul ceruse şi el pace prin mijlocirea Regelui Vladislav al Ungariei".

Cap. III (pag. 210 verso) :

„...Ajungând căruţele regelui în pădure, Valachii ieşiră din ascunzătorile lor, din toate părţile, şi jefuiră tot convoiul, apoi, tăiară copaci şi îi puseră deacurmezişul drumului, încât căruţele nu puteau nici înainta, nici da înapoi. In vremea aceia, sosi şi Palatinul Ştefan cu călăreţii şi pedestraşii lui. Fiind fără capii lor, Polonii se îngroziră văzând oastea moldovenească, dar, totuşi, luară armele spre a se apăra. Regele aflând acestea, trimise în ajutorul ostaşilor săi, plutoane de călăreţi viteji *(ses compagnies de cavalerie)*. Valachii neputând să se împotrivească călăreţilor fură împrăştiaţi şi puşi pe fugă *(la cavalerie du Roy les mis en fuite)*. A doua zi, de dimineaţă, Polonii putură, de abia, să-şi dea seama de pierderile mari, suferite; printre ucişi erau mulţi nobili poloni *(on trouua qu'on avoit perdu beaucoup de gentilshomes de Pologne et de Russie)*, chiar Averin Herburt, care murise luptându-se vitejeşte. Toţi prinşii au fost ucişi din porunca Palatinului Ştefan. *(Tous ceux que le Palatin Estienne peut prendre, il les feit occir cruellement en sa presence)*...

Citim: (pag. 211, verso):

„Palatinul Ştefan vrând să se răzbune pe Craiu, care-l înjosise pe nedrept, *(Le susnommé Palatin Estiene, desirant venger, l'iniure que le Roy de Pologne lui avoit faicte sans occasio)* adună un număr mare de

www.digibuc.ro

Valachi, Turci şi Tătari şi năvăli în Podolia, în primăvara anului următor MCCCCXCVII *(sur le printemps de l'année suyât)*. Luă peste una sută mii de prizonieri: bărbaţi şi femei, încât se răspândiră în toată Tracia, Macedonia, Sciţia şi Asia, robii din Rusia". (Cap. V).

In cartea XIX, găsim la capitolul III (la pag. 216):

„...*comme le Palatin de Valachie print Pocuce sur les Polonois*... (despre ocuparea Pocuţiei de către Palatinul Valachiei). „In vara aceasta *(c'est esté)*... Ştefan Palatinul Valachiei ,trimise oaste în Rusia, fără ştiinţa nimănui, şi puse stăpânire pe toată ţara dintre Nistru şi munţii Carpaţi, numită Pocuţia, neîntâmpinând nici o împotrivire.... Craiul îşi trimise oştile în Moldova şi sili astfel, pe Palatinul Ştefan să-şi retragă Moldovenii din Pocuţia...

Acest *(ledit)* Palatin, muri, după grele suferinţe la oase *(...fut grandement affligé des gouttes, dont il mourut en fin)*.

A fost un om larg la suflet, pentru vremea lui, foarte dibaciu în războaie şi care va fi preamărit, întotdeauna, pentru învingerile lui împotriva crailor poloni, unguri şi împotriva Turcilor şi Tătarilor. Bogdan cel orb, fiul lui Ştefan, se sui în scaunul Domniei, după moartea tatălui său. *(Il fut home magnanime en son temps, tres expert en faict de guerre, & qui sera celebre a iamais pour les hauts fait d'armes par luy executez heureusement, contre les Rois de Pologne, Hongarie & Turquie & contre les Tartares)*.

In *cartea XX*, cronicarul vorbeşte într'un singur capitol (V) despre Valachi:

„*comme il vainquit les Valaches*".

E vorba de regele Sigismund al Poloniei.

„In Valachia, el învinse *(deffeit)* pe palatinul Bog-

www.digibuc.ro

dan, silindu-l să-i jure credinţă şi recuceri Pocuţia, pe care o pierduseră înaintaşii săi. Mai târziu *(depuis ença)* învinse de două ori pe palatinul Petru, care se răsculase împotriva lui şi încercase să pătrundă în Pocuţia"...

Această carte fiind rară, am crezut că e mai de folos s'o cercetăm cât mai amănunţit şi să putem da, astfel, la iveală, cât mai multe pagini privitoare la trecutul nostru. Soarta cărţii preţioase fiind şi mai cumplită câteodată, decât soarta omului, e bine să ne folosim, cât mai mult de cartea rară, când o avem lângă noi, când ne este dat s'o putem citi şi să putem spune, şi altora, din tainele ei. Nu putem să nu ne dăm seama de însemnătatea acestei istorii poloneze, cunoscând, cu toţii, legăturile ce le-au avut, în trecut, Moldovenii cu Leşii.

Pe lângă farmecul pe care îl au aceste cărţi, din sec. XVI — ne gândim la felul primitiv şi plin de viaţă în care ne sunt înfăţişate bătălii, retrageri, nelegiuiri, oameni mai de seamă de atunci, etc. — mai au şi o mare însemnătate, fiind scrise de oameni, cari, de multe ori, au luat parte ei înşuşi la faptele povestite în cărţile lor.

Avem o singură părere de rău, şi trebue s'o mărturisim, acum când încheiem că n'am putut să redăm, pe româneşte, stilul vioiu, primitiv, plin de farmecele trecutului îndepărtat, pe care l-a întrebuinţat, cu atâta măestrie, cronicarul *Jean Herburt de Fulstin*.

www.digibuc.ro

O cronică germană din sec. al XVI-lea

Prin cărţile din sec. al XVI-lea, care vorbesc despre Valahia şi Valahi e şi o cronică germană, împărţită în patru cărţi cu următorul titlu: *„Das erst Buch diser Chronicken haltet um ein kurtze verzeichnung und beschreybung Europe dess dritten teils der Wält. Auch etwas von den Tűrckischen Keyseren irem Anfang und kriegen.*

Hierumb stand verzeichnet die Waapen der Keysern, Kűnigen und Potentaten so diser zeyt Europam regierend".

(Intâia carte a acestor cronici cuprinde o scurtă descriere şi un catalog al Europei, a treia parte din lume. Şi câte ceva despre împăraţii turci, despre originea lor şi războaiele lor.

In această carte sunt însemnate armoariile împăraţilor, regilor şi potentaţilor, cari au stăpânit Europa în această vreme).

Pe titlul cărţii ne sunt înfăţişate armele papale, ale imperiului roman, ale Germaniei, Franţei, Angliei, Navarei, Turciei, Poloniei, Ungariei, Danemarcei, etc.

Nu e indicat nici oraşul, nici anul în care a fost tipărită această carte.

Prima carte ne vorbeşte pe scurt despre Europa, a

www.digibuc.ro

Cetatea Sucevei

www.digibuc.ro

doua de Germania, a treia de Galia şi Franţa, a patra de Helveţia.

Cartea despre care vom scri şi ne priveşte e întâia *(von Europa)*. La pag. III verso şi IV verso găsim două hărţi, în care sunt trecute şi Moldova cu oraşul Suceava *(Sossovia)*, Prutul, cetatea Kilia şi Valahia cu oraşele Târgovişte *(Tergovistia)* şi Brăila *(Brayle)* cu Dunărea şi Oltul *(Alutas fl.)*.

O hartă aproape identică, cu cea de pe pagina IV verso, găsim în cartea lui *Gorecius* despre Ioan Vodă cel cumplit *(Ivonia der Landtvogt oder Voywoden uber die Walachey)* apărută în limba germană în Basel, în anul 1578, carte foarte rară despre care a scris şi Papiu-Ilarian în „Tezaur de monumente istorice pentru Românià".

La pag. V sunt câteva rânduri privitoare la Transilvánia şi Valahia:

„*Sibenbürgen* sau Transilvania, o provincie a Ungariei, îşi trage numele dela cele şapte cetăţi, cari s'au aflat acolo. Face parte din Dacia... Valahia şi Transilvania se întâlnesc lângă Dunăre, care se varsă în portul Euxin. Şi Valahia a fost vasală, cândva, Ungariei. Ea îşi trage numele dela căpitanul roman Flaccus, care a cucerit-o cel dintâiu, spunându-i-se Flaccia, numele Flaccia, cu timpul, *(durch verbőserung der Spraach)* s'a transformat în Falachia şi apoi, în numele nemţesc de Valahia, etc.

Autorul anonim al acestor cronici, ne reprezintă şi armele Valahiei: un leu heraldic, negru, cu o coroană pe cap, având în dreapta jos, între laba a doua şi a treia, o semi-lună, iar în stânga sus, între cap şi coadă, o stea.

In capitolul al XI-lea, despre „Amurat al II-lea, al 8-lea sultan şi despre tirania lui", autorul ne vorbeşte

www.digibuc.ro

despre marele Ioan Huniade *„ein Ungarischer land vogt"*.

„...Bald aber kam des blutdustig Tyrann Ammurates mit vil grősserem Volck dann vor, în Sibenbürgen, richtet grausamlich alle ding zu boden und äschen, etc. *Dem begegnet der sighafft Johann Huniades mit einem Christen heer, thett ein grausame schlacht mit im, dārinn beiderseyts gross volck erlag, da wurden die Tűrcken zum dritten mal geflűchtiget unnd zerstrőuwet, auch űbergrosseer und güt erobert"*...

(... Dar, în curând sosi sângerosul Amurat, cu o mulţime şi mai mare, în Transilvania, făptuind nenumărate nelegiuiri şi prefăcând totul în cenuşe, etc. Cu el se întâlneşte învingătorul *Johann Huniades*, conducătorul unei oaste creştine; se dă o luptă crâncenă între ei, în care pier mulţi ostaşi din amândouă armatele. Turcii sunt siliţi, pentru a treia oară, să fugă şi să se risipească, el (Huniade) luând pradă mare...

Autorul acestei cărţi nu uită să vorbească şi despre strălucita izbândă din vremea lui Basarab III, Laiotă, împotriva necredincioşilor:

„Anno 1475 wurdend der Tűrcken vil tausent erschlagen, sampt vilen der besten hauptlente, von den Christen in der Walachey an der Donaw. Bald kamend die Tűrcken zum anderen mal in das under Mysiam gegen der Walachey an die Donaw, die wurdend abermals durch die Christen űberwunden und zerstrőwt"...

(In anul 1475 au fost ucişi mai multe mii de Turci, printre cari şi mulţi dintre căpitanii cei mai de seamă ai lor, de către creştinii din Valahia, în apropiere de Dunăre. In curând au revenit Turcii în Moesia inferioară, împotriva Valahilor, dar au fost, iarăşi, învinşi şi goniţi de creştini...) Cap. XII, pag. XII).

In capitolul XIV pe pag. XIV şi XIV verso, găsim,

www.digibuc.ro

iarăşi, însemnări privitoare la luptele sângeroase dintre Turci şi creştini, cari au avut loc în Ungaria şi Transilvania şi la care au luat parte şi Valahii şi Moldovenii.

Tot în acest capitol mai citim:

„Ludevicus Griti ein bastard des Hertzogen von Venedig bat diss jars understanden, auss aufstrifften des Türcken, das Ungarisch reych listighlich zeüberfallen, der ward in Siebenbürgen bey dem Stättlin Medwisch überwunden und erschlagen von den Seculiern, Moldaviern unde Sibenbürgen, etc".

(Ludovicus Griti, un bastard al ducelui veneţian, a îndrăznit, în acest an (1534) îndemnat fiind de Turci să încerce să cucerească prin surprindere Ungaria. Dar, în Ardeal el a fost întâmpinat, în apropierea orăşelului *Medwisch*, de o oaste compusă din Secui, Modoveni şi Transilvăneni. A fost învins şi ucis de ei, etc.).

Iar mai jos:

„...Dar nach im jar Christe 1543, dieweyl der Keyser und Künig von Franckreych wider ein ander Kriegtend, und vil armer leüt machtend, erobert der Türck das Bisthum(m) Gran und die Statt Stulweysenburg in Hungarn..."

(...Iar, mai apoi, în anul 1543, pe când împăratul se războieşte cu regele Franţei, nenorocind pe mulţi, Turcii cuceresc episcopia Granului şi oraşul Alba-Iulia din Ungaria...).

www.digibuc.ro

Chronologia lui Palma Cayet

O carte franţuzească din 1605

O carte rară tipărită în Franţa, în care găsim însemnări privitoare la trecutul Românilor, e şi chronologia lui *Palma Cayet*. Titlul acestei importante lucrări istorice este: „*Chronologie Septenaire de L'Histoire de la Paix entre des Roys de France et d'Espagne. Contenant les choses les plus memorables aduenues en France, Espagne, Allemagne, Italie, Angleterre Escosse, Flandres, Hongrie, Pologne Suece, Transsylvanie, & autres endroits de l'Europe avec les succez de plusieurs navigations faictes aux Indes Orientales, Occidentales & Septentrionales, depuis le commencement de l'an 1598 iusques a la fin de l'an 1604. Divisieé en sept livres. A Paris. Par Jean Richer, rue S. Jean de Latran a l'arbre verdoyant: Et en sa boutique au Palais, sur le perron Royal, visavis de la galerie des prisonniers. (M. D. CV.). Avec privilege du Roy!*".

In *cartea întâia* (anul 1598), găsim la paragraful 9, pag. 24: „*Le Duc de Transylvanie se retire d'avec l'Empereur*". In câteva rânduri, autorul ne spune, că, Ducele Transilvaniei, după ce făcuse alianţă cu împăratul cu condiţia ca acesta să-i redea sus numitul ducat şi să-i mai acorde unul în imperiu, ceace şi făcu împă-

www.digibuc.ro

ratul sau să-i dea *(ou luy bailler)* ducatele Ratisbon şi Oppel şi pe care le luă în stăpânire: cu toate acestea întorcându-se în Transylvania, în ascuns, intră în Alba-Iulia, şi este, iarăşi, recunoscut, de toţi locuitorii, ca stăpânul lor.

In *cartea a doua* (anul 1599), pag. 107, după ce ne sunt descrise luptele dintre împărat şi Turci, luptele din jurul oraşului Buda, cronicarul francez ne vorbeşte de *Mihaiu* Palatinul Valachiei.

„Durant ces entre-faictes toute la Transylvanie reuint en la puissance de l'"Empereur, par le moyen de ce que le Cardinal Battory ayant faict alliance auec le Turc, se declara son ennemy a de Michael Palatin de Valachie, ils-s'entre coururent ă toutes forces. Le Palatin print Cronstat pres de Pologne, a de la descendant il conquit Harlers, puis le Chasteau de Fogar, & finalement il combatit & vainquit l'armee du cardinal pres de Cibigno & de 25 mille homes qu'auoit ledit cardinal, peu rechaperent qu'ils ne fussent pris ou tuez: luy seul se sauua Istuan Battory, oncle de ce pauure cardinal, s'en alla d'Albe Iulie dans Clausembourg auec le plus precieut butin qu'il peut rammaser, mais le Valachin le suiuit de si pres, qu'il le print, a la ville ou il s'estoit retire; Par ce moyen plusieurs Turcs & Tartares se rendirent audit Michael, & depuis se feirent chrestiens auec leurs femmes et enfans".

(In vremea aceea, toată Transilvania intră în stăpânirea Impăratului, din pricină că cardinalul Battory făcuse alianţă cu Turcul şi, deci, se socoti duşman al lui şi al lui Mihaiu Palatinul Valachiei şi ei începură să se războiască în toate chipurile. Palatinul puse stăpânire pe oraşul Cronstat aproape de Polonia şi coborând de acolo, ocupă Harlers, apoi, cetatea Fogar şi învinse armata cardinalului, aproape de Cibigno (Sibiu) şi din

www.digibuc.ro

cei 25.000 de oameni, pe cari îi avea sus zisul cardinal, puțini scăpară morții fiind prinși: doar el reușise să fugă. Istvan Battory, unchiul acestui sărman cardinal, plecă din Alba-Iulia la Clausemburg (Cluj) cu toată prada prețioasă, pe care putuse s'o strângă, dar Valachul îl urmărise de aproape, încât îl prinse și puse, în acelaș timp, stăpânire și pe orașul în care se retrăsese. In felul acesta, câțiva Turci și Tătari trecură de partea lui Mihaiu și se făcură creștini împreună cu nevestele și copiii lor).

„Le Turc enuoya un Ambassade vers le Palatin pour faire alliance ensemble mais le Palatin descouurant les embusches, retint les Ambasadeurs du Turc pour les envoyer ă l'Empereur, & fit faire justice des espions de Serdar Bacha: tellement que tous les Transilvains se rendirêt a luy: mesmes l'Illustre Zalasti qui eust peut s'en deffendre aisement: D'ailleurs Baniffy homme principal fut fait prisonnier, par le sieur de Zaykel: & Istuan Battory qui s'estoit escapé fut repris ă Soubrel par le colonel George Baste qui s'estoit remis auec Paul de Niar de Varadin, & le Sieur David Huniade Prince Hongrien pour le secours du Palatin, luy portans la solde de son armée".

(Sultanul trimise o solie către Palatin pentru a-i cere o alianță, dar Palatinul descoperind gândurile ascunse ale Turcilor, făcu prizonieri, pe soli, îi trimise împăratului și pedepsi pe spionii Pașii: astfel încât, toți Transilvănenii trecură de partea lui: chiar și vestitul Zalasti, care ar fi putut să se apere ușor. Baniffy fu făcut prizonier de Zaykel. Istvan Battory, care scăpase, fu prins în Sourbel de colonelul Gheorghe Basta, care se unise cu Paul de Niar de Varadin și cu David Huniadi, principe Ungur, pentru a ajuta pe Palatin, aducându-i bani pentru solda ostașilor lui).

www.digibuc.ro

„Neantmois par la prudencé du Docteur Petzen, le tout fut compose amiablement, & fut content le Palatin que ses Valachins se retirassent, nonobstant qu'il auoit faict un camp de Sueciens pour charger Baste, & ainsi y eut paix entre eux".

(...Şi Palatinul fu mulţumit că Valachii lui se retrăseseră în linişte...)

„...Lé pauure cardinal Battory s'enfuyant dans les montagnes fut tue auec les siens, par des Valachins (sans qu'on ait sceu sçauoir leurs nos) qui luy couperent la teste, & la porterent sur le bout d'une lance, & la presenterent au Palatin, qui fit retirer le corps qui auoit este mutile du petit doigt de la main droicte ou il portoit un anneau de grâd prix, & fut enseuely honorablement dans un beau sepulchre par luy mesme costruict iadis pour un isen frère. Telle fut la fin de ce miserable Prince, qui auoit autrement de tres bonnes parties, & estoit d'un bel esprit, mais le iugement luy manqua au besoin, s'estant aueugle de cette ambition & cupidité de dominer: nul ny paruiendra iamais que celuy auquel Dieu le donne..."

(Sărmanul cardinal, fugind în munţi cu ai săi, fu ucis de Valachi — numele cărora nu s'au putut afla — cari îi retezară capul şi îl aduseră în vârful unei lănci, palatinului, care dădu poruncă să se aducă trupul mutilat, căruia i se retezase şi degetul mic al mâinei drepte, unde purta un inel de mare preţ, dând poruncă să fie îngropat cum se cuvenia, într'un cavou, zidit de Palatin mai de mult, pentru un frate al lui. Acesta a fost sfârşitul sărmanului principe, care, totuşi, avea calităţi alese, dar care fusese orbit de dorinţa de a stăpâni. Nimeni nu poate stăpâni afară de acela ales de Dumnezeu...).

www.digibuc.ro

In *cartea a treia* (anul 1600) citim, la pag. 196 — verso :

„Am mai spus, în cartea a doua, cum Mihaiu Palatinul Valachiei a învins pe cardinalul Battory şi pe transilvăneni şi cum a pus stăpânire pe oraşul Clausemburg, în numele împăratului. Să vedem, acum, cum ambiţia a orbit pe Palatinul Valachiei şi cum a pierdut Valachia şi cum a fost silit să rămâie la Viena ca pensionar al împăratului".

„Au commencement de c'este année, vint un second Ambasadeur du turc vers le dit Palatin & Despot de Valachie, afin de le destournei de l'aliance de l'Empereur, & l'inuiteur ă l'intelligence du turc.

Le Palatin alla auec nombre de gens tres bien acommodez au deuant de cest Ambassadeur nommé Haraian, vieux capitaine & de prestance venrable. Approchant, tous deux mirent pied ă terre, & s'estants embrassez l'Aga décegnit 'espée au Despot, & luy mit ă la façon des grands en Turquie, un cymeterre Persian tout esclatânt d'or & de pierres precieuses, auec plusieurs autres presens, entre lesquels estoient des pennaches de Hero & de gruë tous noirs, qui est une excelence entr'eux, aussi deux enseignes rouges, sept cheuaux, et un braue faulcon exquisement orné: lesquels dons estoient a leur mode portez en haut au devant dudit Palatin: & ainsi tenant le coste droict comme seigneur, & l'Ambassadeur estant a sa main gauche, ils entrerent en la ville de Cronstat, les gens de guerre estans de part & d'autre, cependant que le canon tiroit pour signe de resiouyssance".

(La începutul acestui an, veni un al doilea sol al Sultanului către Palatinul şi Despotul Valachiei, cu gândul să-l despartă de împărat şi să-i propună o înţelegere cu imperiul otoman. Palatinul merse cu un număr mare

www.digibuc.ro

de tovarăşi de seamă întru întâmpinarea acestui ambasador, numit Haraian, bătrân căpitan şi de o înfăţişare venerabilă. Fiind în apropiere unul de altul, amândoi descălecară şi, după ce se sărutaseră, acel Agă descingând de spadă pe Despot îl încinse după moda nobililor din Turcia, cu un iatagan persan de aur strălucitor şi împodobit cu pietre. Solul mai adusese şi alte daruri, între cari erau „pennaches de Heron (bătlan) et grue (cocor) tous noir" şi două insigne roşii, şapte cai şi un „brave faulcon" (şoim) frumos împodobit, cari daruri erau purtate sus, după obiceiul lor, în întâmpinarea Palatinului. Şi, ţinând dreapta ca stăpân şi având pe ambasador la stânga lui intrară în Cronstat, ostaşi fiind de amândouă părţile, în timp ce tunul bubuia în semn de mare bucurie).

„Les Agens de l'empereur estoient la depuis six mois qui veirent tout cela: le Palatin se douta bien qu'ils en prendroient suspicion: il les appelle, & leur dit, qu'ils ne s'esmeussent point de tout cela, & qu'ils ne pensassent pas qu'il voulust incliner a l'amitié du turc & qu'il feroit tousiours ce qui est de raison: mais qu'il ne pouuoit moins que traicter ciuilement & honorablement cest Ambassadeur, s'il ne vouloit estre repute mal courtois: Toutefois il les pria de faire retirer George Baste pour les particularitez qui estoit entre-eux deux, & qu'ils en fissent venir quelque autre. Les Agens de l'Empereur luy firent contenance de le croire, a luy donnerent trente mille escus au nom de l'Empereur pour present, ce qu'il n'eut pas beaucoup aggreable".

(Agenţii Impăratului, erau acolo de şase luni şi văzură toate acestea. Palatinul îşi dădu, uşor, seamă că ei îl vor bănui. Ii chemă şi le zise: să nu se mire de cele petrecute şi să nu creadă că el caută să se dea de partea Turcilor şi că va face întotdeauna, ce va fi drept. Dar,

www.digibuc.ro

că nu putuse să se poarte altfel cu acest ambasador, nevrând să pară lumii un om rău crescut şi puţin primitor. El îi rugă să ceară înlocuirea lui George Basta cu un altul, având dese neînţelegeri cu el. Agenţii Impăratului se prefăcură că-i dau crezare şi îi dădură, în numele Impăratului, suma de 30.000 de taleri în dar

MICHEL LE BRAVE, voïvode de Valachie (1593-1601). — Gravure de J. Orlandi. — Bibl. Nat. Cabinet des Estampes.

Mihai Viteazul

(ceeace nu-i prea plăcu Palatinului).

„Or le capitaine George Basta fut celuy (comme nous avons dit cy dessus) qui estoit lieutenant de l'armée de l'Empereur en Transylvanie, depuis que Sigismund Battory la voulut ceder à l'Empereur, et depuis apres

www.digibuc.ro

s'en resilit la baillant au cardinal André son parent. La haine du Palatin contre Basta estoit, pour ce qu'il auoit descouvert l'intelligence du Valachin auec le Turc, ce qu'il auoit fait entendre a l'Empereur"...

(Acest căpitan Gheorghe Basta a fost acela (precum am spus-o mai sus) care fiind locotenent în armata Impăratului în Transilvania, din vremea în care Sigismund Battory vroise s'o cedeze Impăratului, dar, mai în urmă, se răsgândise şi o dăduse rudei sale cardinalului Andrei. Ura Palatinului împotriva lui Basta începuse din ziua, în care acesta descoperise înţelegerea dintre Valach şi Turci, fapt pe care Basta îl adusese la cunoştinţa Impăratului...)

„*Cependant le Valachin, aueuglé de sa victoire contre les Battory, traictoit par articles auec les Agens de sa M. Imperiale*".

(Şi Valahul orbit de izbânzile câştigate împotriva neamului Bathori, trata, pe articole, cu agenţii Impăratului).

Premierement il voulouit que la Transylvanie (qu'il disoit luy appartenir de droict hereditaire & à son fils) luy demeurast, et demandoit encores Varadin, Huste, Nagban, et les Confins de la Hongrie.

Secondement, il vouloit auoir les mesmes pensions que Sigismond Battory, et qu'il eust de quoy tenir tousiours une armée en pied.

En troisieme lieu, que l'Empereur et les autres Princes Chrestiens luy promissent de le racheter au cas qu'il fust pris par les Turcs: En outre au cas qu'il fust chasse de Valachie & Transylvanie, qu'on luy donnast par an cent mille escus pour son entretien comme Prince : & qu'a ces conditions il se tiendroit asseuré au party Chrestien, & entreprenit de rendre subiect à l'Empereur tout le païs qui est depuis la mer Caspie iusques à

www.digibuc.ro

Bude, Albe regale, & Solnac: pourueu qu'il fust Seigneur de la riuière de Tibische. Ces demandes arrogantes offenserent les Agens de l'Empereur, et furent cause de la ruyne du Valachin".

Intâia condiţie era: ca Transilvania el (Mihaiu) zicea că-i aparţinea în chip ereditar lui şi fiului său) să-i rămâe şi mai cerea Varadinul, oraşul Hust, Nagban şi tot pământul până la graniţele Ungariei.

A doua condiţie: Vroia să aibă aceleaşi pensii ca Sigismund Bathori şi să aibă destui bani ca să-şi poată întreţine oaste permanentă.

A treia condiţie: Impăratul şi ceilalţi prinţi creştini să-i făgăduiască că-l vor răscumpăra în cazul că va fi prins de Turci; în cazul că el ar fi gonit din Valachia şi Transilvania, Impăratul să-i dea 100.000 de taleri pe an pentru a se putea întreţine în chip demn (ca un prinţ); şi, în aceste condiţi, el ar rămânea credincios creştinilor şi ar cuceri, pentru Impărat, toată ţara care se întinde dela marea Caspică până la oraşul Buda, Alba regală şi Solnoc. Cerând, încă, să fie stăpânul râului Tibiş. Aceste dorinţi nemăsurate (arrogantes) jigniră pe Agenţii Impăratului şi aceasta a fost pricina înfrângerii nemiloase a Valachului).

„Intre timp, Sigismund Bathori strânsese, iarăşi o armată *(s'estant remis en armes)* şi se uni cu Ieremia Movilă, Voevodul Moldovei, făcându-şi astfel, o oaste nu prea bună *(mediocre)*, compusă din Moldoveni, Poloni, Turci şi Tătari".

„Le Valachin va au devant de Batory avec 50 mil hommes qu'il meine au trauers des montagnes, là ou les sodats furent reduits pour faute de uiures à manger des feuilles des arbres. Battory & Ieremie toutes-fois estonnez s'en fuyent en Pologne. Le Palatin occupe la Moldavie, ou Ieremie estoit hay pour ses exactions: Il

www.digibuc.ro

leur fi prester serment tant à l'Empereur, qu'a soy mesme et à son fils. Apres il cherche son ennemy qui estoit vers le Danube, à Ortan chasteau fort auec trente mille hommes: il luy donne bataille & la gagne auec perte de deux mil hommes: mais le Moldave en perdit huiet mille: Il establit son flis en Modavie, & s'en reuint en Transylvanie".

(Valahul merge întru întâmpinarea lui Bathori cu 50.000 de ostaşi, pe cari îi duce prin munţi şi unde soldaţii fură siliţi să mănânce frunzele copacilor, ne mai având merinde. Bathory şi Ieremia, totuşi miraţi, se retrag în grabă în Polonia. Palatinul pune stăpânire pe

Pecetea lui Mihai Viteazu

Moldova unde Ieremia e urât din pricina birurilor grele, pe care le pusese. Face, pe locuitori, să jure credinţă Impăratului, lui şi fiului său. Apoi, pleacă în căutarea duşmanului său, care e lângă Dunăre, în cetatea Ortan împreună cu 30.000 de oameni. Lupta începe şi *Palatinul Mihaiu* învinge, pierzând două mii de oameni. Moldoveanul pierduse opt mii. El unge Domn al Moldovei, pe fiul său, iar, apoi, se întorace în Ardeal).

„En ce temps le Zamoscki grand Chancelier de Pologne leua une nouvelle armée pour reduire la Mol-

www.digibuc.ro

davie à l'Empir ancien des Polonois: (ceste armée rêprit la Moldavie, & conquesta pressue toute la Valachie). Le Valachin en advertir le Lieutenant de l'armée de Sa M. Imperiale en la haute Hongrie pour se tenir prest en cas de necesité, mesmes l'Empereur à qui il promottoit par lettres de le servir fort fidellement, pourueu qu'il ostast Basta de Transylvanie; mais il aduint au contraire que le Docteur Petzen Ambassadeur de l'Emperur luy commanda d'obeyr à Basta. Cela le despita tellement qu'il s'adonnà à la cruaute contre les plus nobles des Transylvains, tourmentant les uns et faisant mourir les autres: ce qui luy attira vne hayne de tous. et ses amis l'abandonnerent: mesmes un Moyse Secale dont il auoit este auparauent fort bien assisté plus que d'autre, le quitta: tellement qu'il estoit en crainte de tous costez, des Turcs, du Tartares, des Polonais, des Moldaves, et des Transylvains".

(In vremea aceea, Zamoscki, mare cancelar al Poloniei, aduna o nouă oaste pentru a recuceri Moldova, care făcuse parte odinioară, din imperiul polon. (Această armată cuceri Moldova şi aproape toată Valahia). Valahul înştinţă pe comandantul armatei împărăteşt din Ungaria de sus, de cele ce se petreceau, cerându-i să fie pregătit pentru un caz de nevoe şi chiar pe Împărat căruia îi făgăduia, în scrisori, că-i va fi tare credincios, cu condiţia să recheme, pe Basta, din Transilvania. Dar, se întâmplă altfel: Doctorul Petzen, Ambasador al Impăratului, îi porunci să dea ascultare lui Basta. *Mihaiu* se simţi adânc jignit şi începu să se poarte în chip neomenos, crud, cu cei mai nobili dintre Transilvăneni: chinuind pe unii şi ucigând pe alţii. Toţi începură să-l urască şi toţi prietenii lui îl părăsiră. Chiar Moisi Secheli care îi dăduse, mult ajutor, în trecut. Şi, astfel *Mihaiu* rămase să lupte singur, cu

www.digibuc.ro

dușmanii săi: Turcii, Tătarii, Polonii, Moldovenii și Transilvănenii).

„George Basta sur ceste occasion de hayne, ne faillit d'attirer à soy les Transylvanis par amitié et prenant Clausembourg ville capitale, tous estats de Transylvanie l'y vindrent le trouver et le receuvant pour leur Voyvode au nom de l'Empereur".

(Gheorghe Basta trăgând folosință din ura, pe care o semănase *Mihaiu* împotriva sa, atrase, la el, cu blândețe, pe Transilvăneni și intră în Cluj, oraș de seamă, și unde, toate ținuturile Ardealului trimiseră delegați ca să i se supuie și să-l aleagă voevod în numele Impăratului).

„Le Valachin tint son armée à Visbourg de dix-huit mil homme, estoit resolu d'attendre là son ennemy, mais George Basta l'alla surprendre et le deffist, ayant perdu 4 mil hommes. Le Valachin s'alla retirer dans les montagnes qui divisent la Valachie de la Transylvanie. Mais estant là le Moldaue et Sigismond Battory le vont charger, el le reduysent à telle extremité, qu'il fut contrainct de s'aller rendre suppliant vers l'Empereur, luy mettant son thresor, femme et enfans, pour otage, implorant sa clemence: El ainsi le Valachin vient a Vienne, ou il fut receu magnifiquement par l'Archiduc Mathias, et demeura là par comandement insique a tant que l'Empereur fust à Prague".

(Valachul rămase cu oastea sa de 18.000 de oameni la Visburg, fiind hotărât să-și aștepte acolo dușmanul. Dar, Gheorghe Basta îl surprinse și îl învinse, pierzând 4 mii de oameni. Valachul se retrase în munții, cari despart Valachia de Transilvania. Dar, fiind acolo, Moldoveanul și Sigismund Bathori îl atacă și izbânda lor e așa de mare, încât *Mihaiu* e silit să se ducă la *Impărat cerșindu-i iertare și punând, la picioarele lui,*

www.digibuc.ro

avuţia sa şi lăsând ca ostateci pe soţia sa împreună cu copiii. Şi, astfel, veni Valachul la Viena, unde fu primit cu mare alaiu, de către arhiducele Mathias şi unde fu silit să aştepte întoarcerea Impăratului, care era la Praga).

„Cependant les Transilvains se mutinerent encore & menacerent de se rendre au Turc; si on ne leur vouloit accorder certaines conditions: tellement que l'Empereur vouloit envoyer son frère Maximilian, pour les gouverner, mais il s'en excusa. El les Valachins d'ailleurs ayant esté opprimer par le Zamolsky, Polonais demandoient Michael leur Palatin & Despot, ou autre, pour ne vouloir obeyr, au frère du Moldaue que le Polonais leur auoit baille pour Despot, tellement que l'Empereur estoit en grand peine. Du succez de toutes ces choses nous le dirons l'an suyvant“,

(Transilvănenii se răsculară, iarăşi, şi amenințară că se vor înțelege cu Turcii, dacă nu li se vor împlini anumite dorinți. Impăratul pentru a pune capăt tuturor acestor răzvrătiri, hotărî să trimeată pe fratele său Maximilian ca să guverneze provincia aceea, dar acesta nu primi. Şi Valachii, cari fuseseră asupriți de Polonul Zamolsky, cereau să fie adus, din nou, în scaunul domniei, *Mihaiu*, Palatinul şi Despotul lor. Ei nu vroiau să aibă ca domn pe fratele voevodului moldovean. Impăratul era tare supărat de toate acestea. Despre cele ce s'au mai întâmplat, vom scrie în cartea anului următor),

In cartea a patra (anul 1601), autorul vorbeşte, iarăşi, despre Mihaiu-Voevodul şi despre cele ce s'au mai petrecut în Transylvania. La pag. 265, citim: „De ce qui s'est passé en Transylvanie”.

Iată cum începe acest capitol:

„Nous avons dit cy dessus des Transylvains comment

www.digibuc.ro

ils ne vouloit pas s'assuiettir ny submettre à l'Empereur que soubs certaines conditions, & qu'ils tendoient a se revolter: Pour raison dequoy ils assemblerent leurs etats à Clausemberg, principalement ceux qui favorisaient à Battory eur ancien seigneur. Estants donc là assemblez, ils ferment les portes par 4 tours, & deliberent de cest affaire: Or facilement les partisans de Bathory l'emporterent, et declarerent que Bathory seroit remis en son droict".

Am spus mai sus cum Transilvănenii nu vroiau să se supuie Impăratului decât în anumite condiţii şi cum se răsvrăteau mereu. Şi, ca să poată lua o hotărâre, ei adunară, pe reprezentaţii provinciilor lor, în oraşul Cluj şi, mai cu seamă, pe cei cari erau de partea lui Bathori, care fusese stăpânul lor. Fiind adunaţi acolo, închiseră porţile patru zile şi se sfătuiră. Şi, foarte uşor, învinse părerea celor cari erau pentru Bathori şi hotărâră, ca el, să fie reales principele lor).

Autorul continuă astfel:

„Au contraire les Imperialistes furent mis en prison, et soudain la proclamation est faite publiquement de par les estats, que Sigismund Bathory est leur Prince legitime, et est en ioinct & ordone à tous de luy obeyr. Puis apres il luy est envoye un Ambassade en Moldavie à ce qu'il luy plust vu certain nommé. Tschiak fut son Lieutenant general, homme cruel & ambitieux, Iceluy d'entrée fit mettre prisonnier le fils & la femme du Voyvode Michael lont est cy dessus, faicte mention, lequel pour lors estoit alle vers l'Empereur...

(Cei cari erau de partea Impăratului fură puşi în temniţe şi, pe neaşteptate, se dădu o proclamaţie publică în toate ţinuturile, prin care se vestea că Sigismund Bathori este principele lor legitim şi căruia, toţi, trebue să-i dea ascultare. Apoi, o solie porneşte în Moldova

www.digibuc.ro

să-i aducă la cunoştinţă cele întâmplate şi să-l roage să vie. Şi, în vremea aceea, un oarecare Ciak, om crud şi ambiţios, fu ales comandant al oştilor lui. Acesta, numaidecât, porunci să fie întemniţaţi fiul şi soţia lui *Mihaiu*-Voevodul, despre care s'a vorbit mai sus, şi care era, atunci, plecat la Viena...)

In rândurile de mai jos, vom afla felul, în care Cayet ne-a descris uciderea lui *Mihaiu Viteazul.*

La pag. 265 (verso).:

„Dautre part le Voyvode Michael fut grandement affligé eyant entendu la captivité de son fils & de sa femme. Estant appelé par l'Empereur, il part de Vienne ou il s'estoit arresté, et arrivé a Prague, la ou il luy remonstra qu'il ne lui estoit rien de nouveau que la perfidie des Transylvans se fust ainsi esmene: mais que s'il paisait a sa Maieste Imperiale luy donner quelque secours mediocre, il esperoit en peu de temps rendre toute la Province paisible enuers sa Maieste Imperiale. A quoi nous dirons cy apres comme il luy fut pourueu".

(Voevodul Mihaiu se întristă mult aflând că soţia şi fiul său fuseseră întemniţaţi. Fiind chemat de Impărat, pleacă dela Viena, la Praga şi acolo el căută să arăte Impăratului cât de mare era mişelia *(perfidie)* Transilvănenilor. Dar, în cazul că Impăratul ar dori să-i dea un ajutor cât de mic *(mediocre)*, el avea speranţa că, într'un timp foarte scurt, va putea linişti provincia şi o va putea reda Impăratului. Despre care, vom spune mai jos cum s'au întâmplat).

„...L'Eempereur ayant secouru d'argent & de gès le Voyuode Michaël, si luy ayant faict des presens il le renouya en Transilvanie, afin que joignant ses forces avec Basta ils domtassent les Transyluains, & les remissent en leur deuoir.

Cependant Bathory ayant faict une puissante armee

www.digibuc.ro

de Transylvains, Hongriens, Moldaues, Cazaques, Tartares et Turcs: il se saisit de certaines places & chasteaux forts dans le pays; il s'estoit resolu de chasser tous ceux qui tenoient le party de l'Empereur & auoit *en son armée quarante mille chevaux".*

(Impăratul după ce ajutase pe Voevodul Mihaiu cu bani, oameni şi daruri, îl trimise în Ardeal ca să se uniască cu Basta, împreună cu care să înfrâneze pe Transilvăneni, arătându-le datoria lor.

In timpul acesta Bathori îşi făcuse o armată puternică, formată din Ardeleni, Unguri, Moldoveni, Cazaci, Tătari şi Turci. El puse stăpânire pe unele Târguri şi cetăţi în Ardeal.

Era hotărât să gonească pe toţi aceia cari erau de partea Impăratului şi avea o oaste de 40.000 de călăreţi).

Mai departe:

„Bathory donc ayant entendu par ses espions que Basta & le Voiuode s'estoient campez a Moitin, & que la ils attendoient l'arrivée des Silesiens, gens de cheual, pensant que facilement ils pourroient estre oprimez deuant que les autres se ioignissent a eux, il se resolut d'attaquer leur camp & de leur donner bataille.

Les deux camps s'aprochent l'un de l'autre & en se rengeans au combat, ceux de l'Empereur par escarmouches & saillies amusent le Transylvain, iusqu'a ce que les bandes auxiliaires des Silesiens de cheual fussent arrivees, qui n'estoient pas loing de là.

Les deux armees se tenoient l'vne deuant l'autre chacune sur un costau: Toutes fois l'endroict que tenoit le Transyluain estoit plus haut eslené que non pas l'autre.

Le premier iour Bathory descend avec toute son armée de son costau environ sur les 4 a cinq heures du soir, pour essayer de faire quelque chose: Soudain le

www.digibuc.ro

general Baste & le Voyuode mettent leurs gens aux châps: La premiere charge fut faicte par les Vallons sur l'armée des Transilvains, lesquels rompans leurs rangs, d'autant qu'ils les attaquerent en gros escadrons, ils les mirent en vanderoute: puis apres le general Baste par un costé, & le Voiuode par l'autre, attaquerent & rompirent la bataille de Bathory. Ce combat fut grandement sanglant, d'autant que du coste de Bathory il en mourut dix mille, & des Imperiaux quelques centaines".

(Bathori aflând, prin spionii săi, că Basta şi Voevodul îşi aşezaseră tabăra lângă Moitin şi că aşteptau, acolo venirea Silezienilor călăreţi, crezând că vor fi uşor de învins înainte ca ceilalţi să se unească cu ei, el hotărî să atace tabăra lor şi să dea lupta.

Cele două tabere apropiindu-se una de alta şi pregătindu-se de luptă, oamenii Impăratului hărţuiau pe Transilvăneni aşteptând sosirea călăreţilor silezieni, cari nu mai erau departe.

Cele două armate erau faţă în faţă, fiecare pe un deal. Totuşi, dealul pe care era Transilvăneanul era mai înalt de cât celălalt.

In prima zi, Bathori coborî dealul cu toată oştirea sa, între ceasurile 4—5 seara pentru a încerca o acţiune. Deodată, Basta şi Voevodul îşi întocmesc oamenii, în câmpie. Intâiul atac fu dat de Valoni împotriva armatei Transilvăneanului şi, atacând în rânduri strânse, sparseră frontul lor şi îi puseră pe fugă (pe Transilvăneni). Apoi, generalul Basta dintr'o parte, iar Voevodul din cealaltă parte, atacară şi învinseră pe Bathori. Această luptă a fost foarte sângeroasă: din armata lui Bathori pieriseră zece mii de oameni şi, din oastea împăratului, câteva sute).

„Or ceux de l'Epereur eurent un grand avantage sur

www.digibuc.ro

leurs ennemis, par le moyen de ce que leur artillerie estoit placee commodement, & estant un peu plus haut esleuée sur une petite colline, rompoit les rangs facilement faisant une grande des confiture d'hommes et de cheuaux. Au contraire l'artillerie de Bathory estant montée plus haut ne faisoit que voler par dessus les testes des Imperiaux sans aucun dommage.

Apres le combat, les soldats se ietterent sur le butin & pillage qui se trouva tres grand. Quarante grosses pièces de fonte, & cent dix drapeaux furent reseruez à l'Empereur pour signes de sa victore & luy furent envoyer"...

(Dar pentru oamenii Impăratului, situaţia fusese mai prielnică decât pentru duşmanii lor şi iată de ce: artileria împărătească era aşezată bine şi fiind pe o movilă mică putea uşor bate în rândurile duşmanilor, nimicind oameni şi cai. Din potrivă, artileria lui Bathori fiind aşezată prea sus, ghiulelele ei treceau pe deasupra capetelor soldaţilor din oastea Impăratului fără a-i pricinui vreo pierdere.

După bătălie, soldaţii se năpustiră asupra prăzii care era mare, şi începură s'o jefuiască.

Patruzeci de tunuri mari de tuciu şi 110 steaguri au fost strânse pentru împărat, în semn de izbândă şi i-au fost trimise...)

„Quant au Voyuode combien qu'en ce combat là principalement il eust faict bon & fidelle devoir pour le service de l'Empereur toutefois il traictoit secretement par intelligences frauduleuses avec les Turcs, les Tartares & les Polonais: estant poulse d'ambition pour dominer, & d'une enuie d'estre le maistre & faire vn Empire de la Valachie, Moldouie, & Transilvanie. D'auantage il n'y a aucune sorte de cruaute qu'il n'exercat sur les pauvres paysans. Estant donc admoneste par Baste, (auquel

www.digibuc.ro

il avoit este & estoit encores suspect, à cause qu'il en avoit desià ainsi vse avec les Turcs) affin qu'il se desistast & ne souilast point par vn infame crime de cruaute les actes generaux dont il avoit merité envers l'Empereur.

A cela il respondit fierement, que dorenauant il ne pouuoit plus recognoistre le commandement de Baste ny de l'Empereur, & qu'il entendoit iouyr de Transylvanie qu'il avoit acquis par sa propre vertu: Et que Baste commandant à ceux qu'il tenoit sous l'Empire de Cesar".

Intrucât priveşte pe Voevod, el şi-a făcut datoria şi a fost de bună credinţă, faţă de Impărat în această bătălie. cu toate acestea el încercă, în ascuns să cadă la o înţelegere cu Turcii, Tătarii şi Polonii, fiind împins de dorinţa de a stăpâni şi de pofta de a fi atotputernic peste *o împărăţie, în care ar intra Valachia, Moldova şi Transilvania.* Era şi de o cruzime nemăsurată faţă de ţărani. Mustrat fiind de Basta — care îl bănuise şi îl bănuia, încă, de o înţelegere cu Turcii — care îi spunea, ca nu cumva să răsplătească printr'o faptă mârşavă toate binefacerile Impăratului.

La acestea, Mihaiu răspunse cu mândrie că el nu mai putea să stea sub ordinile Impăratului, necum ale lui Basta şi că înţelege să stăpânească singur Ardealul, pe care-l cucerise prin puterile lui, Basta să fie, doar, conducătorul oamenilor din armata împărătească).

Iar mai jos:

„Sur cela, Basta, dissimule, mais il a aduis que le Valachin augmentoit fort ses trouppes & que sans son xeu il avoit leue & tire du fort de Somlio & autres lieux, dix pieces d'artillerie, qu'il auoit adioutees à d'autres fix qu'il auoit desia en son quartier. Que pour mieux traicter avec les ennemis de l'Empereur il auoit mandé 400

www.digibuc.ro

de ses gens de cheual, sous pretexte de les envoyer à Fogaras querir sa femme & ses enfants".

(Basta tăcu, dar el fu înştiinţat că Valahul îşi măria oştirea şi că, fără ştiinţa lui, el (Mihaiu) luase din cetatea Somlio şi din altele, zece tunuri, pe care le adăogase la cele pe care le avea în tabăra lui. Şi, pentru a sta mai bine de vorbă cu duşmanii Impăratului, trimise 400 de călăreţi, sub cuvânt că se duc la Făgăraş să caute pe soţia şi pe copiii lui).

„Baste prenant soigneusement garde aux departements de cest homme & faisant continuellement observer toutes ses actions, apprint qu'il depeschoit souuent des courriers en diuers lieux & luy en venoit semblablement sans que l'om sceust de quelle part ils venoient partant donna ardre de les faire guetter aux pasages, pour les prendre tous & luy amener auec les depesches.

Les courriers, & les propres lettres du Valachin sont prises, par les quelles il traictoit particulierement avec le Bassa de Themisuar, & avec le Batori, pour Trahir l'Empereur & mettre son armee au pouvoir de ses ennemis. De sorte que Basta ayant eu de ceste façon plaine notice de tout le traicté, fit soudain assembler son Conseil, & apres luy avoir le tout communique, d'un commun aduis, ordonna le dixhuictiesme d'Aoust que le Valachin seroit mande de se trouer au Conseil pour là le conuaincre & faire arrester prisonnier, & en apres le renuoyer à la iustice de sa Maiesté Imperiale, mais il refusa de s'y trouuer: au contraire il se prepara pour s'en fuyr. Ce entendu par Baste il commande incontinent au colonnel Petz d'aller, avec son regiment & les compagnies de Vallons, investir le Valachin, & en cas qu'il fist resistance, qu'il sçauoit ce qu'il conuenoit faire".

(Basta urmăria necontenit toate gândurile şi mişcă-

www.digibuc.ro

rile Valahului şi, astfel, află că trimetea, adesea, curieri în diferite ţinuturi şi că-i sosiau trimişi, care ascundeau bine locul de unde veniau. El dădu poruncă să fie prinşi aceşti oameni şi să-i fie aduşi cu scrisorile pe care le aveau. Trimişii cu scrisorile Valahului sunt prinşi. Din ele reieşea că el trata, în ascuns, cu paşa din Timişoara şi cu Bathori, vrând să trădeze pe Impărat şi să treacă, cu armata sa, de partea duşmanilor. In felul acesta, Basta aflând toate gândurile lui Mihai, convocă, pe neaşteptate, consiliul său, şi după ce-i spusese tot ce aflase, au hotărât, în ziua de 18 August să ordone Valachului să se înfăţişeze în faţa consiliului, pentru a-i dovedi reaua sa credinţă, apoi, să-l aresteze şi să-l trimită Impăratului, care să-l supuie unei judecăţi. Dar, el (Mihai) nu ţinu seamă de chemarea lui Basta şi se pregăti să fugă. Aflând aceasta, Basta porunci numai decât, colonelului Petz să meargă cu regimentul său şi cu detaşamentul de Valoni, să impresoare pe Valah, iar în caz că acesta s'ar opune, să ia măsurile, care le va crede de cuviinţă).

„*Le colonel y estant allé & ayant incontinent enuironné avec ses gens le pauillon du Valachin luy fit dire qu'il le faisoit prisonnier de sa Maiesté Imperiale. Ce qu'entendu du Valachin, mit soudain sa main sur l'espee pour faire resistance, lors se trouuant le plus auance de tous un capitaine Valon, luy donna un coup de halebarde dans l'estomach, du quel tombant à terre, fut incontinent acheue de tuer par les autres, qui luy separerent la teste du corps, sans aucune resistance ny empeschement des siens, lă presens*".

(Colonelul mergând acolo, încercui, numai decât, cu soldaţii lui, cortul — pavilionul — Valahului şi îi trimise vorbă că era prisonier al Impăratului. Auzind acestea Valahul puse mâna pe sabia sa pentru a se

www.digibuc.ro

apăra. Atunci, un căpitan valon, care era mai aproape de Mihai îi dădu o lovitură de halebardă în stomac. Mihaiu se prăbuşi la pământ şi fu ucis, fără întârziere de ceilalţi, cari îi despărţiră capul de trunchiu, fără ca oamenii lui, cari erau acolo să îndrăznească vreo împotrivire).

„Dans la tente du Voyuode furent trouuées des lettres

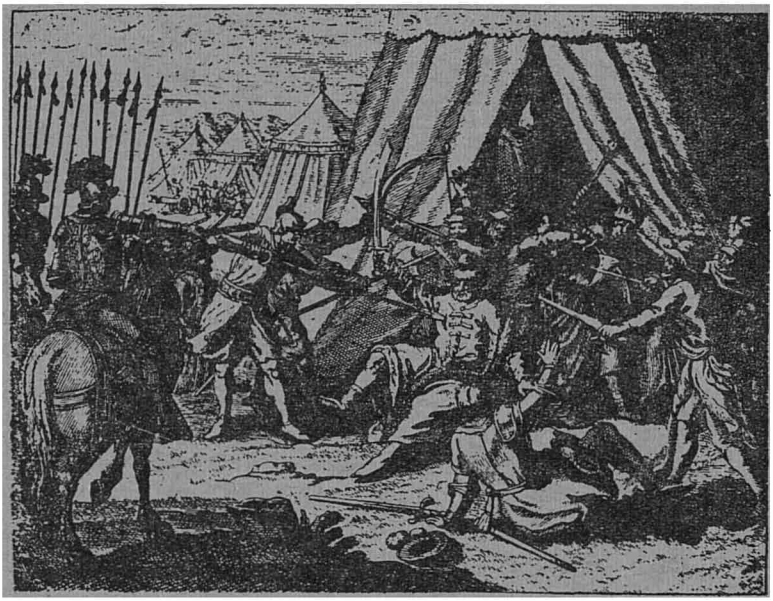

Uciderea lui Mihai Viteazul

qui monstrerent apertement sa perfidie à l'encontre de la M. Imperiale a des meschants desseins, dont les Valachins mesmes qui auoiẽt esté grandement irritez de ceste mort, ayant veu & leu lesdictes lettres, s'appaiserent, & dirent qu'il auoit esté bien tué: Et mesmes que s'ils eussent sçeu qu'il eust demené de tels desseins, ils en eussent eus meismes faict Iustice).

Şi cronicarul spune:

www.digibuc.ro

(In cortul Voevodului fură găsite scrisori, care dovedeau, în chip hotărâtor, reaua lui credinţă faţă de Impărat şi relele lui gânduri. Valahii, chiar, cari erau tare mâhniţi de uciderea lui, văzând şi citind aceste scrisori, se mai liniştiră şi spuseră că-şi meritase o astfel de moarte. Şi mai spuseră că ei, dacă ar fi cunoscut gândurile şi planurile lui ascunse, l-ar fi tras la răspundere judecându-l după cum merita).

Voi reda încă două pasagii scurte privitoare la Voevodul Mihaiu şi astfel voiu încheia însemnările lui *Cayet.*

„Le general Basta fit faire un cry, que les soldats du Valachin Voyuode mort, qui voudroient s'en aller, il leur donnoit congé sans qu'il en fussent en peine: ou s'ils vouloient seruir l'Empereur, qu'à pareils gages il sy seroient receus, en prestant de nouueau le sermen. Mais tous pour la plus part preferent s'enroller soubs Baste".

(Generalul Basta hotărî, să dea învoire tuturor soldaţilor Voevodului Valah ucis, cari doreau să plece: sau, dacă vroiau să slujească pe Impărat, puteau fi primiţi cu aceeaşi soldă şi jurând din nou credinţă lui, Dar, aproape toţi, intrară în oastea lui Basta).

„Le corps du Voyuode fut tout le long du iour en spectacle à l'erre, sans estre inhumé. Ainsi, ce pauure Prince, qui soubs l'Empereur, faisant bien, avoit suppedité ses ennemis combatant fort heureusement, se ruina comme un mal heureux par sa propre ambition et par son incontestance".

(Trupul neînsufleţit al Voevodului rămase o zi întreagă în văzul tuturor, neîngropat. Astfel, acest sărman Principe, care învinsese aşa de glorios pe duşmanii săi, când fusese credincios Impăratului, se nimicise singur din pricina ambiţiei sale nemăsurate şi a caracterului său schimbător).

www.digibuc.ro

Din aceste pagini ale chronologiei lui *Cayet* putem afla pricina care a făcut pe Basta să ucidă pe temutul Voevod. *Mihai* era un căpitan viteaz şi priceput. A ştiut să se folosească bine de ofiţerii, pe cari îi avea în oastea sa. A câştigat multe şi grele lupte. A cucerit Ardealul, Moldova şi a fost întâiul Domn, care a putut să strângă în jurul său neamul românesc. Mihaiu era ca toţi căpitanii viteji, căci este un fapt cert, că el nu se temea de nimeni şi de nimic, era o fire ambiţioasă, violentă şi crudă. (Insuşiri proprii unui ostaş din acele vremuri). Işi făurise o ţintă: să domnească peste un imperiu, care să se întindă dela Nistru până la graniţele Ungariei, cel puţin. S'a aliat, întâiu cu împăratul pentru a-şi putea realiza planul măreţ, dar, împăratul, care avea nevoie de un om priceput în războaie şi viteaz ca Mihaiu, se temea, totuşi de el, căci îl ştia foarte mândru şi ambiţios şi, de aceia, avea pe lângă el, un „observator". Acesta era generalul Basta. Mihaiu, după ce pusese stăpânire pe ţinuturile locuite de Români, căută să se desfacă de alianţa sa — s'o numim astfel — cu Impăratul şi de aceia îşi îndreptă privirile spre Turci, cari căutau să-l momească cu totul de făgăduieli ademenitoare şi de daruri. Iată începutul unui şir întreg de intrigi, ucideri, lupte sângeroase.

Mihaiu avea planul lui, pe care căuta să-l împlinească, folosindu-se de orice mijloc. A făcut alianţe, a fost crud, de o cruzime neobişnuită, a trădat, s'a umilit, dar le făcea pe toate cu gândul că va veni ziua, în care va fi uns stăpânul unui imperiu puternic şi temut, al unui imperiu românesc. Dar, cu toate calităţile lui superioare, soarta i-a fost potrivnică. Tot visul său s'a năruit într'o clipă. A fost învinuit de trădare şi ucis ca un trădător. Trupul său a fost pângărit de săbiile Valonilor, iar ostaşii lui s'au dovedit lipsiţi de vitejie şi

www.digibuc.ro

iubire. A murit, cum trebuie să moară orice om superior, părăsit de toţi, duşmănit de toţi. Acest mare căpitan al oştirei române, unul dintre puţinii despre cari au scris mai toate cronicile din veacurile XVII şi XVIII, a ştiut să moară, apărându-se, singur, împotriva unui puhoiu de duşmani. A ales moartea, în clipa în care a înţeles că tot visul său s'a năruit.

Iar, în ceeace priveşte pe Basta, acesta n'a făcut decât să-şi îndeplinească datoria de soldat credincios faţă de împărat. Din ordinul său a fost omorît Mihaiu — căci el poruncise ca Mihaiu să fie adus viu, sau mort — dar, totuşi, am denatura adevărul dacă am vrea să spunem că el este ucigaşul, în josnicul înţeles al cuvântului, al lui Mihaiu. Mihaiu era ostaşul răzvrătit, temut, priceput şi viteaz. Basta, soldatul credincios, conştiincios, fără ambiţii, al oastelor împărăteşti.

www.digibuc.ro

Francezul de Montreulx despre Mihai-Viteazul

Printre autorii străini, puţin cunoscuţi, cari au scris despre Mihai-Viteazul este şi francezul *N. de Montreulx „sieur du Mont-Sacré, gentil-homme du Maine"*. Istoria lui, în care ne descrie luptele Turcilor, începând cu anul 1565 şi sfârşind la anul 1606, a fost tipărită la Paris în *1608*. Acest document privitor la războinicul voevod Mihai e foarte însemnat, fiind scris în timpul cât a trăit şi s'a luptat el cu nenumăraţii lui duşmani. Insemnătatea lui e cu atât mai mare, pentru noi, cu cât textele, în limba franceză, despre acea epocă sunt puţine la număr.

Această istorie e plină de tot soiul de detalii interesante, dar stilul, în care e scrisă e cam greoiu şi încurcat, fiind îmbâcsit de prea multe comparaţii şi amintiri de-ale autorului.

Traducând textele despre Mihai-Viteazul, voiu înlătura, însă, tot acest balast inutil, care putea să fie atrăgător în anul 1608, când a apărut cartea şi care era poate pe placul regelui Henric al IV-lea, căruia îi este închinată, cu simpla formulă: *„Au Roy"*.

Cartea lui *N de Montreulx* este un volum de peste o

www.digibuc.ro

mie de pagini. Ea formează volumul al doilea al unei vaste lucrări despre turburările din Transilvania şi luptele dintre creştini şi Turci.

Voiu da titlurile celor două volume, scrise de doi autori diferiţi: „*Histoire Generalle des Troubles de Hongrie et Transilvanie.* Contenant la Pitoyable Perte et ruyne de ces royaumes, et des guerres aduenuës de ce temps en iceux entre les Chrestiens et les Turcs. Avec les furieuses rencontres des deux armées en diuers temp: Le succés d'icelles, changements d'Estats et gouvernemens, Sieges de villes, assauts generaux, places assaillies, prises et reprises et deffences d'icelles. *Divisée en deux Tomes.* Tome premier. Par *Mart Fumée.* Sieur de genille, cheualier de l'ordre du Roy. A Paris, Chez Robert Fouët, demeurant ruë Sainct Jacques, à l'occasion, devant les Mathurins. M.DC.VII. Avec privil,ge du Roy pour dix ans".

Acesta e titlul primului volum. Al doilea poartă următorul:

„*Histoire Universelle des Guerres du Turc,* depuis l'An 1565. Iusques à la Trefve faicte en l'année 1606. Ou sont compris le siège de Malte, Bataille de Lepante, Prise de Cypre. Divers combats et prises de villes tant en Hongrie, Dalmatie, ett Transsiluanie, etc... Au Roy. *Tome Second.* Par *N. de Montreulx,* sieur du Mont Sacré, gentil-homme du Maine. *A Paris.* Chez Robert Foűet, demeurant ruë Sainct Iacques, à l'occasion, devant les Mathurins. M.DC. VII. Avec privilège du Roy pour dix ans".

Cele ce urmează se petrec în anul 1595.

„...După înţelegerea dintre Impărat, Prinţul Transilvaniei, Moldoveni şi Valahi, toţi iau armele în mână şi începe un şir nesfârşit de lupte, de asedii, căci aceşti oameni sunt dornici să dovedească că sunt oameni de

www.digibuc.ro

acţiune, iar nu robi ai vorbelor. In această lună nu se vorbeşte decât de victoriile creştinilor câştigate împotriva Turcilor". (Pag. 499).

Câteva pagini mai înainte, autorul ne spune cine era acela, care putuse înfăptui această „cruciadă" a creştinilor împotriva temutului Sultan.

„...Le Pape Clement huictiesme avoit par sa prudence disposé ce Prince à foullèr le ioug du Turc aux pieds et pareillement les Valacques et Moldaues, et se lyer de confederation et ligue offensiue et defensiue auec l'Empereur. Office de bon père, qui ramasse ses enfants escartez, et les rasseure sous une mesme voute de foy, force, et concorde..."

(Papa Clement al VIII-lea, din prudenţă, hotărîse pe principele Transilvaniei să scutere jugul turcesc. Tot aşa făcuseră, după îndemnnul lui, şi Valachii şi Moldovenii unindu-se printr'o alianţă ofensivă şi defensivă cu Impăratul. Faptă de bun părinte, care-şi adună copiii rătăciţi şi îi strânge sub aceeaş boltă a credinţii, a puterii şi a concordiei...)

„...Sinan-paşa culegând roadele trădării sale, vroia să apuce drumul spre Constantinopol luând cu el toate bogăţiile adunate întocmai ca Silla butoiul cu argint din Delphi... Valachii aflând aceasta se strâng din toate părţile, atraşi de bogăţii întocmai ca lupii de mirosul hoitului. Ei aşteaptă, într'un loc favorabil, pentru a surprinde pe paşă. Doritori să puie mâna pe aur, se năpustesc asupra Turcilor, carí întovărăşesc convoiul bogat în prăzi şi îi ucid luând bogăţiile. Sinan-paşa scapă fugind cu un mic număr de ostaşi..." (Pag. 500).

Iar mai departe :

„Şi Transilvănenii avură o parte din pradă, căci şi ei luaseră parte la atac. Toţi împreună îşi urmară calea izbânzii, având în capul lor pe *Ferent*. Pătrund în Gre-

www.digibuc.ro

cia până la 12 mile de Constantinopol, prădând peste tot şi ocupând cetăţile *Pudesin, Nicoplisin, Kille, Rebuichin,* etc. Intâlnesc 12 mii de Tătari, pe cari îi taie în bucăţele. Dacă oştile creştine ar fi ştiut să se folosească bine de aceste victorii, Turcii ar fi fost nevoiţi să se retragă în capitala lor, unde ar fi avut, poate, să se apere împotriva unui asediu al oştilor creştine. *„Mais les hommes souvent refusent le sort quand il se presente et le sort les hommes, quand ils ne sont en estat de le suyvre...“* Aceste lupte, care au avut loc în luna Ianuarie, au dat 15 căruţe pline *„de testes de Turcs“*, pe care Valachii le-au dus în tabăra lor fiind capetele ostaşilor ma de seamă din armata sultanului...“

La pag. 501 găsim, pentru întâia oară, numele lui Mihai-Viteazul.

„Mahomed trimete pe Mihai-Vodă *(le Vaivolde Micha)* de neam valach şi coborîtor al prinţilor) din acea ţară, cu o mare oaste turcească pentru a supune aceste popoare, pentru a ucide pe Voevod şi pentru a-i lua locul şi spre a-i sili să se supuie, iarăşi, jugului turcesc. Sultanul îi făgăduise ajutoare noi şi nenumărate onoruri *(luy promettant nouveaux secours et faveurs à sa necessité).* Acest viteaz *(ce brave homme)* întreprinse, cu oastea sa, această expediţie şi ajunge la hotarele Valachiei *(sur les confins dela Valachie).* El se opri însă, acolo neîndrăznind să meargă mai departe şi aşteptă să-i vie, în ajutor, Tătarii din Ungaria...“

De Montreulx urmează astfel:

„Ai noştri, aflând planurile lui *(advertis de ces entreprises),* se reped între Mihaiu *(Micha)* şi Tătari, îi aşteaptă într'un loc anumit *(ă certain passage),* îi taie în bucăţi lăsând 8 mii de morţi pe câmp... Această izbândă obţinută cu ajutorul a 14.000 de Transilvăneni. Valachii se retrag în ţara lor şi aşteaptă pe Mihaiu,

www.digibuc.ro

pentru a-l pedepsi... (urmează, iarăşi o comparaţie: *„affin de luy faire de mesme que Cesar aux Tournaisiens qu'il tailla tous en pieces).* Cazacii şi Podolienii, urmând exemplul dat de Transilvăneni şi Valachi, iau armele împotriva Turcilor şi se pregătesc să-şi facă parte din pradă. Ei trimet soli către prinţul Transilvaniei, cerându-i solda numai pentru două luni, voie să treacă prin ţinuturile lui şi făgăduiala de a împărţi prada, după o înţelegere, care se va face mai târziu, încredinţându-l în acelaş timp, de sprijinul şi statornicia lor.

...Aron voevodul Moldovei nu vrea să i se întâmple această pacoste (adică: Tătarii să prade toată Moldova, iar, apoi s'o sileaască să rabde din nou jugul turcesc) şi de aceea îşi adună toţi ostaşii, le împarte prada luată dela duşmani. Tot norodul dă ascultare chemării şi făgăduelilor lui, încât şi Mihaiu-Vodă e nevoit să-şi ducă Valachii în tabăra lui *(de sorte que Michel Vaivolde de Valachie y vient avec ses Valacques).* Oastea e pregătită să lupte chiar împotriva unei armate mai puternice. *(L'armee est en estat de bien faire, contree une autre armee tan puissante soit elle...)* Voevodul îşi ascunde ostaşii în păduri, în dosul munţilor şi trimete femeile, copiii şi vitele întru întâmpinarea Tătarilor spre a-i atrage în capcană. Tătarii văzând aşa bogată pradă, nu pot să lupte împotriva poftei de a lua în stăpânire şi se aruncă în neregulă (debandandă) asupra ei.

Femeile şi copiii încep o goană nebună ca să scape din mâinile duşmanilor şi spre a-i arunca în ghiarele morţii.

Pătrund în Moldova, dau foc tuturor satelor şi jefuiesc pe unde trec. Intre timp, Aron *(mais voila de mesme Aaron...)* şi ostaşii săi sunt pe urmele acestor răufăcători, îi atacă din toate părţile ucigând şi rănind

www.digibuc.ro

nenumăraţi dintre ei. Tătarii strâng rândurile de trei ori pentru a se putea apăra mai bine, dar ai noştri fac sforţări uriaşe pentru a nu scăpa pe duşmani din mâini. In fine, Tătarii *(les surpris)* sunt învinşi, după ce pierduseră 12 mii de oameni, printre cari era şi fiul Hanului *Caam,* care fusese rănit de moarte. Cei, cari scăpaseră cu viaţă fugind *„ne redoutans plus rien tout que la Moldavie“,* pe care o îndrăgiseră atât, sperând că vor putea trăi acolo; dar găsiseră, în loc de o viaţă îmbelşugată, un mormînt...

Aron îşi urmează calea izbânzilor: pune stăpânire pe cetăţile din apropierea Dunării, *Bendar, Schivit, Thig. Mechiu* şi *Abbatisse,* care erau turceşti, întărindu-le cu garnizoane; cucereşte toată regiunea *„Bobraham“,* pământ roditor, lungă şi largă de 13 mile (de *treize lieuës),* străbătută de Dunăre, într'o parte şi apărată — în partea opusă — de munţii *„Noah“.*

Locuitorii ei erau tare mulţumiţi că fuseseră scoşi din robie şi goniseră toate garnizoanele turceşti şi sfărâmaseră armele lăsate de ele. Ei se puseră sub oblăduirea Moldovanului. Voevodul Iancu, fiul lui Iancu-Bogdan, care fusese odinioară domn al Moldovei, gonit din ţara lui, cerea mereu Sultanului să i se dea oameni, cu cari să-şi recucerească voevodatul şi să-l robească, iarăşi, Sultanului; el credea că frigul îl va ajuta să surprindă pe Aron în mijlocul zăpezilor, cunoscând bine toate drumurile şi toate trecătorile... *(Le Vaivolde Ianicule fils de Ianicule Bogdan, autrefois Vaivolde de Moldavie et lors à la porte du Turc, chassé de son pays, l'importunoit de secours d'hommes, pour recouvrer son patrimoine et le reduire en l'obeyssance de Sa Majesté. esperant que le froit tyderoit son desseing, pour surprendre Aaron parmy les neiges, luy qui sçavoit les addresses et passages...)*

www.digibuc.ro

Sultanul plictisit de rugile acestui fugar, îi dă zece mii de oameni, călăreți și pedeștri, sub comanda lui Abraham Hassan-pașa. Printre ostași e și un număr mare de Tătari, cari se strâng și se încolonează în coada *(la queuë)* acestei armate noui. Aron află toate acestea, dar nu îi este teamă nici de zăpada mare, nici de numărul dușmanilor... Își adună oastea, la care s'au unit 16.000 de Cazaci; și cu toate că gerul e mare, curajul lor nu lasă nimic de dorit... Cu acești ostași, Aron aleargă întru întâmpinarea dușmanului... Acesta se crede în siguranță și e tare mirat când se vede atacat. Cu ură, Aron-Vodă se năpustește asupra lui, îl pune pe fugă, îi ucide opt mii de oameni și pune stăpânire pe multă pradă. Turcii cred că pot să se împotrivească acestui prim atac, vrând să se arate mai buni luptători decât Tătarii, dar Cazacii se reped asupra lor răsturnând caii și oamenii, le retează capetele, îi jefuiesc, încât rușinea, moartea și fuga lor nu fură *„d'autre nature que celle des Tartares"*.

Aron înaintează în cuceritor, asediază cetatea *Albe Nester* (Cetatea Albă), orașul cel mai însemnat din această provincie și dă foc mahalalelor..."

Apoi, autorul își îndreaptă privirile spre alte fapte însemnate petrecute în anul 1595.

Să urmăm acum și să vedem ce ne spune frantuzul, contimporan al lui Mihai Viteazul, despre cele ce s'au întâmplat în timpul domniei acestui voevod de seamă. Cu toate că aceste texte nu sunt pe placul multora din acei cari se ocupă cu scrierea istoriei lui Mihai-Viteazul, cu toate că unele sunt în vădită contrazicere cu cele scrise de N. Bălcescu și de alții, totuși, trebue să ținem seamă de ele, dacă vrem să elaborăm un studiu serios despre acest domn al tuturor Românilor. Scriind o istorie a Românilor, în chip științific, nu ne putem de-

www.digibuc.ro

clara satisfăcuți, adunând și dând la lumină, doar, materialul favorabil poporului românesc și conducătorilor lui. Acest fel de a scrie istoria poate mulțumi, numai, pe copiii de școală, hrăniți de profesorii lor cu tot felul de minciuni patriotarde și incapabili la vârsta lor să reacționeze.

Istoria lui Mihai-Viteazul e departe de a fi bine lămurită până în prezent. Trebue, totuși, ca această minune să se întâmple odată. Și, pentru prestigiul nostru față de generațiile de mâine, trebue să ne hotărîm să spunem adevărul.

După ce autorul ne vorbește de pregătirile lui Sinan-pașa *...pendant ces artifices Sinan apprestoit son armée à Bellegrade...*" și de tratativele de pace dintre împărat și Turci, la pag. 511, spune:

„In vremea aceea, ambasadorul craiului din Ardeal. *„Estienne Pachain*" merse la Praga pentru a căpăta învoirea ca Maria Christina, fiica Arhiducelui Carol, sora reginei Poloniei, să devie soția stăpânului său (*„...requerir l'effect de la promesse de l'Empereur, qui fut que Dame Marie Cristine, fille de l'Archiduc Charles, soeur de la Roine de Pologne, luy fust delivree pour espouse du Prince son maistre"*). Acest ambasador era însoțit de Arhiducele Ferdinand și Maximilian, cari toți împreună, ajunseseră la *Gradz*, capitala Stiriei, la începutul lunii Martie. A doua zi, principesa *„accordee"* a fost unită, de către episcop, cu ambasadorul, în numele Craiului, stăpânul său și întovărășită la patul nupțial de către Maximilian, fiul lui Maximilian al II-lea și de către Ferdinand fratele miresei. (*Le lendemain la Princesse accordée fut par l'Evesque espouzee à l'Ambassadeur au nom du Prince son maistre, et menée au lict matrimonial par Maximilian, fils de Maximilian second et Ferdinand frère de l'espouzée*).

www.digibuc.ro

Această ceremonie a fost întovărăşită de *„mille tesmoignages de ioyes pieuses et publiques“ ;* în biserica principală s'au cântat, în chip solemn, cântarea Sf. Augustin şi a Sf. Abroise ; s'a tras cu toate tunurile ; iar masa împărătească era pregătită cu multă bogăţie de către cei mari ai acelui ţinut... *(tous les canons dechargez et le festin Imperial et magnifique preparé par tous les grands de la province)*“.

Iar mai departe :

„Sultanul trimite doi ciauşi la regele Poloniei pentru a-l face să rupă alianţa cu împăratul, făgăduindu-i plată bună..

Aceşti Turci pentru a scurta din drum, cer, Voevodului Valachiei, voie să treacă prin ţara lui. El le dă învoirea şi îi primeşte cu alai, îi ospătează şi îi pofteşte, chiar, în odaia sa de lucru vorbind, cu ei, de diferite lucruri. El învăţase să se poarte astfel dela un călugăr Gheorghe, care în vreme de războiu căuta mijlocirea păcii, iar în timp de pace căuta mijloace de războiu. *(Il avoit appris ceste action du Moine Georges, qui en la guerre ouverte trassoit la paix et en la paix inventoit les moyens de la guerre...)* : şi de aceea îi primea aşa de bine, în timp ce ostaşii lui asediau cetăţile turceşti. Câţiva Valachi supăraţi de felul acesta de a se purta şi neînţelegând rostul acestor îmbrăţişări mincinoase *(quelques Valacques croyans mal de ces carresses et n'esperans de bien de ces embouchemens sinistres...)* se revoltă şi se năpustesc cu ură în camera Voevodului, ucid pe cei doi soli, şi pe toţi însoţitorii lor, astfel Polonii n'au văzut, niciodată, pe trimişii Turci, iar Turcii n'au primit, niciodată, ajutorul — cerut prin solia aceasta — dela regele polon“.

www.digibuc.ro

La paragraful care urmează: „*Changement d'Estat en Hongrie heureux pour les fidelles*“, citim:

„Din aceste pricini Mohamed trimete pe Sinan-paşa pentru a lua măsuri, care să îndrepteze starea de lucruri. Dă poruncă lui Ferrat-paşa *(Ferach Bascha)* să se înapoieze din Persia, unde comanda armata turcească şi să plece numai decât dela Constantinopol la Belgrad, unde era o oaste mare a sultanului, în fruntea căreia trebue să se puie până la sosirea lui Sinan-paşa...“.

De Montreulx ne descrie, apoi, câteva din luptele dintre Turci şi Creştini. Ne vorbeşte şi de foametea şi ciuma, care făceau ravagii în oastea turcească. „*Famine et peste fort cruelles entre les Turcs*“. (Pag. 513).

La pag. 514 ne spune.

...(vorbind de Tătari) dar Voevodul Moldovei (sic) Mihaiu urmăreşte fără cruţare pe aceşti şireţi pentru a-i goni din ţara sa şi pentru a-i sili să părăsească cetăţile. Astfel socotea că-i va nimici până la ultimul om. După aceea, Mihaiu cucereşte Silistria — *leur retraite*, — în care găseşte multă îmbrăcăminte şi care îi serveşte de minune pentru ostaşii săi; apoi arde oraşul, în afară de cetate, pe care, din lipsa de tunuri, n'a putut s'o cucerească. *(..Michel en faict de mesme emporte la ville de Sillistrie leur retraitte, remplie de toutes leurs depouilles, dont ses trouppes se revestent pour jamais n'estre à nud, et puis comme nige de ces dogues, la mettent en cendre, fors le chasteau que faute de canon ils ne peuvent prendre).* Valachii mai cuceresc cetatea „*Schimil*“, unde găsesc patrusprezece „*Coulevrines*“, *dintre cari două cu armele împăratului* Ferdinand şi două cu armele lui Ioan Huniade. Aceste patru au fost trimise, în dar, principelui Transilvaniei.

www.digibuc.ro

Aceste fericite izbânzi îi duc până la portul *Orosig*, unde Sultanul are un om însărcinat cu strângerea şi trimiterea untului şi mierii la Constantinopol. Ei pătrund în el şi găsesc atâtea merinde, încât au hrană pentru opt mii de oameni timp de un an...".

La pag. 521, găsim cele ce urmează privitoare la luptele dintre Turci şi Creştini pentru pământul Transilvaniei:

„...Paşa din Buda vine la Timişoara cu armata sa şi acolo se întâlneşte cu ceilalţi soldaţi Turci, împreună cu cari trebue să pătrundă în Transilvania. *Ferand*, căpitanul oastei ardeleneşti, un ostaş viteaz şi priceput, află planurile turceşti. Şi adunându-şi oamenii, merge întru întâmpinarea duşmanilor. Ii aşteaptă într'un loc prielnic pentru ai săi şi nu tocmai potrivit pentru Turci, aşa cum sunt câmpiile ardeleneşti: brăzdate de păduri dese, de ape şi de munţi... Turcii sunt nevoiţi să primească lupta. *Ferand*, în fruntea a lor săi, se repede la Turci; ostaşii săi se i-au după el, că să-i apere viaţa şi să nu păţească ruşinea să rămână fără căpitan. Turcii sunt siliţi să se retragă... Mulţi dintre ei sunt ucişi, comandantul lor grav rănit şi moare în timpul retragerii. Transilvănenii cuceresc nenumărate tunuri şi steaguri; căpitanul lor trimete prinţului Sigismund două sau trei tobe şi nenumărate capete de Turci. „*Ceste bonne fortune en attira une autre...*". Principele trimite voevozilor Valachiei şi Moldovei bani mulţi şi merinde din belşug, luate duşmanului... Oştile lui se întâlnesc, iarăşi, cu Turcii lângă apele Dunării. Lupta e nehotărîtă câteva ceasuri, dar vitejia şi dorinţa de a lua noui prăzi îi face, pe ai noştri, să fie atât de dârzi, încât învinş pe duşmani şi iau „trois navires avec toute leur charge...".

www.digibuc.ro

In această carte a lui *de Montreulx*, mai găsim şi următoarele în legătură cu trecutul Românilor:

„(pag. 522—23). Prima înfrângere a Turcilor în Transilvania n'a avut darul să-i descurajeze prea mult. Ei doresc să-şi încerce înc'odată, norocul şi să pătrundă în Transilvania cu puteri mai mari. *(La première perte des Turcs en Transilvanie, n'avoit pas perdu ny leur courage ny leur espoir, ains veulent retenter le hazard et retournend en plus gros et grand appareil dans la Transilvanie).* Ei îşi încep campania în luna Maiu, dar începutul ei n'a fost despărţit de sfârşitul ei decât de o singură zi. Amintirea ultimelor înfrângeri, îi face mai prevăzători şi îi îndeamnă să înainteze repede. *Nadasti,* în fruntea ostaşilor săi, trecea prin Transilvania. El cunoscând planurile Turcilor, se uneşte cu armata ardelenească şi cu aceea a Valachului şi luând comanda acestor soldaţi porneşte în capul lor. Ienicerii se luptă cu îndârjire câtva timp, nevrând să fie, iarăşi, învinşi de către oameni pe cari, în nenumărate rânduri, îi pedepsiseră cu bătaia, (...qui furent soubs les verges de leur correction).

...Opt mii dintre duşmani sunt ucişi, nenumărate steaguri cucerite, printre cari unul împodobit cu mărgăritare, cu aur, făcut din mătase, aşa de bogat, încât era preţuit la 2000 de livre (...entr 'autres un enrichy de perles, d'or, de soye et de tant de richesses qu'il estoit estimé deux mille livres...) şi pe care, Nadasti, l'a trimis la Alba-Iulia *(Abeiville),* capitala Transilvaniei...

Nadasti (pag. 524) nu mai părăsise Ardealul, decând câştigase acea izbândă strălucită. El spera că va fi făcut voevod al acestei provincii, dacă s'ar întâmpla ca prinţul să moară. Voevodul Moldovei Aron era bănuit de a trata, în ascuns, cu Turcii. Prinţul Transilva-

www.digibuc.ro

niei şi toţi generalii împăratului ştiură, însă, să se apere împotriva acestui *„vent d'infidelité"*...

(pag 525) „aceşti opt prizonieri, siliţi să vorbiască, povestesc despre marile pierderi suferite de oştilé împărăteşti de când se răzvrătise Ardealul şi Valachia împotriva împăratului, unde pieriseră cinci dintre căpitanii săi de seamă. Mai vorbesc şi despre cetăţile pierdute şi de nenumăratele muniţii căzute în mâinile duşmanului. Tot ei spun, că paşii Sinan şi Ferrat trebue să sosiască în curând în Ungaria *(1595)*, şi că paşii Hasan şi Cigalia se pregătesc să intre cu o altă oaste în Transilvania...

Valachii, în vremea aceasta, trimet o solie de seamă la Craiul Ardealului. Ea soseşte în ziua de 12 Mai în Alba-Iulia, ei fiind în număr de doisprezece. Printre ei e şi un episcop şi mai mulţi arhierei din acea ţară, *(des Valaques en ce temps depeschent une celebre ambasade au Prince de Transsilvanie, elle arrive le douziesme de May à Albe-Iulle, douze en nombre, èntre lesquels estoit un Archevesque et autres Evesques dela Province)*. Numai decât după sosirea lor, Craiul îi primeşte. Ei îi cer, ca el să întărească pe voevodul lor şi pe fiul acestuia în scaunul domniei. *(...que le Prince confirmast leur voivolde et son fils en l'administration de la Valachie)*. La care cerere craiul răspunse că dăduse, mai înainte deja, poruncă. Valachilor, să dea ascultare Voevodului lor, el fiind principele lor ereditar, să- slujiască şi să-i jure credinţă. *(A quoy le Prince fist responce, qu'i avoit commandé ey devant aux Valaques d'obeyr à eur Voivolde, comme leur Prince hereditaire, le servir, et luy prestér le serment de fidelité)*.

Ei au mai cerut: să li se respecte toate obiceiurile, privilegiile, toate drepturile, toate demnităţile, legile în

www.digibuc.ro

formele lor vechi, tratatele pentru schimbul de mărfuri, etc. *(Pour le second chef, ils demandoient la confirmation libre et entiere de leurs privilèges, droit franchises, immunitez, offices, dignitez et juridictions selon leurs anciennes formes).*

Al treilea punct era: preoţii să nu fie împiedicaţi să-şi îndeplinească serviciile sfinte; să li se respecte avutul şi demnitatea *(dignitez)*, de cari s'au putut folosi nesupăraţi de nimeni, chiar în timpul stăpânirii turceşti. Al patrulea punct era: Alteţa sa să se gândească şi la nevoile şi nenorocirile poporului valach şi să-i micşoreze birurile, iertându-l şi de o parte din datoriile trecute. Să poruncească căpitanilor şi ostaşilor lui, să fie cumpătaţi, când sunt printre ţărani; să nu fure şi să nu se lase învinşi de mânie; căci numai aşa sărmanul norod va putea face deosebire între duşmanii săi şi prietenii săi... *(qu'elle ordonnast a ses Capitaines et gens de guerres, de vivre sobrement chez le payson sans violence, larcin ny fureur...).*

Craiul le făgăduieşte că le va îndeplini toate dorinţele şi ei pleacă mulţumiţi.

Aron — Vovodul Moldovei, schimbăcios ca şi un anumit călugăr Gheorghe, era bănuit că caută o înţelegere, în ascuns, cu Turcii. El avea strânse legături cu Cardinalul Andrei Bathori, un duşman al Craiului, care conspirase împotriva *„sa vie et son estat"*. Prinţul Ardealului, cunoscându-i gândurile ascunse, îl ia prizonier, pe el, pe soţia lui, şi pe fiul lui, şi îi închide într'un loc sigur. Craiul avea în mâinile lui dovezi scrise, de însăşi mâna cardinalului din care se putea vedea, uşor, că el plănuise uciderea lui... Şi, pentru a împiedeca o răscoală, craiul îl trimete în Ardeal.

„El par ce que la Moldavie est de grande estendue demandant unde grande garde, le Prince

www.digibuc.ro

du consentement des Etats, crea pour Vaivolde un fort brave vaillant Palatin dela Province, nommé Estienne, *capable pour la suffisance de si grande charge, tant pour sa fidelité vide de tout dout, que pour sa prudence pleine de toute capacité, deue à son age et son experience*".

Şi fiindcă Moldova are o mare întindere şi are nevoie de o pază bună, Craiul, cu consimţământul boierilor, înalţă la demnitatea de voevod pe un viteaz, cu numele de Ştefan; care poate să-şi ea o răspundere aşa de mare, fiind un om credincios, prevăzător şi capabil să-şi îndeplinească misiunea, graţie vârstii şi experienţii sale...).

Câteva pagini mai departe (563), autorul ne vorbeşte, iarăşi de o izbândă câştigată de oştile ardeleneşti.

„In aceiaşi zi, în care ai noştri cuceresc oraşul *Strigonia*, Transilvănenii pătrund în cetatea *Fagial*. Ea fusese asediată timp de 12 zile, iar garnizoana văzând că nu le mai vine nici un ajutor, începe să trateze predarea cetăţii, „*Sortans bagues sauves*".

Intre timp, soseşte, cu 10.000 de oameni, paşa din Timişoara. Văzând aceasta, garnizoana nu mai vrea să se ţină de cuvântul dat şi încearcă, iarăşi să se împotrivească. Transilvănenii, mâniaţi, îi taie pe toţi, în bucăţi..."

De Montreulx zice:

„Ius-peine de leur perfidie".

Iar la pag. 568:

„Dacă norocul ajuta pe credincioşi în Ungaria nu însemna că părăsise pe Transilvăneni... *Ciral Albert*, căpitanul oastei ardeleneşti, asediază *Lippa*, bun şi vechiu *(bonne et ancienne ville)* oraş limitrof între Ungaria şi Transilvania. După câteva zile de asediu,

www.digibuc.ro

căpitanul parvine să-i dea foc şi acesta îl cuprinde din toate părţile..."

La pag. 569, autorul vorbeşte, din nou, de Aron-Vodă, fostul domn al Moldovei.

„Noi, am întovărăşit, de puţină vreme, pe Aron, voevodul Moldovei, ca prizonier, până la Alba-Iulia, unde îşi ispăşeşte necredinţa şi l-am înlocuit cu altul"..

* * *

Unul din marii căpitani ai sfârşitului sec. 16 este şi Sinan Paşa. Chipul său îl găsim în multe cronici; faptele sale sunt însemnate în operele celor mai de seamă istorici ai trecutului. De Montreulx ni-l descrie ca pe un neîmpăcat duşman al creştinilor: „*Le cruel adversaire du nom Chrestien, Sinan Bascha Albanois de nation, ayant a l'âge de seize ans combatu dans le rang de Ianissaires sous Soliman, en plusieurs exploicts, mesmes au siège de Vienne, ennemy du sainct siege de Iesus Christ...*" (Crudul duşman al numelui „creştin", Sinan-Paşa era de neam albanez şi la vârsta de 16 ani, în rândurile Ienicerilor, a luptat, sub comanda lui Soliman, luând parte, chiar, la asediul Vienii; era duşmanul sfântului scaun al lui Iisus Christos...)

Era de opt-zeci şi trei de ani, când a năvălit în fruntea oştilor turceşti, în Transilvania.

„De trei ori se repede să cucerească (aceste ţinuturi), dar de trei ori este respins. Lupta începe dis-de-dimineaţă şi ţine până ce apune soarele. Morţi sunt mulţi şi de o parte şi de alta. Singura lor scăpare e fuga, dar, tocmai în acele clipe, moartea seceră cel mai cumplit ostaşii lui, pe cari ai noştri îi ucid fără ca ei să fie în pericol. Mulţi căpitani şi soldaţi viteji, îşi dau

www.digibuc.ro

sufletul în timpul acelor lupte, printre cari şi cunoscutul paşă *Haidard*".

Autorul acestor pagini, un catolic habotnic şi un turco-fob, ni-l arată pe Sinan paşa fugind cel dintâiu:

„Bătrânul Sinan, care nu se războieşte decât ca să fugă, iar nu ca să opuie rezistenţă *(non pour opiniastrer,)* se face neyăzut cel dintâiu. Frica îl stăpâneşte aşa de cumplit, încât, în goana sa nebună cade în apă împreună cu doi „*Beges*", din care îl scot numaidecât oamenii săi. De teamă, nu şi-a mai făcut datoria, iar ai lui îl cred mort şi-l bocesc mai multe zile.

Sinan-paşa fuge, într'un suflet, până la uşa *marelui Stăpân,* şi îi cere sprijinul său şi o oaste nouă, pentru a se putea răzbuna de înfrângerea suferită. Ura cea mai mare o poartă Transilvănenilor. *(...sur tous il en veut au Transilvain...)*" pag. 569—571).

La pagina — 572 — urmează astfel:

„Sinan-paşa, după ce căpătase un puternic ajutor dela Sultan, pleacă în fruntea unei armate de 70.000 de oameni, pe care o răspândeşte în oraşele şi satele din Moldova *(il destribue ceste grande armée par les bourgs et villages de la Moldavie).* Trecuse Dunărea în apropiere de hotarele ei. Hasan-paşa împreună cu Mihaiu-Vodă, gonit din Moldova (acestea se petrec în anul 1595) vin şi se unesc cu el. Tot atunci, alţi căpitani Turci şi Tătari îşi unesc oştile cu Sinan. Cu această armată, intră în Târgovişte, cuprinde oraşul şi face din mânăstire *(de l'Abbaye)* o cetate bine întărită, lăsând a garnizoană numeroasă, tunuri multe şi toate cele trebuincioase pentru războaie. El vrea să facă, acolo, „*sa retraicte, le siège de ses forces*", până în clipa când va fi învins şi cucerit Transilvania, Moldova şi Valachia, sperând că-i va fi dat, totdeodată, să răzbune în chip sângeros toate umilinţele suferite".

www.digibuc.ro

La pag. 575, la paragraful „Defaicte deș Polonois par le Vaivolde de Modavie", citim:

„...Chiar și Marele cancelar al Poloniei era împotriva transilvăneanului *(qui n'offensait le Transilvain)* și vroia *„contre toute raison"* să facă domn, în Moldova, pe un altul de cât acela ales de transilvănean și de aceea ținea asediat orașul cel mai de seamă din Moldova. Dar, voevodul Moldovean reuși să puie pe fugă și să nimicească armata polonă. Tot atunci, arhiducele Maximilian intră cu ostașii săi în Transilvania pentru a combate ~~pe~~ Turcii lui Sinan-pașa".

Iar mai departe:

„Prințul Transilvaniei, aflând despre hotărîrile luate de Turci și văzând atâta mulțime de dușmani adunată împotriva lui, se pregătește să reziste și toți sunt minunați de curajul lui sublim. El mai strânge o nouă oaste, mărindu-și, astfel, mult pe aceea pe care o avea; *„fait advancer en diligence les gens de cheval de Sylesie"* și se înțelege cu *„Dockerienii"*, cari nu știau de partea cui să treacă. El le întărește din nou privilegiile, pe care le aveau, dându-le, încă, în stăpânire alte ținuturi, cu condiția să-l ajute cu 40 de nii de oameni în timpul războiului. Pe aceștia, trebuie să-i întreție pe socoteala lor și să mai dea un tribut *„avec certaine mesure de bled et avoine"*. Și dacă Dumnezeu va vrea ca prințul să aibă un moștenitor, fiecare cap de familie se obligă a-i plăti un bou gras *(un bœuf gras)*.

In vremea aceasta, află că Sinan pașa și Hassan pașa împreună cu voevodul izgonit din Moldova și alți renumiți căpitani turci, își așezaseră tabăra lângă Târgoviște, de unde se pregăteau să pornească împotriva Transivaniei *(...cachans le feu, le fer, le sac et la ruyne contre la Transsilvanie)"*.

www.digibuc.ro

Sinan-paşa, după lupte crâncene, este, iarăşi, învins şi se retrage la Târgovişte:

„Trece prin Târgovişte, fuge şi lasă patru mii de soldaţi sub comanda lui Hassan-paşa şi a voevodului izgonit din Moldova *(du forbang vaivolde de Moldavie)* cu făgăduiala că va trimite ajutor, dacă cetatea va fi asediată. Acestea orânduite, se retrage în goana cailor spre Bucureşti — la o depărtare de o zi de Târgovişte, — de unde scrie lui Hassan-paşa să reziste cât va putea şi la nevoie, numai, să se retragă în spre Dunăre. Acest barbar pierzându-şi onoarea, se răzbună pe patru mii de creştini, femei şi bărbaţi, *„qu'il entraisnoit captifs de Valachie, pour les faire mourir cruellement"*. Craiul Ardealului aflând acestea, trimete cinci sute de pedestraşi *„allegres et dispos"* în urmărirea nenorociţilor prizonieri, cu porunca să-i scape din mâinile Turcilor. Aceşti voinici *(ces gallans hommes)*, cunoscători ai locurilor, trec prin munţi — pe drumul cel mai scurt — şi ies, în câmpie, înaintea convoiului turcesc. Îl atacă, pe neaşteptate, din toate părţile şi Turcii, cuprinşi de groază, sunt măcelăriţi cu toţii, iar creştinii sunt redaţi vieţii. Craiul intră în tabăra părăsită a duşmanilor, unde găseşte multe cămile şi catâri, trebuincioşi pentru transportul muniţiilor şi merindelor. A doua zi, trimete poruncă celor din Târgovişte să se predea. Hassan-paşa se gândeşte la numeroasele victorii ale creştinilor, la pierderea taberii, la numărul mare al duşmanior adunaţi în jurul cetăţii şi la imposibilitatea de a primi un ajutor din partea a lor lui şi, de aceea în loc să aleagă calea cea bună, alege pe cea a ruşinii. Şi se hotărăşte să predea cetatea. Dar două mii de ieniceri, cari sunt acolo, nu vor să asculte de porunca lui şi se pregătesc să se împotrivească *„comme leur honneur et promesse les y tenoit obligez"*.

www.digibuc.ro

Prinţul Ardealului aflând aceasta, dă ordin ca bateriile lui să înceapă să tragă în zidurile înconjurătoare, *„qui tombent et font belle ouverture à qui voudra s'en emparer par force"*. Ostaşii lui Sigismund atacă cu îndârjire pe Turci, cari îngroziţi se opun numai câtva timp, iar, apoi sunt tăiaţi în bucăţi, afară de Ali-paşa, care este prins de însuşi craiul cu mâna ui. Izgonitul voevod al Moldovei, Mihaiu, pe jumătate trecut la legea musulmană, moare, fericit că este ucis în timpul luptei şi că nu moare de securea judecăţii. *(Le forbanny Vaivolde de Moldavie Michel, desià demy Mahumetiste fut tué, bien-heureux de mourir par les armes, non par le couteau de la iustice)"*.

De Montreulx face o mică — zic mică, pentru un istoric franţuz din acele timpuri, căci mai toţi confundă, de cele mai multe ori, Valachia cu Moldova şi pe un voevod cu un altul — confuzie. Scriind rândurile de mai sus s'a gândit probabil, la *Mihnea-Turcitul*, care a domnit în Muntenia, pentru a doua oară, dela anul 1585 până la anul 1591. Totuşi această confuzie se poate cu greu ierta. Căci între felul lui Mihai Viteazul de a-şi trăi viaţa şi între felul lui Mihnea-Turcitul e o prea mare deosebire.

Dar, pe atunci depărtările dintre ţări erau prea mari şi veştile, care veneau erau, aproape întotdeauna, tendenţioase...

Singura scuză a lui *de Montreulx*.

Ultimele texte, în care ne vorbeşte despre Mihaiu-Viteazul şi cari — chiar dacă cuprind unele neadevăruri, sau confuzii — sunt, totuşi, de o mare însemnătate pentru acei cercetători, cari vor să cunoască bine viaţa şi faptele acestui domn român. Mai întâiu, încă câteva cuvinte despre Sinan-paşa.

„Cei patru mii de oameni trimeşi de Sinan-paşa „*à*

www.digibuc.ro

la picorée", după ce-şi terminaseră întru totul misiunea se întorc în tabără, neştiind ce se petrecuse. Ai noştri îi înconjurară şi îi taie, pe toţi, în bucăţi. Prinţul repară Târgovişteа, lasă acolo o garnizoană puternică şi-şi îndreaptă privirile spre Bucureşti, unde speră să se întâlnească iarăşi cu Sinan. Dar, acesta fugise din Bucureşti, apucând drumul Asiei. Craiul nu găsi pe nimeni în Bucureşti, ocupă oraşul şi trimise călăreţi în urmărirea Turcilor". (Pag. 579).

La pag. 587, autorul acestor pagini ne vorbeşte şi despre Ştefan Răzvan, domnul Moldovei *(Estienne Rosuvan)*. Şi el începe astfel:

Il ne restoit en la Valachie que les Brailesque tout ne fust Chrestien et hors du pouvoir du Turc.

Voevodul se hotărăşte să goniască şi pe aceşti „lebuseaus de Hierusalem" *şi se face că vrea să-i asedieze.*

Ei ghicesc gândul lui şi se retrag în grabă trecând Dunărea. Groaza lor e aşa de cumplită, încât în marea lor învălmăşeală, care a domnit în clipele acelea, trei sute de Turci şi-au găsit moartea în apele Dunării. Craiul Ardealului aflând că Polonii uneltesc împotriva lui, trimete un mare număr de ostaşi, în ajutorul lui Ştefan Răzvan, făcut, de el, voevod *(gouverneur)* al Moldovei, spre a-l sprijini în luptele cu Leşii. Aceştia *„plus aburtez à suyvre l'ambition du Chancelier..."* năvălesc în Moldova şi încep s'o pustiască. Voevodul îi atacă atunci şi dă o luptă crâncenă, care rămâne, timp îndelungat, nehotărâtă *„les courages opposez ne vouloient ceder qu'à la mort, non à la vaillance"*. Dar izbânda e de partea Polonilor, cari învinq, căci au un număr mai mare de ostaşi. Ei iau prizonier pe domnul Moldovei. Acesta se apărase cu înverşunare *„ayant eu deux chevaux tuez sous luy..."*.

Urmând cu cercetarea cărţii lui de Montreulx, găsim,

www.digibuc.ro

la pag. 731, pomenit numele lui Andrei Bathori, despre care autorul spune: *„De tout temps le Cardinal Bathory mauvais Ecclesiastique...* sau *„grande impiêté du Cardinal Bathory"... „le Cardinal Bathory fait empoisonner le Prince de Transilvanie..."* etc.

Dar, să vedem ce spune şi despre Mihaiu-Viteazul. La pagina următoare (anul 1598):

„Principesa, nepoata împăratului, uduce, numai decât, la cunoştinţa maiestăţii sale, îndoita nenorocire, care o lovise: boala soţului ei şi răutate cardinalului"...

...„de sorte qu'il fait venir le Vaivolde de Valachie Michel, avec une bonne armeé dans la Transilvanie, pour chasser cest usurpateur" (...El chiamă, deci, în Ardeal, pe Mihaiu, voevodul Valachiei, care vine cu o armată numeroasă spre a goni pe usurpator).

Valachul, foarte încântat de această misiune, intră în Transilvania cu ostaşii săi, la cari se unesc aproape toate forţele din această provincie şi merge întru întâmpinarea Cardinalului, care, urmat de o numeroasă oaste, se îndreaptă spre Alba-Iulia *(Albe-Iulie)*, oraş mare şi bogat, dar puţin întărit şi prielnic pentru războiu *(mais peu forte et bonne pour la guerre)*. Cele două armate sunt aşezate faţă în faţă... Au murit în această luptă, 12 mii de soldaţi de-ai lui Andrei Bathori„ iar cei rămaşi în viaţă au fugit, unii ducând vestea înfrângerii Turcilor, alţii cancelarului polon, iar alţii voevodului Moldovei. *„Le buttin fut de bonne prise aux soldats et de haute estime au Viavolde, qui est de avoir en main un beau moyen d'asseurer sa fortune, devenu de petit gouverneur Seigneur à demy d'une grande Province, qui le feroi rechercher du Turc et de l'Empereur, comme necessaire par son pouvoir au bien de leurs affaires"*. Prada a fost bună pentru soldaţi şi foarte folositoare

www.digibuc.ro

voevodului. El credea că-şi va putea asigura, după această izbândă, o viaţă mai înfloritoare, devenind din umil guvernator, stăpân — pe jumătate al unei provincii mari. Şi el spera că sprijinul său va fi, din ziua aceea, trebuincios şi Turcului şi Impăratului pentru treburile lor.

Cardinalul *„échappé de la bataille"* rătăceşte ca un nenorocit şi cade în mâinile unor ţărani înarmaţi, cari după tot răul, făcut de el Craiului lor, îl ucid retezându-i capul... *et luy qui voulloit voller dans le trosne d'autruy, tombe contre la terre par le fer du moindre subiect...* Acest cap e dus voevodului...".

„Le Vaivolde se croyant faire voile en pleine mer, hors de tout peril începe să întăriască bine toate cetăţile din Ardeal, ca şi când ar fi ale lui, luate pe calea armelor. Această acţiune îl face pe Impărat să-l bănuiască de necredinţă...".

La pagina 791, la paragraful *„L'Empreur envoie Georges Basta en Transilvanie avec douze mille hommes"*, citim:

„Impăratul trimete pe Gheorghe Basta în Transilvania, în fruntea a 12 mii de soldaţi, pentru a... supraveghea pe Voevodul Mihaiu, pe care Impăratul, de nevoie, îl chemase în Ardeal, pentru a izgoni pe cardinalul Bathori şi în care el nu mai avea încredere... Aceşti doi bărbaţi erau asemenea lui *Castalde* şi călugărului *Gheorghe*, fiecare îşi împingea, calul, în direcţia lui şi se bănuiau necontenit, făcându-şi treburile pe ascuns. Unul în folosul său şi neţinând seama de datoria lui de onoare, iar celălalt urmând calea onoarei, necăutând nici un folos pentru el *(...l'un pour son profit, contre son honneur, l'autre pour son honneur, sans profit)*".

Iar, câteva rânduri mai jos:

„Pendant la necessité qui commande tout, commande

www.digibuc.ro

de mesme les passions de ces deux hommes, quand ils vinrent en campagne contre eux, Prinţul urmat de o oaste mare, de 40 mii de soldaţi, călăreţi cât şi pedeştri. Printre ei erau: Turci, Valachi şi Ardeleni...

(La pag. 792). Această armată numeroasă era făcută, par'că, ca să încurce şi mai mult pe acest căpitan, care nu comandase, niciodată, aşa mulţime de oameni pentru gloria sa, câţi avea, acuma, în juru lui, pe calea dezonoarei!... *(Ceste grande armée ne fut que aggrandir la confusion du guerroieur, qui n'avoit jamais mené tant d'hommes ensemble pour sa gloire, qu'il en avoi lors pour son des-honneur...)*".

Numele lui Mihaiu mai e pomenit şi în pagina următoare: „...Impăratul vrând să-şi orânduiască bine treburile şi ne mai putând da crezare lui Mihaiu, îl arestează *(se saist de Vaivolde Michel)* şi încredinţează conducerea oastelor, din Transilvania, generalului Basta...".

Despre moartea tragică a lui Mihai Viteazul, *de Montreulx* nu spune nimic. Capitolul următor conţine cele ce s'au petrecut în anul 1602. Nimic despre anul 1601.

www.digibuc.ro

Sr Michel Baudier despre Mihai Viteazul

Cartea „INVENTAIRE DE L'HISTOIRE GENERALLE DES TURCZ" a lui *Michel Baudier* este un adevărat tezaur pentru acei, cari doresc să cunoască trecutul Românilor. In nenumărate pagini, autorul *„gentilhomme de la maison du Roy, Historiographe", etc.* ne povesteşte faptele mai de seamă petrecute în Valahia şi Moldova. Pe lângă farmecul, pe care-l are limba franceză din acea vreme, scrisul lui *Baudier* mai are un şir nesfârşit de imagini, din care se desprinde cu măestrie primitivismul occidental. Aproape fiecare pagină, din istoria lui *Baudier,* e o imagină vie a unei întâmplări din acele timpuri îndepărtate.

Titlul complect al lucrării este:

„Inventaire de l'Histoire generalle des Turcz. Ou sont descriptes les guerres des Turcz, leurs conquestes, seditions, et choses remarquables, tant aux affaires quilz ont eu contre les Chrestiens, comme Grecs, Hongres, Polonois, Bulgares, Moldaues, Transyluains, Valaques, Sclavons, Venitiens, Espagnols, Cheualiers de Rhodes, et de Malte que contre les Infidelles, comme Tartares, Perses, Aegiptiens, Arabes, et autres, depuis l'an 1300 iusques en l'année 1631. Auec la mort et belles actions de plusieurs Cheualiers de Malte, et autres gen-

www.digibuc.ro

tilhommes et Seigneurs Francois. Par S-r MICHEL BAUDIER de Languedoc, gentilhomme dela Maison du Roy Con. et Historiographe de sa Mai. Troisième edition reueue et augmentée par le mesme. A PARIS, Chez Henri le gras et Jean Guisnar au premier pillier de la Grande salle du Palais, 1631".

Avem, deci, în fața noastră a treia ediție a lucrării lui *Baudier,* corectată și cu adăogiri făcute de el însuși.

* * *

Iată ce putem găsi, privitor la *Mihai-Viteazul* în această carte:

Pag. 487-88; 549-50.

„Valahia era în prada unor turburări, cari erau pricinuite din următoarele cauze. După ce palatinul sau voevodul Valahiei, numit *Ioan* (Yuon), despre care am vorbit mai sus, și-a sfârșit domnia, războaiele și viața, un frate al lui, cu numele *Petru,* care se ascunsese în Franța, îi urmă în scaunul domniei. E adevărat că Henric al III-lea, regele Franței și al Poloniei, intervenise în favoarea lui pe lângă sultanul Amurath. Inceputul domniei lui fu, însă, atât de sângeros și plin de nelegiuiri, în cât sultanul îi porunci să vie la Constantinopol, îl scoase din domnie și puse în locul lui pe *Alexandru. (Mais le commencement de son regne fut si sanglant par ses cruautez et si tyrannique par ses exactions, desquelles il souloit le peuple...)*

Acesta fu și mai cumplit și faptele lui sângeroase, felul lui îngâmfat de a se purta cu supușii săi, îndepărtară pe toți oamenii de bine de lângă el. Și, ca să trăiască cât mai bine, cât mai liniștit, el dădu voie Turcilor, să facă tot ce vor vrea în țara lui. Astfel, sărmanul popor bătut de două vânturi năpraznice: neobrăzarea lui *Alexandru* și jafurile mahometanilor, nu mai știa

www.digibuc.ro

unde să se ascundă... *„les filles et les femmes seruoient de iouet aux lubriques Turcs, et les ieunes garçons en l'âge de 15 ans estoient la proye de leurs desnaturées amours"* Ne mai putând răbda grozăviile voevodului, câţiva din Valahii mai de seamă se duseră să se plângă sultanului. Aruncându-se la picioarele lui, îi povestesc tot ce au fost siliţi să rabde şi îl roagă să le dea ca voevod pe *Mihaiu*, care se trăgea din neamul voevozilor moldoveni *(le Prince Michel, descendu de la tige des Princes de la Moldauie...)* spunându-i că virtuţiile lui vor schimba toate lucrurile în bine, în Valahia. Turcul le împlineşte dorinţa şi chiamă pe Alexandru la Constantinopol, unde, câţiva ani după moartea lui Amurath, este spânzurat.

Mihaiu, numit palatin al Valahiei şi primit de popor, se întoarce împotriva Turcilor, face o ligă ofensivă *(fait ligue offensiue)* şi defensivă contra lor, unindu-se cu Palatinul Moldovei, cu Cazacii şi cu Polonii. Turcii vrând să uşureze poporul valah, puseseră în capul lor pe un duşman. In acel timp, oastea împărătească cucerise oraşul *Vissegard* din Ungaria şi oraşul *Crastoritz* din Croaţia.

„Cardinalul Andrei începe să diriguiască treburile Ardealului *„selon ses passions"*. Şi cu toate că deosebirea e mare între cruce şi semilună, el vrea să recunoască pe împăratul turcesc şi în acest scop îi trimete soli. Se uneşte, apoi, cu voevodul Moldovei şi urzeşte cu el pieirea prinţului valah, care se numeşte *Mihaiu „mais ce sera faire des filets pour se prendre luy même"*. Valahul aflând cele ce i se pregătiau de către cardinal şi aliatul său, strânse, în grabă, o armată şi atacă pe duşmanii săi, cucereşte cetăţile lor, printre care Alba-Iulia. Intâlneşte oastea lui *Bathori*, o învinge şi împreună cu *Gheorghe Basta* şi cu soldaţi de ai îm-

www.digibuc.ro

părătului, cucereşte toată Transilvania şi prinde pe cel pe care-l urmăria. Cardinalul fusese ucis de un ţăran, pe când se retrăgea urmărit de învingători şi trupul lui neînsufleţit căzu în mâinile Valahilor, care-i retezară capul. *„Ainsi les mauvais desseins retombent violemment sur celuy qui les a forgez"*. Totuşi *„le Valaque est blasmable"* pentru prea puţinul respect, pe care-l purtase unui om având o demnitate atât de mare. Unii spun, că pentru a i (cardinalului Bathori) se lua un inel de mare preţ, i s'a tăiat un deget... *(Telles et si deplorees estoient alors les affaires de la Transsilvanie")*.

* * *

Din rândurile acestea se desprinde destul de clar chipul lui *Mihai*, chinuit de dorinţa de a pune stăpânire pe cele trei voevodate locuite de Români, într'un veac sângeros, în care, — pe lângă spectrul ameninţător al semi-lunei — un cuceritor mai avea de luptat cu intriganţii şi invidioşii din jurul lui.

www.digibuc.ro

Călătoria Mareşalei de Guebriant

O scriere care prezintă interes şi pentru provinciile locuite de Români e călătoria mareşalei de Guebriant în Polonia. E un volum de 17,5 cm. x24 având 365 pagini numerotate. Titlul lucrării este: „*Relation du voyage de la Royne de Pologne et du retour de Madame la Mareschalle de Guebriant. Ambassadrice Extraordinaire, & Sur-Intendante de sa conduitte. (Par la Hongrie, l'Autriche, Styrie, Carinthie, la Frioul, & l'Italie). Avec un discours Historique de toutes les villes et estats, par où elle a passé. Dédié à Son Altese, Madame la Princesse Douaïriére de Condé). Par Jean le Laboureur, S. de Blerauval, l'un des gentilshommes servans du Roy, A Paris, Chez la Vesve Jean Camusat, et Pierre le Petit, Imprimeur Ordinaine du Roy, ruë Saint Jacques, à la Toison d'or. (M. D. C. XLVII, Avec privilège du Roy)*".

Această călătorie a d-nei de Guebriant e scrisă de Jean le Laboureur, care luase parte şi el la călătorie. In această descriere găsim câteva amănunte despre întâmplările şi obiceiurile Românilor din vremea aceea şi câteva fapte întâmplate în Ungaria şi în legătură cu istoria Românilor din Transilvania.

La capitolul: „*Darurile de nuntă făcute reginei*

www.digibuc.ro

*Poloniei**) *de nobilimea regatului, de prinţii vecini şi aliaţi*", găsim aceste câteva rânduri interesante (pag. 196).

„*Voevozii sau Palatinii Valachiei şi Moldovei, cari cu toate că sunt tributari Turcilor, depind întru câtva şi de regii Poloniei, cari trebue să-i agreeze când Sultanul îi numeşte (etablit); şi cari, de multe ori, recurg la sprijinul polon, când sunt maltrataţi (maltraitez); trimeseseră şi ei pe ambasadorii lor sub cuvânt că se bucură de această căsătorie şi să aducă daruri reginei; dar, în adevăr, pentru a trata cu Regele şi Senatul, chestiunea războiului care se pregătia împotriva Turcilor. După ce fuseseră primiţi de rege, fură conduşi în faţa reginei, de către mareşalul regatului; unde, după reverenţă, îi vorbiră în limba lor, care este slavă (sclavone) întocmai ca şi cea poloneză, dar totuşi atât de deosebită, încât fu nevoie de un tălmaciu şi prin care, cancelarul reginei le răspunse. Ei dăruiră din partea voevozilor lor, scoarţe de lână, brodate cu fir de aur şi argint şi ştofe de mătase brodate cu aur; apoi, sărutară mâna reginei. Erau îmbrăcaţi după moda poloneză în haine lungi, negre; purtau barbă lungă şi părul à la grecque*".

In partea a doua a lucrării, autorul vorbeşte despre diferitele provincii ale Poloniei, despre armată, despre cler, despre nobili, despre obiceiurile polone, etc. La pagina 57 spune:

„*Această onoare de a fi nobil polonez este foarte dorită (brigué); chiar unii prinţi vecini caută s'o capete: în anul 1629 prinţul palatin al Valachiei (sic), Miron Berniawski (Barnovski) o cere regelui şi sena-*

*) Maria de Gonzaga, fiica ducelui de Mantua, a doua soţie a regelui Ladislas IV.

www.digibuc.ro

tului, care i-o acordă. Mulţi dobândesc inobilirea după fapte vitejeşti şi astfel au fost inobilaţi mai mulţi Valahi, Moldoveni, Unguri, Moscoviţi, etc."

Apoi, dă o listă alfabetică a nobililor poloni, descriind blazoanele lor şi căutând să dea explicaţia diferitelor simboluri şi originea lor. La litera M este trecut şi neamu Movileştilor cu stema lor.

„*Mohyla, d'argent, a une teste d'vrus de sable, bouclée d'or, a une estoille de mesme en chef; accompagnée en la partie droite, au plein escu, d'un croissant de sable: adjoûté quand ceux de cette race qui estoient prince Palatins de Valahie furent soumis au Turc*".

(Pe scut de argint, încercuit cu aur, capul de bour, negru, cu o stea neagră în frunte, însoţită în dreapta, în plin scut, de o semilună neagră adăugată când cei din acest neam, cari erau palatini ai Valahiei, fură robiţi de Turci).

* * *

Călătorul ne mai spune că nobilii poloni cumpărau cai din Valahia şi Turcia pentru serviciul lor propriu, pentru războaie, sau pentru a face daruri.

Ne mai vorbeşte de istoria Poloniei, de Sigismund Bathori, de luptele lui Aron palatinul Moldovei, aliat şi vasal al Poloniei, de Ştefan Radu, de Ieremia Mohilă, de Constantin Mohilă, de Ştefan Tomşa — „*soldat de fortune*" despre Gaspar Gratiani, despre Carol Chodkiewicz, care în anul 1621 intră în Moldova cu 35.000 de oameni şi care îşi aşează tabără în August lângă Hotin (Chocim), etc. Face un scurt istoric al Poloniei, întrebuinţând o formă narativă uşoară şi plăcută.

In partea a treia şi ultima, Jean le Laboureur ne

www.digibuc.ro

povesteşte întoarcerea mareşalei de Guebriant în Franţa.

Al doilea popas îl făcură la castelul „Radzeowitz", care aparţinea nobilului Gheorghe Radiewski. Acolo, seara, după cină, nobilii hotărîră să dea un bal în onoarea „Domnişoarei de Guebriant, nepoata ei". Ducele de Radzwil a dansat cu o eleganţă şi o dexteritate mare, dansuri poloneze şi moldoveneşti *„à la valaque"*.

Ducele de Radzwil, a cărui largheţă şi ospitalitate erau tot atât de bine cunoscute ca şi vitejia lui, hotărî să dea o amintire Mareşalei de Guebriant.

Venind vorba despre batistele nobililor Poloni, cari sunt, de obiceiu, de lână cu broderie turcească în fir de aur şi argint, el oferi doamnei de Guebriant o batistă lucrată de însăşi mâna soţiei sale *(„de la propre main")* fiica prinţului Palatin al Valahiei, pe care brodase numele şi armele lor. Tot în această ultimă parte a volumului, Jean Le Laboureur ne mai vorbeşte de întâmplările doamnei de Guebriant din Ungaria.

In oraşul „Tyrnawia", Mareşala de Guebriant fu primită de ofiţerii oraşului cu mult respect *(„avec beaucoup de civilité")*.

Trei dintre ei oferiră mareşalei şase vase (brocs) cu vin spunând că nu pot dărui mai mult, din pricina sărăciei care domneşte la ei în ţară (Ungaria), pricinuite de desele incursiuni hrăpăreţe făcute de „Transilvăneni şi Turci".

Cu toate că aceste însemnări de călătorie, făcute de Jean le Laboureur, nu conţin fapte istorice noui, totuşi, relevă vechimea şi stima de care se bucurau, în ţările vecine, unele obiceiuri ale poporului român, atât de cumplit încercat în veacurile trecute şi care, totuşi, n'au perit până astăzi.

www.digibuc.ro

Nu trebuie să dispreţuim operele, chiar mai neînsemnate, în care se vorbeşte de trecutul nostru, încă foarte întunecos, pe alocurea şi care ne pot ajuta să înţelegem mai bine şi să retrăim acele zile de sângeroasă glorie, cari sunt începuturile unităţii naţionale şi bazele culturii noastre de astăzi.

www.digibuc.ro

Istoria lui Dionisius Petavius

După cum am scris adesea, cărţile vechi, care conţin ştiri privitoare la trecutul poporului românesc, sunt izvoare tot atât de preţioase, de multe ori, ca şi documentele. Dând la iveală conţinutul lor — adesea necunoscut, câteodată citat superficial şi fără nici o metodă — nu trebue să ne limităm să redăm numai pe cele care le socotim ca mai însemnate şi folositoare cunoaşterii veacurilor trecute.

Trebue să publicăm, încetul cu încetul, după felul cum s'au publicat documentele, fie în colecţia Hurmuzachi, fie în alte colecţii şi reviste cu menirea de-a face cunoscut hrisoavele din trecut, tot materialul găsit în cărţile vechi, scrise de autori străini, în legătură cu poporul românesc. Numai având acest material strâns şi publicat cu sistem, în volume uşor de cercetat şi la îndemâna studenţilor şi celor cari studiază trecutul nostru, vom putea, cu ajutorul însemnărilor acestor autori străini şi cu citirea conştiincioasă a documentelor, să încercăm publicarea unei istorii pe baze ştiinţifice.

Până atunci, toate strădaniile unora de a scri o istorie, de a trage concluzii, care peste câţiva ani să se dovedească greşite, nu sunt decât încercări puţin

www.digibuc.ro

folositoare. De aceea, nici până în ziua de astăzi, viaţa şi faptele lui Mihai-Viteazul, de pildă, nu ne-au fost înfăţişate aşa cum trebue. Textele din cărţile străine, în strânsă legătură cu domnia voevodului sunt în parte necunoscute şi în parte dispreţuite, fiindcă conţinutul lor nu mulţumeşte, în cele mai multe cazuri, sentimentul de patriotism exagerat al unora din istoricii noştri. Şi, din această pricină, nu trebue să ne mirăm, dacă-l găsim, în cărţile de acum, pe Mihai, voevodul tuturor Românilor, studiat prin prizma mentalităţii secolului al XX-lea. Mihai, Brâncoveanu, Alexandru Lăpuşneanu, Petru Rareş şi alţi nenumăraţi voevozi, cari au domnit peste suflarea românească, ne sunt înfăţişaţi, în istoria Românilor, ca nişte fiinţe lipsite de viaţă, de farmecul veacului în cari au trăit, un fel de păpuşi de ceară făurite astăzi şi învestmântate în hainele scumpe şi bătătoare la ochi ale voevozilor de odinioară.

La Londra, în anul 1659, a apărut următoarea carte:

„*The History of the World, or an Account of Time. Compiled by the Learned Dionisius Petavius. And continued by Others, To the Year of our Lord, 1659. Together with A geographicall Description of Europe, Asia, Africa and America. London Printed by J. Streater, and are to be sold by Richard Tomlins, at the Sun and Bible in Pie-Corner M.D.C. LIX*“.

(Istoria lumii, sau o dare de seamă a timpului. Compilată de învăţatul Dionisie Petavius, şi continuată de alţii până la anul domnului 1659. Impreună cu o descriere geografică a Europei, a Asiei, a Africei şi a Americii. Londra. Tipărită de J. Streater şi vândută de Richard Tomlins, la „Soarele şi Biblia“ în *Pie-Corner*. 1659).

In cartea a noua, capitolul 7, paragraful IX, se

www.digibuc.ro

vorbeşte despre Ioan Huniade. „Amurath fiul lui (al lui Mohamed) a purtat războaie crâncene împotriva Ungurilor şi a lui Vladislav, regele lor, pe care-l înscăunaseră după Carol, şi a lui Ioan Huniades, generalul lor, fiind bătut de mai multe ori, până ce în anul 1444 el înfrânse pe Creştini în lupta dela Varna, Regele Vladislav, însuşi, fusese pus pe fugă în ziua de 10 Noembrie...“

Tot în acest capitol, în care învăţatul iezuit, Dionisie Petavius, ne rezumă istoria turcească, găsim, la paragraful XIII, următoarele:

„Soliman, fiul lui Selim, o fire închisă *(discreet man)* şi, fiind un barbar, era mic la suflet, totuşi, era şi mândru şi mărinimos. El ocupase oraşul Belgrad în anul 1521 şi anul următor puse stăpânire pe insula Rhodos, pe care o asediase timp de şase ani. In ziua de 22 Decembrie punând pe fugă pe Unguri şi fugărind şi pe regele lor *Lewis,* el se făcu stăpân pe oraşul Buda, în anul 1526, fiind, însă, respins din faţa Vienei, unde suferi o cumplită înfrângere în anul 1529. El adusese sub jurisdicţia sa *(his jurisdiction) Alba-regia, Strigonium* şi alte oraşe din Panonia... In anul 1566 muri, în *Sigeth,* un castel în Ungaria; era în vârstă de 80 de ani şi domnise 47 de ani“.

La cap. IX, în care ni se vorbeşte despre Germania, Panonia, Italia, etc. numele lui Ioan Corvin Huniade este, iarăşi, pomenit.

„In Panonia şi Albania, vitejia de netăgăduit *(undoubted virtue)* a celor doi prinţi, Ioan Corvin Huniades şi regele Alexandru al Epirului, numit, de obiceiu, Scanderbeg, a putut apăra creştinismul în acest veac. Primul, al cărui tată era *Walachus,* născut dintr'o mamă grecoaică, dar nu de neam prost, în oraşul *Corvinum,* de unde îşi căpătase şi porecla de *Corvinus.*

www.digibuc.ro

El mai era numit şi *Huniades* dela o moşie, pe care i-o dăruise *Sigismund*".

La pag. 392, citim mai departe:

„Ladislas murind în ziua de 10 Decemvrie, în anul 1458, Matei Corvin, fiul lui Ioan, fu ales rege de Unguri. El se asemăna mult cu părintele său şi Turcii au fost, adesea, înfrânţi de el".

In cap. al XIII, închinat împăratului Rudolf — dela anul 1589—1610 se vorbeşte şi de craiul Ardealului, Sigismund. Dar, numele lui Mihai-Viteazul nu e nici măcar pomenit în treacăt. Uciderea, de asemenea, nu ne-a fost povestită de iezuitul Petavius. Care o fi adevărata cauză a tăcerii învăţatului autor?

„Sigismund Bathori, prinţul Transilvaniei, după o chibzuinţă grăbită *(using rash Counsel)* în anul 1593, şi-a părăsit principatul în favoarea împăratului Maximilian al Austriei *(...had departed from his dominion for the sake of Maximilian of Austria)*. Andrei Bahori, cardinalul, fiul fratelui tatălui său *(his father's brother's son)* se simţi mâhnit din această pricină. După puţină vreme, Sigismund schimbându-şi părerea, nu mai ţinu socoteală de cele ce făgăduise *(brake his covenants)*. Şi, astfel, începu un război între partizanii lui Bathori şi Austriaci. Transivania rămase în mâinile lor (a Austriacior) şi Sigismund, graţie episcopului Clement, fu iertat de Impărat şi, mai apoi, muri în oraşul Praga, în anul 1613 *(Sigismund by the interposing of Clement chief Bishop, returned into favour with the Emperour...)*.

In capitoul XIV, pag. 417, găsim următoarea însemnare:

„In Dacia, *Gabriel Bathor* fiind pus pe fugă de către *Bethlem Gabor*, ajutat de Turci, muri în chip jalnic *(most wretchedly perished)*. Gabor apără, apoi

www.digibuc.ro

principatul, împotriva Impăratului, pe calea armelor şi a trădării *(by weapons and treachery).*

Continuând cu citirea cărţii lui *Petavius,* ajungem la un *„Appendix To the foregoing Account. Or a summary Relation of what Memorable things happened from the year 1632 unto 1656".* (O continuare a celor spuse până acum, sau o povestire, pre scurt, a faptelor mai de seamă întâmplate între anii 1632 şi 1656).

In cap. II, la pag. 446 găsim cele ce urmează:

„...In anul 1638, pe o bucată de pământ, aparţinând Ungariei, *at the greater Waradine,* printre rămăşiţele unui cavou *(burying chapell),* dărâmat de *Bethlem,* principele Transilvaniei, s'a găsit o comoară şi între altele era, acolo, un diamant de mărimea unui ou de găină *(a diamond in bigness of a hens egg).* Tot în acest an, s'a celebrat căsătoria văduvei lui *Bethlem Gabor,* despre care am vorbit mai sus şi după moartea căruia, în anul 1636, au izbucnit, iarăşi, în Transilvania răscoale. După aceea, unul numit *Ragotzy* s'a făcut stăpân *(enjoyed the affairs). Salymye,* din neamul Bethlenilor, a strâns peste 20.000 de ostaşi împotriva lui, etc. Iată, pe scurt, cele ce s'au petrecut pe-atunci. Şi se spune, de oameni demni de crezut, că tot în această Transilvanie este o biserică *(a visible Church),* care îşi păstrează *orderly succession of ordinances from the. Apostles times* (din vremea apostolilor) *(by an administrator of baptism, without intermission".*

In cap. VI, la pag. 586 şi 587 autorul ne spune ce s'a întâmplat în anul 1658. Ne vorbeşte, despre regele Suediei şi principele *Ragotzi* al Transilvaniei, despre nemilosul *Chmielniski „the Cossacks general",* despre cuceririle oastelor suedeze şi ragoţiene în Lithuania. Intr'o frază lapidară ne face să înţelegem de partea cui e izbânda: „Armatele polone şi lithuane sub comanda lui

www.digibuc.ro

Lubermiski, Czarnechi şi *Saphia*, până ce s'au unit, au fost fugărite de regele Suediei şi de Transilvăneni...

Ragotzi înainta către *„Pamoise..."* Ceilalţi încercau însă, să împiedice pe regele Suediei şi pe craiul Ardealului să înainteze prea mult. „In luna Iunie, 12.000 de Poloni au pătruns în acea parte a Ungariei, care era stăpânită de *Ragotzi*, prinţul Transilvaniei, şi au dat foc la treizeci şi şase de sate..."

Tot în cap. VI, la pag. 605, e o lungă descriere a celor ce s'au mai petrecut, în anul 1658, în Transilvania, Moldova şi Valachia.

„Dar, prinţul *Ragotzi* fiind respins din Polonia în Transilvania, Sultanul (care îi poruncise în anul 1657, amenințându-l, totdeodată, cu o cruntă pedeapsă, să nu înceapă un război cu Polonii) îi trimise vorbă să renunţe la principatul Transilvaniei în favoarea vărului său *Reada*. El nu vroi să dea ascultare Sultanului, nici să dea, în stăpânirea Turcilor, unele cetăţi. El se făcu, iarăşi, stăpân pe deplin al Transilvaniei fără voia sultanului şi, mâniindu-se pe el, se hotărî să încerce să se războiască cu el. In acelaş timp, îşi luă ca aliaţi pe prinţii Moldovei şi Valachiei. Din care pricină, sultanul porunci ca o armată numeroasă să pornească împotriva lui. Pe la sfârşitul lunii April, anul 1658, Turcii au bătut crunt pe prinţul Valachiei, care pornise întru ajutorul lui *Ragotzi* (acesta trimisese soli la Viena ca să ceară ajutorul făgăduit de către regele Ungariei împotriva Turcilor). Au pierit 8000 de valachi, printre cari erau şi mulţi boieri şi căpitani de seamă. Voevodul valah fugi, apoi în Transilvania, iar turcul sili pe un altul să se înscăuneze în locul lui. Şi *„marele Signior"* încăpăţânându-se să scoată din domnie pe numitul *Ragotzi*, trimise poruncă, în luna Iulie, voevozilor Moldovei şi al Munteniei să năvălească în Ardeal. Dar, paşii

www.digibuc.ro

dela Buda, îi dădu poruncă şi mai aspră în acelaş scop, cu o ameninţare: că dacă nu-şi va îndeplini datoria, va fi jupuit de viu şi pielea lui va fi întinsă, în văzul tuturor, pe unul din turnurile Budei. De aceea, paşa din Buda înaintă, pe la începutul lui Iulie, iar *Ragotzi* îl provocă *(challenged)* la luptă. El părăsi Lippa şi porni către cetatea Aradului. Transilvănenii puseră foc mahalalelor din apropierea cetăţii. Ofiţerii turci, cari comandau avangărzile, văzând fumul şi focul s'au îndreptat, în grabă, spre cetate. Ungurii îi urmăriră, îi puseră pe fugă, ucigând mulţi dintre ei. Pe *Mustapha Beg* îl făcură prizonier. Transilvănenii îmbărbătaţi do această izbândă se apropiară de grosul oastei turceşti. Atunci, Turcii dădură semnalul de retragere, descărcând trei tunuri mari, *(discharged 3 great guns)* iar oamenii lor se ascunseseră în dosul căruţelor, aşezate în aşa fel încât să servească drept apărare. Dar Transilvănenii au deschis numai decât un foc viu de artilerie, care a pricinuit o mare zăpăceală în rândurile oastei otomane, punând-o pe fugă. Transilvănenii au urmărit-o de aproape, împingând-o spre râul *Mor,* unde tare mulţi se înecară. Acestea s'au petrecut în ziua de 4 Iulie 1658. Printre prizonieri era *Mustapha,* rănit, paşa din Agria, Begul din Lippa, etc..."

Acum, să vedem ce conţine „descrierea geografică a lumii" tipărită tot la Londra în anul 1659, privitor la ţinuturile locuite de Români.

„*Dacia* (care se învecineşte, la vest, cu Ungaria şi se chiamă astfel după numele Dacilor cari o locuiau, veniţi după Moesi) e împărţită în mai multe ţinuturi: Transilvania, Moldova, Valachia, Servia, Bulgaria, Bosnia.

Transilvania, al cărei oraş principal este Alba-Iulia, a fost dată lui *Bethlem-Gabor* de către sultanul

www.digibuc.ro

Ahmet, după moartea lui *Gabriel Batour*, care a urmat după *Iustin Botscay*, în anul 1609.

Moldova (aşezată la Nord de Transilvania şi al cărei oraş principal este *Occazania)* a fost cucerită de Turci în anul 1574, de către Selim al II-lea, Moldovenii răsculându-se şi unindu-se cu Transilvănenii şi Valachii au putut, de atunci, să scuture, întru câtva, jugul păgânilor. Din acest ţinut face parte şi mica *Bessarabia*, având muntele *Hoemus* la Sud şi *Lithuania* la Nord; astfel numită după *Bessi*, al căror oraş mai de seamă e *Kilim*, devenită o provincie turcească în anul 1485.

Walachia numită *Flaccia* dela *Flaccus*, care a aşezat, acolo, o colonie romană, care se întinde între Transilvania şi Dunăre. Oraşul cel mai însemnat este *Sabinium*. Are tot ce trebuie unui om: mine de aur, argint, fier, mine de sare, vin, vite, un număr destul de mare de cai frumoşi şi buni, etc. S'a unit cu Moldova în anul 1594, când sultanul Amurath al III-lea a cerut să se dubleze tributul de 60.000 de ducaţi".

Cu aceste rânduri se încheie textele, privitoare la trecutul neamului nostru, din cartea iezuitului *Dionisius Petavius*, carte având însemnătatea ei, fiind scrisă în limba engleză şi cuprinzând ştiri despre trecutul nostru.

www.digibuc.ro

Călătorul italian Pietro Della Valle

Dintre numeroşii călători străini cari au scris despre Ţările locuite de Români, este şi italianul *Pietro Della Valle*. Prof. N. Iorga este întâiul istoric, care a înţeles însemnătatea materialului documentar, rămas dela aceşti străini, privitor la trecutul poporului românesc şi a compilat în „Istoria Românilor prin călători" cele descoperite până acum. Este o lucrare de bază folositoare, totuşi, din pricină că prea puţine cărţi străine, în legătură cu istoria Românilor, sunt cunoscute şi cercetate până astăzi, scrierea — sus menţionată — a profesorului N. Iorga prezintă lipsuri. Cu vremea, însă, îmbogăţind colecţiile noastre, vom putea avea, într'adevăr, o istorie a Românilor, extrasă din scrierile călătorilor străini. Şi de abia atunci, dupăce vom cerceta, cu multă luare aminte materialul adunat privitor la poporul românesc, ne vom putea face o imagine vie şi adecuată a vieţii şi a obiceiurilor din Voevodatele Moldovei, Munteniei şi Transilvaniei.

In capitolul: „Moldova din prima jumătate a secolului al XVI-lea: consideraţii generale din „Istoria Românilor prin călători", la pag. 92, prof. N. Iorga ne spune: „In ce priveşte Ţara Românească, doar găsim câte un călător italian, cum e *Della Valle*, care a fost la mânăstirea Dealu şi a vorbit cu călugării de aici cari

www.digibuc.ro

i-au pomenit de originea noastră romană. Nu trebuie să se uite, însă, un lucru: aceşti călugări cu cari a vorbit el erau foarte probabil influenţaţi, ca unii ce se găsiau lângă Târgovişte, unde era o mânăstire de franciscani, cercetată şi ea de călători, de doctrinele apusene ale Renaşterii în legătură cu începuturile neamurilor. Căci noi n'avem, în acest sens tradiţiuni atât de vechi".

In faţa noastră avem scrierile lui *Pietro Della Valle il pellegrino*, din care voiu publica următorul text, privitor la Valahia: ...Dau ştire domniei voastre (şi nu ştiu dacă v'am scris din Cairo) c'am aflat despre un galeno, în limba greacă şi care se găseşte, în Valahia, în mâinile unui boier. O ştiu dela o persoană însemnată. Acolo (în Valahia) se afla un medic veneţian, prieten de-al nostru: dacă, prin el sau altfel, cu sprijinul domnului ambasador, se va putea face ceva ca să căpătăm, fie originalul, fie o copie, nu mă voiu da în lături. Dar este prea departe şi sunt legături puţine (cu Valahia). Dacă îmi va ajuta Dumnezeu, nu voi întârzia să încerc. Vă voi sluji cu Domnul ambasador, când voiu fi acolo, în privinţa dorinţei ce aveţi de a-l avea. Sunt sigur că veţi găsi cea mai mare bună voinţă, pe lângă acel *signor* (ambasador), căci e unul din cei mai iubitori de oameni de seamă dintre câţi cunosc şi nu te poţi aştepta, din partea lui la altceva..."

Aceste rânduri se găsesc în scrisoarea 13 din Aleppo, din 15 Iunie anul 1616, e adresată lui Mario Schipano şi e cuprinsă în volumul închinat călătoriei din Turcia, la pag. 346-47.

Insemnările de călătorie ale lui *Pietro Della Valle*, făcute sub formă de scrisori, sunt intitulate: „Viaggi di Pietro Della Valle il pellegrino... Divisi in tre parti, cioé La Turchia, La Persia, e L'India... In Roma, Appresso Iacomo Dvagondedi MDCLXII (1662)".

www.digibuc.ro

La începutul acestei cărți avem o biografie a autorului, în care ni se vorbește și de operile lui. Să vedem care sunt: a) „Discursul funebru ținut la înmormântarea soției sale, tipărit în Roma în anul 1627... b) Despre condițiunile lui Abbas regele Persiei, închinată Cardinalului Francesco Barberini, nepotul lui Urban al VIII-lea, tipărită în Veneția în 1628; c) Intâia parte a scrisorilor despre călătoria din Turcia, tipărită în Roma în anul 1650, în timpul vieții sale (Ediția citată mai sus este a doua); d) Persia, partea întâia și partea a doua, tipărită în Roma în 1659 de către Biagio Diversino, Librar francez...; e) rămâne acum să se tipărească partea a treia, care este India, împreună cu întoarcerea sa în patrie, manuscris care se găsește în mâinile aceluiaș Biagio Diversino; f) Despre întâmplările Signorei Maria Tinatin di Ziba della Valle, a doua lui soție, scrisă în limbă vulgară, în anul 1644 și care cuprinde și o adăogire privitoare la Persia și la India: manuscrisul e în posesia acestei doamne; g) Despre Giorgia adresată Papei Urban al VIII-lea și se găsește tot în mâinile librarului Biagio; h) De Regibus subiectis Recentiori Persarum Imperio, în limba latină, despre care s'a vorbit de mai multe ori; i) Adnotațiuni la istoria di Ossorio".

Am insistat mult asupra acestei înșiruiri de lucrări ale lui *Pietro Della Valle,* căci este de cea mai mare însemnătate pentru cele ce vor urma. Citind și căutând cu atenție în cele patru volume, care cuprind călătoriile lui *Pietro Della Valle,* nu mai găsim nimic privitor la Valahia. Se naște, deci, întrebarea: Cine este acel *Della Valle,* citat de prof. N. Iorga, care a fost, pe la începutul veacului al XVI-lea în Țara Românească? Este acest *Pietro Della Valle,* sau altul, care avea un nume asemănător? In nici un caz, nu poate fi acest

www.digibuc.ro

Pietro Della Valle, căci, după cum reiese din scrisoarea sa din 15 Iunie, anul 1616, el nu fusese până la data aceea, în Valahia. Trebuie să fie, fără îndoială, alt călător acel *Della Valle* despre care a scris d. prof. N. Iorga în „Istoria Românilor prin călători".

Prof. Ion S. Floru, în „Istoria Românilor pentru cursul superior de liceu Bucureşti, 1929, la pag. 7, vorbeşte şi d-sa despre un *Della Valle:*

„Pe la anul 1532 (?), un Italian *Della Vale* (sic), vizitând ţara noastră, recunoaşte că locuitorii vorbesc o limbă puţin deosebită de cea italiană. Când întrebau pe un străin dacă ştie limba lor, ziceau „şti românește", iar călugării dela mânăstirea Dealului i-au explicat că ţările acestea au fost cucerite de împăratul Traian, împărţite soldaţilor săi, dela cari ei se trag şi „conservă numele de Romani"...

E o mare asemănare între cele scrise de prof. N. Iorga despre călătorul *Della Valle* şi cele citate de prof. I. Floru. Probabil că amândoi s'au folosit de aceeaş sursă. Suntem dornici s'o cunoaştem, căci această potrivire de nume este destul de stranie. Păcat că nici unul din cei doi profesori nu indică pe larg titlul cărţii din care au extras acele ştiri aşa de interesante!

Dacă călătorul din anul *1532* este un alt *Della Valle,* atunci, Petro Della Valle, care ne vorbeşte de scrierea renumitului medic Galeno, este un călător nou, pe care trebue să-l scrim printre străinii cari au închinat pagini trecutului nostru. Insemnarea despre cartea de medicină în limba greacă, carte foarte rară, este o dovadă că şi la începutul veacului XVII-lea se gesiau, în Valahia, boieri foarte culţi şi iubitori de cărţi rare. Păcat că nu cunoaştem numele acelui boier! *Pietro Della Valle* ne-a adus, în cele câteva rânduri, o preţioasă mărturisire despre starea de cultură din Valahia.

www.digibuc.ro

Mihai Viteazul la Praga

Despre domnul muntean Mihai supranumit Viteazul, s'au scris nenumărate cronici şi istorii. Viaţa, faptele şi moartea sa au interesat mult pe cei cari s'au îndeletnicit şi se îndeletnicesc cu studiul istoriei. Mihai-Vodă a fost o fire neastâmpărată, dornică de lupte şi de glorie. A fost un *condottier* în adevăratul înţeles al cuvântului, asemenea lui Attendolo, lui Trivulzio, a cunoscut victorii răsunătoare, a suferit înfrângeri sângeroase. Şi, ca mai toţi aceşti ostaşi, a avut un sfârşit tragic. Mihai Viteazul, despre care s'au scris la noi multe studii şi un număr destul de însemnat de cărţi, n'a fost, totuşi, studiat în adevărata lumină a veacului său, iar evenimentele, la care a luat parte, n'au fost redate aşa cum trebuie.

Istoricii şi savanţii noştri în lucrările cu caracter serios, caşi în cărţile de şcoală, ni l-au zugrăvit ca un erou-martir. Mihai Viteazul ne este prezentat ca întâiul domn, care s'a gândit să înfăptuiască unirea tuturor Românilor. Şi generaţii după generaţii, s'au lăsat amăgite de aceste pagini de literatură istorică. Dar, nici până în ziua de astăzi, nu s'a dat la iveală un singur document care să ne dovedească această stranie idee politică pentru epoca în care trăia — de a uni pe toţi

www.digibuc.ro

Mihai-Viteazul la curtea Împăratului Rudolf la Praga
Detaliu din tabloul de la Roma

cei cari vorbiau aceiaşi limbă, cari aveau aceiaşi credinţă şi cari se asemănau aşa de mult. Mihai Viteazul a luptat, cu atâta îndârjire, în timpul domniei sale, nu pentru a realiza unirea tuturor Românilor, ci fiindcă erea născut ostaş, fiindcă nu se simţea bine decât în tabără, în mijlocul soldaţilor săi fiindcă îi plăcea viaţa, plină de greutăţi şi de pericole ale războiului, fiindcă nu se simţea bine decât în clipele când mintea sa născocia un plan măreţ de cuceriri şi de alianţe folositoare. A fost un om neastâmpărat, care s'a potrivit, de minune, cu veacul în care a trăit.

Printre multe scrieri vechi, în care se vorbeşte şi de domnul valah Mihai, este şi opera lui JOHANN GRA-

www.digibuc.ro

DELEHNUS: „*Hungarische, Sibenbürgische, Moldau-Wallach-Türk-Tartar-Persian und Venatianische Chronica*", etc., tipărită în oraşul *Frankfurt am Mayn*, în anul 1665.

Această cronică cuprinde foarte multe ştiri privitoare la Mihai Viteazul şi la alte întâmplări din trecutul Românilor.

In rândurle care urmează, nu vom reda decât cele în legătură cu călătoria lui Mihai la Praga. Sunt rânduri prea puţin cunoscute, totuşi, de o deosebită însemnătate pentru biografia voevodului valah.

Partea a patra, pag. 314:

„...După ce a aflat voevodul Mihaiu despre cele ce se petrec în Transilvania şi mai cu seamă, venindu-i ştirea că nevasta şi copilul lui au fost luaţi prizonieri de Transilvăneni, s'a întristat tare, cu toate că, de mai multe ori, i-au fost prezise acestea; el spera să recucerească această ţară, cu oameni puţini, căci el cunoştea bine pre locuitori şi felul lor de a fi. Dar, venindu-i învoirea să vie în faţa Impăratului a pornit la drum şi a ajuns, în ziua de 23 Martie, în Praga cu 30 de persoane.

Dar, chiar în noaptea aceea, li s'a întâmplat o nenorocire: căci, înainte de a se culca, după ce băuseră şi petrecuseră bine, au dus în odaia lor de culcare o găleată mare cu cărbuni aprinşi; adormind şi fiind camera bine închisă, încât aburii *(Dampff)* cărbunilor nu puteau ieşi, au găsit, trezindu-se de dimineaţă, doi din slujitorii voevodului, morţi, în pat, din pricina aburilor şi fumului, iar alţi cinci greu bolnavi. Voevodului valah, însă, care era un ostaş dibaciu, un viteaz *(ein Kriegserfahrener dapfferer Held)* şi un om serios a fost, în TAGLICHEN ANSEHENLICHEN PAN-

www.digibuc.ro

CKETEN SO IHME VON STATTLICHEN HERRN ZU HOFF GEHALTEN, făcându-i-se astfel, mare onoare. A făgăduit, maiestăţii, spre binele creştinătăţii, în lupta împotriva duşmanului ereditar, tot sprijinul său, cerând, în schimb, ajutor militar şi bani pentru a putea îngenunchia din nou, pe Ardeleni, silindu-i la ascultare; pe lângă aceasta cerea să fie eliberată nevasta şi copilul său, pe care era hotărît să-i lase, ca ostateci, în mâinile Impăratului. Mai dorea ca Impăratul să dea o moşie, în Silezia, soţiei sale şi să-l ţie, pe fiul său, la curte împreună cu cei mai de seamă dintre oamenii lui. Curând, după aceea, din porunca maiestăţii sale, s'au strâns mulţi călăreţi şi pedestraşi, pentru a merge împotriva Transilvaniei..."

Apoi urmează alte texte în legătură cu viaţa voevodului Mihai.

www.digibuc.ro

Un anonim despre Ungaria

O carte din anul 1688

In mai toate cărţile vechi, în cari autorii vorbesc despre Turcia, Ungaria şi Polonia, găsim veşti şi însemnări privitoare la Valahia şi Moldova. In anul 1688 a fost tipărită, în Paris, următoarea carte: *„Histoire et Description ancienne et moderne du Royaume de Hongrie, et des autres etats qui ont été, ou qui sont encore ses Tributaires ou apres connoissance exacte de tout ce qui regarde la geographie, l'on voit les Revolutions de ces pais, etc. A Paris, Chez Charles de Sercy, au Palais au sixieme Pillier de la grand'Salle, vis-a-vis, la montee de la cour des Aides, à la Bonne-Foy couronnée. M. DC. LXXXVIII. Avec Privilege du Roy".*

In prefaţă, autorul necunoscut spune:

„Cred că această carte va fi bine primită de cititori, căci războiul care arde în Ungaria, este viu comentat de curioşi... Se ştie prea bine cât de folositoare este geografia istoriei şi deci această carte poate să-şi împlinească menirea, care e să vorbească puţin şi de una şi de alta, ne-am silit s'o facem cât mai plăcută şi cât mai exactă... Ne-am folosit de operile celor mai buni geografi şi am rezumat întâmplările cele mai de seamă din istoria Ungariei. Am scris mai cu seamă

www.digibuc.ro

despre Ungaria, căci această țară prezintă cel mai mare interes, astăzi; celelalte sunt prea sălbatice și n'au legături mai strânse cu lumea (éloignez du Commerce du monde). Totuși se vorbește destul și despre acele țări, încât cititorii vor putea înțelege ce se întâmplă și pe acolo.

In *cartea I-a* sunt descrise provinciile din care s'a alcătuit Ungaria, starea ei din prezent, munții ei, râurile ei, etc.

Autorul vorbește, mai întâi, de cuceririle Romanilor.

„Et Tibere acheve de la subjuger (Pannonia) avec toutes les autres contrées voisines, comme la Moldavie, la Valachie, la Transylvanie, l'Autriche, la Bohéme, etc."

Apoi, ne face o relatare amănunțită a granițelor Ungariei, a munților, a râurilor ei.

Nu voiu însemna, în acest articol, decât cele privitoare la Valachia și Moldova și vom reproduce numai știrile curioase și mai însemnate. Totuși, trebuie să redau părerile autorului despre Dunăre și alte râuri.

„Apele Dunării sunt destul de sănătoase și bune de băut; pe când cele ale râurilor sunt aproape toate mirositoare și îmbolnăvesc pe străinii, cari le beau".

„...In Marea Neagră se găsește un pește mic, care servește oamenilor de termometru, adică le anunță schimbările timpului. Acest pește are solzi de diferite culori, două urechi, deasupra capului, asemenea celor de șoarec, gura lui are șase prelungiri ascuțite în formă de stea, iar coada lui e pătată întocmai ca o coadă de păun. Acest pește prevestește ploaia, vântul, grindina și iată cum: pus într'o sticlă, el stă liniștit, dar când vremea se schimbă, începe să se sbată și să răscolească nisipul de pe fundul sticlei..."

www.digibuc.ro

Cartea a doua cuprinde un rezumat al întâmplărilor petrecute în Ungaria şi câte ceva despre religia şi firea popoarelor, cari o locuesc.

La pag. 56 citim cum *Ladislas* voevodul Transilvaniei, în 1310, a pus stăpânire pe Croaţia, Dalmaţia, Serbia, Rusia, Bulgaria, Transilvania, Valachia, Moldova, etc.

Mai departe, ne sunt descrise luptele Turcilor cu Ungurii, cu Polonii şi Moldovenii.

Numele lui *Mihai Viteazul* nu e pomenit în acest rezumat istoric. Autorul ne spune că *Sigismund Bathori,* vrând să pedepsească pe Turci, atacă oastea lui *Sinan,* o învinge şi ocupă oraşul *Torwis* sau *Targowisko* capitala Valachiei. El dezrobeşte pe Moldoveni şi pe Valachi, cari se puseseră sub protecţia lui.

Despre uciderea lui *Mihaiu* nu se vorbeşte în această carte, cu toate că găsim la pag. 94, însemnat ca un fapt destul de important, uciderea *cardinalului Andrei Bathori* de ostaşii valachi. Despre Gheorghe Basta, general în oştirea lui *Rudolf al II-lea,* autorul spune că era un om viteaz şi un bun ostaş. Găsim descrierea luptei dela *Moitin* dintre Basta şi Transilvănenii răsculaţi, cari au fost învinşi, au avut zece mii de morţi, au pierdut 40 de tunuri, 110 steaguri şi tot *„bagajul"* lor.

Nu vreau să mă ocup de alte detalii curioase şi puţin veridice, cari sunt scrise în acest capitol privitor la istoria Ungariei, căci ar fi să mă depărtez prea mult.

In *cartea a treia,* ne sunt descrise oraşele mai de seamă din Ungaria. Socotesc că aceste descrieri au, pe lângă un interes pur documentar, şi câteva veşti noui, cari ne pot fi de folos la alcătuirea monografiilor oraşelor din Transilvania.

Voiu păstra ordinea din cartea autorului anonim.

www.digibuc.ro

Arad este un oraş întărit, care se găseşte între Timişoara şi Ghiulea. Turcii, cari îl stăpâneau, îşi făcuseră un pod pentru a-şi putea transporta mai uşor şi cu mai multă siguranţă, muniţiile şi merindele trebuincioase, în cetăţile din împrejurimi. Dar oraşul fu ocupat şi ars, în anul 1685, de către *Baronul de Mercy*, generalul *Heusler* şi de către *contele Petneasi*.

In cetate erau peste 1500 de Turci, cari făceau parte din garda Sultanului. Când Imperialii le cerură să se predea, făgăduindu-le condiţii favorabile, Turcii răspunseră că ei doresc mai bine moartea. După o luptă înverşunată de câteva ceasuri, soldaţii Imperiali pătrunseră, printr'o spărtură făcută în zid, în cetate. Peste 1000 de turci fură ucişi. Ei mai pierdură steaguri, merinde, etc. Răspândindu-se vestea acestei izbânzi, ostaşii sultanului părăsiră peste 40 de cetăţi, care se aflau în împrejurimi.

Timişoara (Temiswar, sau Temeswar) e un oraş aşezat pe fluviul *„Temes"*, dela care şi-a luat numele şi departe, trei până la patru mii de mile, de locul numit *„Beczkereck"* şi aproape de graniţele Transilvaniei. E capitala unui din cele mai puternice comitate ungureşti. Calcagnin crede că acolo a fost exilat poetul Ovid de către împăratul August şi că acest oraş ar fi *Tomes* sau *Tomoea*, dar alţi autori nu sunt de această părere...

Mahomed întâiul vizir al Sultanului *Soliman al II-lea* asediase Timişoara în anul 1551 şi o cuceri, după lupte grele. Oraşul fusese apărat de viteazul căpitan *Losence* şi de nişte trupe spaniole, ungureşti şi nemţeşti. Turcii au făcut, din el, capitala unui beglerbeiat. Şi cu toate că e în stăpânirea lor, totuşi, sunt acolo chiar mai mulţi catolici ca în alte oraşe de sub stăpânirea Impăratului.

www.digibuc.ro

Oradia-Mare (grand Waradin), oraş numit astfel ca să se deosebească de altul numit *Oradia mică* şi care făcea, odinioară, parte din vechea Dacie. E aşezat în spre răsărit de râul „*Keuvres*', „*Chrisus*". sau „*Chrisius*", numit şi „*Sebes-Heres*".

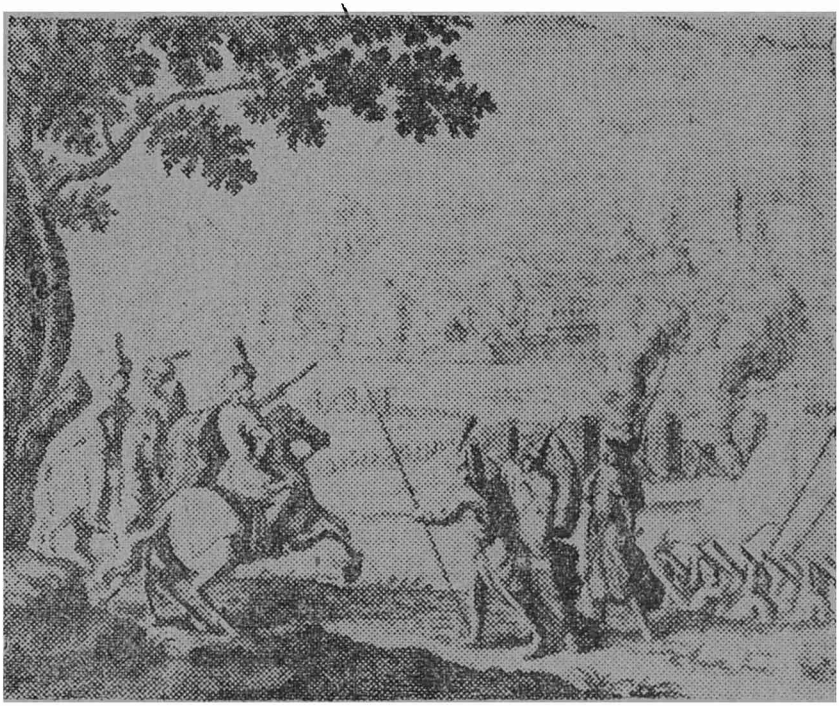

Asediul cetăţii Oradea 1660

Acest oraş are o citadelă cu cinci bastioane. A fost reşedinţa unui episcop. Ladislas I a zidit o catedrală închinată Sf. Fecioare.

In anul 1242, Tătarii cuceriseră Oradia-Mare şi făptuiseră groaznice nelegiuiri. Ea trecuse apoi împreună cu alte cetăţi în stăpânirea Transilvănenilor. Dar în anul 1660 se predase Turcilor, după 47 de zile de

www.digibuc.ro

asediu, nevrând să îngăduiască intrarea în oraş a oştilor nemţeşti de sub comanda *Contelui de Souches,* care venea în ajutorul garnizoanei.

Această trădare se datora unui preot protestant, care spusese locuitorilor că Turcii le vor respecta credinţa mai mult decât oamenii Impăratului.

Kimin Ianoş, care urmase lui *Ragoski,* în Transilvania, a pus să se taie capul acestui preot nenorocit.

Mai găsim o carte întreagă, în care autorul aminteşte de statele care au fost şi care mai sunt dependinte de regii Ungariei. *(Liv. 4-éme. — Ou l'on décrit les divers états qui ont esté, ou qui sont encore dependans des Rois de Hongrie).*

— „Aceste ţări *(païs) sunt:* Transilvania Valachia, Moldova, Basarabia, Bulgaria, Bosnia, Serbia, Dalmaţia şi Croaţia".

„Transilvania se numea odinioară *Dacia mediteraniană* şi, după părerea unora, făcea parte din *Dacia-Alpestris.* Astăzi se numeşte *Landvorldemwaldt,* sau *Siebenbürgen,* sau *Siedmigroka, adică Septemcastrensis Regio,* din pricină că Saxonii, învinşi de Carol Magnus, se retrăseseră în acele locuri şi zidiseră şapte oraşe, care sunt şi cele mai de seamă..."

„Locuitorii de acolo îşi numesc ţara *Erdely,* iar Turcii *Ertel;* noi o numim Transilvania, căci are multe şiruri de munţi, păduri şi după spusele lui *Bonfinius,* din pricina marei cantităţi de sare şi de aur, care se găseşte în pământ".

Autorul spune că Transilvania e locuită de trei neamuri deosebite: Saxonii, Ungurii şi Secuii.

Despre climă şi pământ, el scrie:

Aerul, în această ţară, este foarte *„intempère",* deci căldurile, în timpul verii, sunt foarte mari şi frigul iarna, cumplit. Pământul e foarte roditor şi dă

www.digibuc.ro

grâne şi vinuri minunate. In munţi sunt mine de aur, argint, sare şi fier. In păduri se găsesc mulţi cerbi, căprioare, urşi, bivoli şi cai sălbateci, a căror coamă atârnă până la pământ. Apa râurilor e plină de peşti, dar e nesănătoasă, căci trece prin zăcăminte de mercur, etc. Crişul, sau *Crisio*, numit încă *Aramas*, *Aranias* şi *Aragnez*, dă un venit de peste 50 de mii de taleri prinţului domnitor din Transilvania.

Apoi, autorul mai face un mic rezumat al faptelor de seamă petrecute şi în legătură cu trecutul acestei ţări.

Despre obiceiurile popoarelor, care locuesc în Transilvania, avem următoarele însemnări:

„Transilvănenii sunt, în general, războinici şi neastâmpăraţi. *(Les Transylvains en general sont remuans et belliqueux)*. Secuii sunt mai barbari ca ceilalţi.*(Ils n'ont aucune distinction du Noble ni du Roturier)*. Saxonii sunt oameni politicoşi şi primitori. Trăesc ca vechii Germani, din cari spun că se trag. Ei au păstrat limba şi obiceiurile lor. Numai cu Ungurii nu se înţeleg şi nu vor să-i lase să zidească case, în oraşele lor".

Anonimul ne vorbeşte şi de religiile acestor popoare: *„La religion est parmi tous ces peuples, en une grande confusion"*. Unii sunt arieni, alţii anabaptişti, alţii socinieni, lutherieni şi calvinişti. Aceste herezii s'au strecurat, în Transilvania, la sfârşitul secolului trecut. Ne descrie şi luptele dintre catolici şi calvinişti, anabaptişti, etc. (pag. 280—283).

Oraşele cele mai de seamă sunt: Alba-Iulia, Bistriţa, Cluj, Sibiu, Braşov, Sighişoara, etc.

Iată ce spune:

Alba-Iulia, numit acstfel în amintirea mamei lui Marc-Aureliu, care se chema Iulia se numea, mai de mult

www.digibuc.ro

Apulum şi *Colonia Apulensis*. Nemţii îl numesc *Weissemburg* şi Ungurii *Gulafeirvar*. E clădit pe un deal. Antichităţile care ies la iveală, când se fac săpături, dovedesc că oraşul a fost mult mai mare în trecut. Are, încă, o cetate foarte bună. E reşedinţa voevozilor din Transilvania şi a renumitei Academii, întemeiată de principele Ragoski.

Bistriţa, numit de Unguri *Bestercze* şi de Nemţi *Noësen*, sau *Noesenstald*. In apropierea orăşelului e o mină de aur.

Cluj sau *Clausemburg*, sau *Coloswar*, odinioară, *Claudiopolis*, e un oraş mai însemnat. Mahalalele *(faux-bourgs)* lui, sunt vaste şi foarte populate, încât ai putea să le iei drept un al doilea oraş. Zidurile lui sunt groase, casele bine clădite. O cetate veche îl apără. In acest oraş se întrunesc statele *(les etats)* Transilvaniei. E locuit de Unguri şi de Saxoni, cari trăesc în bună înţelegere.

Braşovul, oraş căruia Nemţii îi zic *Cronstad*, Grecii *Stephanopolis*, Italienii *Corona* şi locuitorii *Brassaw*. Unii au crezut că se numea *Zarmi-Sogetusa* şi că după moartea regelui Decebal, după cuceririle lui Traian, numele îi fusese schimbat în *Ulpia-Trajana;* dar părerea cea mai „*recûë*" e că oraşul *Zarmi-Sogetusa* a fost unde se înalţă, azi, oraşul *Varheli* din Valahia. E înconjurat de ziduri vechi şi e întărit cu turnuri înalte. La trei mile de oraş e un castel (un château), clădit pe un deal, iar în apropiere sunt trei târguri: unul locuit de Unguri, altul de Saxoni, iar al treilea de Bulgari. In acest oraş, care e un mare centru negustoresc *(cette ville qui est fort marchande)* se ţine odată pe an un bâlciu, la care vine multă lume.

Sibiu (Hermanstadt), poartă numele celui care l-a întemeiat, adică un oarecare Herman. Alţii îi spun

www.digibuc.ro

Zeben şi Seben, fiindcă aşa se numeşte râul care trece pe acolo. E clădit pe o câmpie mlăştinoasă. Zidurile lui sunt tare groase şi cu bastioane. Şanţurile lui, care sunt pline cu apă, îi dau peştii de care are nevoe. Clădirile publice şi particulare sunt bine construite. Locuitorii sunt primitori şi politicoşi cu străinii. *(Les habitans ont la plus part l'abord facile & sont genereux & civils aux étrangers).* Acest oraş e capitala întregii Transilvanii şi a provinciei locuite de Saxoni. A fost reşedinţă de episcop. Câmpiile din împrejurimi sunt roditoare, mai cu seamă în spre *Silsbourg,* un sat la cinci mile depărtare, unde sunt bogate saline, cari aduc un venit mare prinţului.

Sighişoara, Segeswar, sau *Schezburg,* e un oraş la poalele Carpaţilor. Casele sunt zidite unele peste altele, în formă de amfiteatru. Micul râu *Cochel,* care trece pe la poalele dealului pe care se înalţă oraşul Sighişoara, îi foloseşte pentru aducerea proviziilor necesare".

Am căutat să redăm cât mai pe larg, însemnările autorului anonim, privitoare la Transilvania şi la oraşele ei principale. N'am făcut-o crezând că ştirile publicate în acest vechiu rezumat istorico-geografic, sunt valoroase prin detaliile pe cari ni le prezintă, ci pentru ca să adăogăm, ceva, la monografiile oraşelor din Transilvania. Credem că cele câteva pagini — extrase din această descriere a Ungariei din anul 1688, cu toate greşelile şi lipsurile pe care le are, nu trebue totuşi nesocotită şi trecută cu vederea — pot fi documente folositoare la studierea trecutului unor oraşe, care au şi astăzi, încă, o însemnătate mare. Unii vor râde de greşelile autorului necunoscut. Dar să ne aducem aminte, o clipă, de toate greşelile pe care le găsim şi în cărţile străine, contimporane de geografie când

www.digibuc.ro

e vorba de o țară așa de puțin cunoscută ca a noastră, de autorii apuseni.

Să vedem, acum, ce știri ne dă autorul necunoscut, despre Valahia, Moldova și Basarabia.

„*La* Valaquie *ou* Valachie *étoit anciennement une partie de la Dacie...*

Elle ne faisoit il n'y a pas longtemps, qu' une seule & même Province, avec la Moldavie on l'appeloit Volosko-Zemla, c'est a dire Valachia Terra...

Elle estoit divisée en grande & petite, ou en Valaquie *propre ou superieure, & en* Valaquie inférieure. *Celle-cy est appelée par les Grecs, les Esclavons & les Turcs,* Ugroulachia, *c'est à dire* Valaquie Hongroise; *par les Latins* transalpine; *& par les Valaques mêmes,* Muntena, *ou* Montana, *parce qu'elle est au dela des Monts à l'égard de la Moldavie.*

La Valaquie superieure, qui étoit la petite est appellée par les Grecs Mauroulachia, *c'est à dire* Valaquie noire. *Elle est maintenant connue sous le nom de* Moldavie, *qui lui est venu du Fleuve* Molda. *C'est encore la* Carabogdania *des Turcs, c'est à dire* Noire Bogdiane. *On l'appelle ainsi à cause du bled noir qu'elle produit, ou à cause du titre des Princes de cette contrée, qui se qualifioient* Bogdan. *Ce titre signifie* Don de Dieu, *estant formé du mot Bogh ou* Bog, *qui en Esclavon, veut dire* Dieu, *& celuy de* Dan, *qui n'est autre chose que* Don *ou* Present".

„Baudrand scrie pe raportul d. conte de Morstein, fost mare vistiernic al Poloniei, că aceste două provincii sunt rău însemnate pe hârtiile de geografie și că Valachia ar trebui să fie acolo unde e Moldova și aceasta ar trebui să fie în locul celeilalte.

In felul acesta Valahia s'ar mărgini cu Polonia și Rușia neagră spre nord-est, cu Basarabia spre est și

www.digibuc.ro

cu o parte din Ungaria şi Moldova spre apus. Oraşele Iaşi *(Jassi)* şi Suceava *(Saczowa)* fac parte din Moldova.

Cealaltă provincie (Moldova) s'ar mărgini la sud

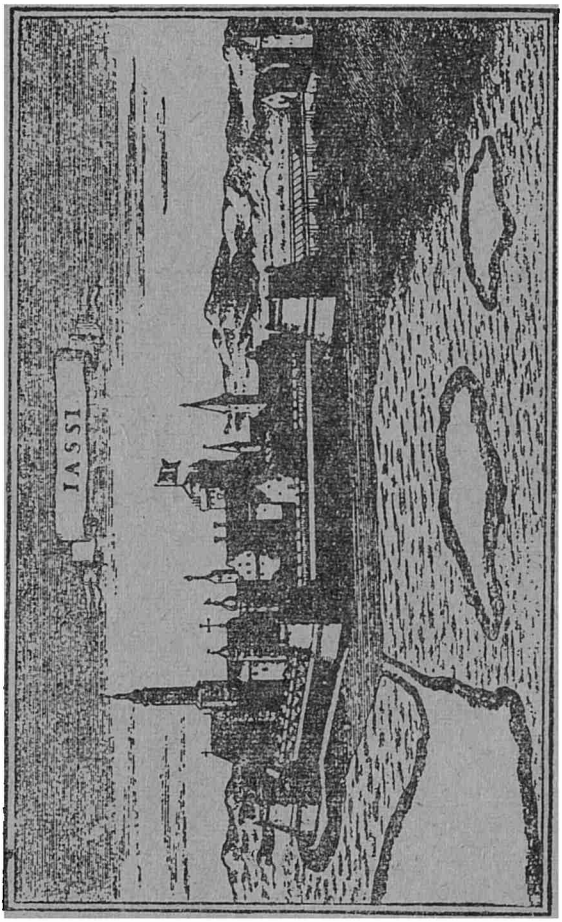

cu Dunărea şi cu o parte a Bulgariei; la răsărit cu Valahia, la nord cu Transilvania şi la apus cu Ungaria. Oraşele Bucureşti *(Buckerest)* şi Târgovişte *(Tergo-*

www.digibuc.ro

witz, ou *Torvis)* îi aparţin, cu toate că acesta din urmă era, întotdeauna, considerat capitala Valachiei".

„...*Quoy qu'il en soit, des Relations de ce qui se passe en ces païs la depuis les dernières années, envoyée même par des gens qui sont sur les lieux, ne s'accordent pas à cela...*".

„Veştile despre cele ce se petrec în acele ţări, sunt foarte încurcate, chiar cele trimese de oamenii ce locuesc acolo".

„*Ces deux provinces sont arrosées par le* Pruth, *par le* Molda, *qui les separe, par le* Bardalach, *etc.*

Le peuple y est cruel, inconstant, addonné à la Sorcellerie, & la plus part de la créance des Grecs".

(Aceste două provincii sunt udate de râurile *Prut, Molda* şi *Bardalach,* etc.

Poporul e crud, schimbăcios, se îndeletniceşte cu vrăjitoria şi cei mai mulţi sunt de religia Grecilor).

„Oraşele principale sunt: *Dembrowiza* (sic), *Tergowitz,* sau *Torvis,* aşezat în nişte mlaştini la o depărtare de două zile de drum de Braşov şi înconjurat numai de şanţuri şi de ridicături de pământ; *Vaislo,* sau *Brailano, Baccovia, (ville épiscopale sous l'Archevéque de Colocz), Margosest, Marcodava* pe *Bardalack, Buckerest,* oraş tare mare *(fort grande),* reşedinţa voevodului Valachiei, după cum e *Soczowa* reşedinţa palatinului Moldovei; *Jassi,* la 30 de mile de Polonia, cucerit în anul 1686 de Poloni şi ars de Tătari, când aceştiia fură goniţi din oraş, *Coctzim,* sau *Choczin* pe Nistru".

Am ajuns la paragraful: HISTOIRE.

„*La Valachie et la Moldavie ont eu autrefois leurs Ducs ou Princes particuliers dépendans et tributaires de Rois de Hongrie. Ils s'appelloient alors communement* Myrzas, *ou* Voivodes. *Ce dernier nom qui signifie*

www.digibuc.ro

proprement Fils de Prince; *et l'on voit par la l'erreur de ces Ecrivains, qui parlant des guerres de ces païs là ont fait de ce nom de Dignité le nom propre d'un Vaivode de Valachie. C'est encore selon quelques uns, le nom du Fils du* Bii *ou general des Tartares, & l'on appelle du même nom, les Seigneurs et les principaux de leur Armée. Lorsque les gouverneurs de Valachie & de Moldavie se furent soustraits de l'obéissance des Rois de Hongrie, ils prirent des Grecs le nom de* Despotes, *qui aprés la dignité d'Empereur, estoit la première. Ils sont neanmoins encore appellez quelquefois de cet ancien nom, ou de ceux de* Hospodars *& de Palatins". (pag. 294).*

Iată cum ne povesteşte autorul unele dintre faptele de seamă ale voevozilor noştri:

„Baiazid, vrând să-şi potoliască ura, după victoria împotriva creştinilor, dela Nicopolis, porni cu oştile sale în Valahia. Dar Voevodul *(Myrza),* care era tare viteaz şi foarte priceput în arta războiului, îi nimici o parte din oaste şi ar fi tăiat-o, toată, în bucăţi, dacă ar fi putut s'o prindă într'un defileu, unde Voevodul îi întinsese o cursă..."

Aminteşte şi de luptele lui Ştefan-Vodă cu un sultan, *Musa sau Moïse. (Musa ou Moïse se venger mieux d'un autre Voivode Etienne...).*

„Intre sultanii Mahomet & Amurat II şi Valahii au fost războaie crâncene. Aceste popoare (ces peuples) aveau atunci ca voevod un Duce numit *Dracula,* care e cunoscut din pricina cruzimii lui nemaipomenite. Sultanul Amurat îi trimesese soli, cari îl salutară după obiceiul lor, fără să-şi scoată turbanul. El puse, atunci, să li se bată un cuiu în cap, astfel ca turbanul să fie bine ţintuit. Mânca în mijlocul unui cerc făcut din Turcî traşi în ţeapă. Când lua prizonieri, punea

www.digibuc.ro

să li se jupoaie pielea de pe tălpile picioarelor, şi să li se presare, carnea sângerândă, cu sare, iar dacă, aceştĭ nenorociţi, se văetau cumva, dădea poruncă să se aducă capre, care cu limbile lor aspre să lingă rănile. Odată, puse să i se adune pe cei cari n'aveau nici un rost pe lume *(non seulement de gens de néant)*, şi pe bătrâni, După ce le dădu un ospăţ îmbelşugat, porunci ca ei să fie arşi de vii. Acest principe neomenos fu ucis de Turci, într'o luptă, iar capul său fu dus sultanului Mahomet al II-lea.

Apoi, se urcă pe tron, cu ajutorul aceluiaş şultan, *Uladus*, dar care, în clipa când se simţi tare, se purtă, cu Turcii, ca şi *Dracula*".

Despre *Petru* spune:

„Pierre *qui le gouvernoit du temps de Soliman, fut encore remarquable par ses cruautez au rapport de* Paul Jove. *Il fu chassé pour cela par ses propres sujets...*".

Despre *Mihai:*

„Mihai din neamul vechiu al voevozilor moldoveni, fu uns principe al Valahiei. El se uni cu palatinul Moldovei spre a duce o luptă de dezrobire împotriva Turcilor...".

„*Le même Michel défit dans la suite les troupes du* Card. Battori, *qui avoit corrompu le Prince de Moldavie, et qui par ses brigues vouloit le chasser de ses Terres...*".

Această curioasă versiune a pricinei care a făcut pe *Mihai* să se lupte cu Moldovenii, sună astfel, pe românește:

Acelaş *Mihai* învinse, mai târziu oştile *Card. Battori*, care făcuse pe voevodul Moldovei să-şi trădeze

www.digibuc.ro

cauza sfântă şi care căuta să se facă stăpân pe pământurile lui...

Mai jos citim:

„...*Il n'y, fut pourtant pas longtemps le maître, car lorsqu' en 1608, aprés la mort de* Jerome Vaivode *de Valachie, quelques-uns de ses sujets secourus des Turcs refuserent d'obéir a son fils âge seulement de 13 ans, et prirent les armes pour établir un autre Souverain: la Mere de ce jeune prince mit sur pied une armée de dix mille hommes: défit ces rebelles, et conserva la Principauté à son fils*".

(...El nu fu stăpân multă vreme, căci, în anul 1608, după moartea lui Ieremia Moghilă, voevodul Valahiei, unii dintre supuşii lui, ajutaţi de Turci, nu vroiră să dea ascultare fiului său în vârstă de 13 ani şi luară armele pentru a aduce pe tron un alt voevod. Mama tânărului principe adună o oaste de zece mii de oameni şi învinse pe răsculaţi şi păstră astfel pentru fiul ei voevodatul).

Iar despre *Constantin Moghilă* scrie:

„...*mais* Constantin Mohila *prince de Moldavie, s'estant ligué avec lui* (Gabriel Battori), *ils joignirent leurs forces ensemble, reprirent la Valachie, et défirent l'armée du Transilvain à Cromstad (1611?)*".

Pomeneşte şi pe *Radu*, scos din domnie de *Gabriel Battori*, pe *Thomas*, care ajutat de Tătari şi Turci cucerise Moldova.

„*La principauté a aussi esté ordinairement hereditaire. Il n'y avoit qu'un défaut, qui par les Loix du Païs pût empescher les enfans de succeder à leurs peres. C'estoit d'avoir le nez coupé*".

Autorul anonim ne descrie cum soţia lui *Vasile Lupu*, împreună cu Timotei, ginerele ei, fiul lui Hmielniţki, generalul Cazacilor, a apărat cetatea Sucevei *(Saczaw)*

www.digibuc.ro

până în clipa în care Timotei a căzut ucis de o schijă a unei roți fărâmată de un tun...

„Hospodarul *Duca*, principe al Moldovei, fu luat prizonier cu soția sa. Și cu toate că încercase cu o sută de mii de „*écus*“ să-și cumpere libertatea, fu dus în orașul Leopold, unde muri prizonier în anul 1685, în luna lui Maiu.

„*Petrozenco, ou Etienne Pierre fut etablis a sa place; et par la protection de la Pologne il y à estē maintenu, quoyque les Turcs ayent entrepris de le chasser, pour donner sa Dignité a* Dimetre *ou Demetrius...*“

(*Petriceicu*, sau *Petru Ștefan*, fu făcut domn în locul lui. Și cu protecția Polonilor putu să-și păstreze scaunul domnesc, cu toate că Turcii, vroiau să-l înlocuiască cu Dimitrie...).

Să vedem, ce știri găsim privitoare la Basarabia.

Autorul ne spune mai întâi, unde se află Basarabia, apoi ne vorbește de orașele ei.

„*La Capitale est appellée* Bialogrod *par le Polonois:* Belogrod *par les Moscovites :* Moncastro *par les Valaques :* Acgirmen *par les Turc :* Asprocastron *par les Grecs modernes ; et Nester-Alba* par les *Allemands, Tous ces differens, noms sigmifie* Ville-Blanche. *Elle est située a sept milles au-dessous de l'embouchure du Niestre...*

Le Turc enleva cette ville au Prince de Moldavie en 1485, ausi bien que la ville et la Forteresse de Kilia, *on* Kiliastari, *qui est sur une des bouches du Danube. Il tient encore celle de* Tehini, *ou* Tekin, *qui a un fort château sur le Niester*“.

Despre Tătarii din Bugeac scrie:

„Numiți astfel după orașul în care locuesc. Au peste

www.digibuc.ro

500 de „*Siegès ou habitations*". Mănâncă carne de cal ca şi ceilalţi Tătari. Au o privire cumplită şi sunt veşnic în căutarea prăzii, gata să verse sânge".

Cu aceste cuvinte îşi isprăveşte însemnările privitoare la Transilvania, Valahia, Moldova şi Basarabia.

www.digibuc.ro

Memoriile Cavalerului de Beaujeu

In anul 1698 a apărut la Paris o scriere întitulată „*Memoires du Chevalier De Beaujeu,* Contenant ses divers voyages, tant en Pologne, en Allemagne, qu'en Hongrie, avec des Relations particulieres des guerres et des Affaires de ces Païs là depuis l'année 1679. A Paris, chez Claude Barbin, au Palais, sur le second Perron de Sainte Chapelle. M. DC XCVIII. Avec Privilege du Roy". (Memoriile cavalerului de Beajeu, cuprinzând călătoriile sale în Polonia, în Germania, în Ungaria, cu însemnări privitoare la războaiele şi afacerile acestor ţări, începând cu anul 1679. La Paris, la Claude Barbin, etc.).

Din introducerea publicată la începutul cărţii (după epistola adresată „*A Son Altesse* Monseigneur le Comte D'Armagnac, Pair et Grand Ecuyer de France, etc. de către editor) voi extrage numai câteva rânduri:

„Socotesc că nu este inutil să amintesc cititorului, că aceste *Memorii* au fost scrise aproape în aceeaş vreme. în care s'au petrecut faptele descrise de autor şi în care a făcut călătoriile însemnate în paginile acestei cărţi...".

Lucrarea e împărţită în trei cărţi.

In cartea I, cap. II *(Premier voyage de Paris a Dantzick)* găsim:

www.digibuc.ro

„Dar slăbiciunea regelui Mihai, neînțelegerile dintre membrii Republicei, poftele neînfrânate ale Prinților vecini, aduseseră regatul într'un așa hal de slăbiciune, încât acest rege fu silit să încheie un tratat puțin favorabil cu Turcii, cari îl siliră să plătească chiar un tribut, înjosindu-l în acelaș chip, ca pe voevozii Valahiei și Moldovei".

Iar mai departe, putem cîti:

„Provinciile Valahia și Moldova, cari se întind în larg dela Nistru până la Dunăre, au fost în timpurile trecute legate de Polonia, ceea ce se poate dovedi, acum, prin niște hrisoave găsite de curând *„pour autoriser ce droit et la restitution qu'on en pourroit poursuivre"*, dar regii Ungariei zic că ele au făcut parte, împreună cu Transilvania, din regatul unguresc. Ele au fost făcute *„Souverainetez particuliers"* și sunt de multă vreme stăpânite de prinți *„particuliers"*, cari cârmuesc sub oblăduirea Sultanului și sunt numiți *Hospodari*. *„Que le droit de Polonois est une vieille antiquaille sans fondements, pour ne pas dire une imagination"*.

In cartea a II-a, la pag. 215, vorbind despre Bucovina, autorul spune:

„Rusia neagră se întinde, la dreapta, până la munții Ungariei și râul Prut *(Prout)*, care o desparte de Valahia... *„l'autre pays"* numit Pocuția se întinde între Nistru și Prut. El are aproape douăzeci de *„lieuës de tour"*, și ajunge până în Valahia; *„au commencement des Bukovines"*, păduri tot atât de renumite, în acele părți, ca acelea din Ardennes, la granițele Champagniei și dealungul râului Meuse".

Vorbind despre orașul Lemberg, sau Lwow, citim:

„Iar în ceeace privește bisericile, sunt puține orașe în Polonia, care au atâtea și așa de frumoase. Orașul e plin de negustori Francezi, Greci, Armeni, Ecosezi,

www.digibuc.ro

Valahi, Levantini, cari aduc „*les denrées de leurs pays*".

Incepând la pag. 226 găsim un text lung privitor la trecutul poporului român:

„Turcii pătrunseseră în Polonia ocupând oraşul *Kaminiek* şi alte părţi din Podolia. Marele Stăpân Mehmet al IV-lea venise să asedieze, în persoană; el trimise, apoi, o oaste foarte puternică la Nistru, în spre Valahia, unde vroia s'o lase în timpul iernii pentru a putea începe curând campania şi pentru a putea pătrunde cât mai în inima regatului. Această oaste era împărţită în două corpuri: întâiul avea vreo treizeci şi cinci de mii de oameni, dintre cei mai buni ostaşi ai sultanului şi era sub comanda lui *Soliman-paşa* şi a lui *Husein-paşa;* acesta din urmă era un favorit al sultanului. Amândoi erau ostaşi viteji şi experimentaţi, cu toate că erau încă tineri. Al doilea corp avea douăzeci de mii de soldaţi şi era comandat de un Seraskier. El trebuia să aştepte porunca să se unească cu oastea celor doi paşi. Aceştia se aşezară „*au château de Cotchim situé du côte de la Valakie sur des hauteurs qui bordant la rive droite du Dniestre, bastiment massif, et tres bon pour un coup de main.* In apropiere era un pod peste acest râu, care ducea la Kamenet, la o depărtare de două mile.

Ei se înţeleseră cu voevozii Valahiei şi Moldovei ca aceştia să vie cu oştile lor, în număr de zece mii oameni şi cu toţii să întindă tabără în faţa cetăţii Hotin, întărindu-se bine. *Les généraux Turcs avoient mis à leur derrière, aussi bien que le fleuve du Dniestre qui coule au bas, faisant face au pays de Valakie.*

„Poziţia lor era avantagioasă şi întărită: un castel bun, un râu şi un pod pe deasupra, care asigura retragerea către Camienet; „*au devant des fonds, des précipicés,* la douăzeci de „*lieuës*" de adcolo, o armată de

www.digibuc.ro

douăzeci de mii de oameni, care iernase în Valahia şi care înainta pentru a se uni cu oştile celor doi paşi. Toate aceste armate ameninţau cumplit Polonia, dar mâna Mântuitorului o apără. Marele căpitan, mareşalul Sobieski adună oştile polone (şi cea a Lithuaniei), care formară o mulţime tare mare, dar, totuşi, inferioară celei turceşti. Regele Mihai înaintă spre Leopol pentru a însufleţi soldaţii; şi era întâia oară, dela alegerea sa, că el *„voulu aller à l'armée"*. Marele căpitan se îndreptă împotriva duşmanilor pentru a-i goni peste hotare: Trecu Nistrul, la *„deux-lieuës"* mai sus de Hotin şi înconjură astfel, pe dreapta, tabăra turcească pentru a se aşeza în faţa lor şi a tăia comunicaţia dintre cei doi paşi şi Seraskier. Părea, cu neputinţă, ca el să-i poată scoate din poziţia, în care se întăriseră. Totuşi, el începu să lupte, împotriva Turcilor, chiar în tabăra lor. El începu prin a duce tratative cu duşmanii şi reuşi să facă pe Moldoveni şi Valachi să-i părăsiască. Armatele lor se retraseră fără să lupte şi, în acest chip putu să învingă...

„*Soliman* fu găsit printre morţi, rănit de cinci, sau şase lovituri de sabie, care îl desfigurau aşa de groaznic, încât Turcii îl recunoscură cu greu; *Husseyn* se retrase, în grabă, prin Valahia, pentru a se putea uni cu armata Seraskierului...

Sobieski, totuşi trimise, în urmărirea cavaleriei turceşti, care se retrăsese cu *Husseyn* prin Valahia, pe *„le grand Enseigne de la Couronne Schignafski..."* Dacă acest Polon s'ar fi grăbit, el ar fi putut desăvârşi înfrângerea necredincioşilor. Dar, el găsi, în drumul său, oraşul Iaşi, capitala Moldovei şi reşedinţa Voevodului. Şi, acolo, erau prăvălii cu mărfuri scumpe, pe care el hotărî să le jefuiască.

www.digibuc.ro

Acest gând împiedecă pe învingător să înainteze, schimbând dorința de a învinge în acea de a se îmbogăți, uitând astfel, *„le soin de sa gloire à la venë du butin"*, (pag. 228-232).

La capitolul II, din cartea a doua, la pag. 259—260, găsim ştiri privitoare la Transilvania:

„Câtăva vreme după acea, marchizul de Bethune încercă să obție ca *„le Sieur Akakia"*, trimis extraordinar al Franței, să treacă prin munți, în locul numit Skolia, în Transilvania...

Aflând aceasta, *Mihai Abaffi*, prințul Transilvaniei, trimise, întru întâmpinarea solului francez, până la hotare, o *„compagnie"* de călăreți, căruțe cu provizii şi daruri pentru el şi însoțitori lui.."

* * *

Acum, am ajuns la cartea a treia din memoriile interesante ale *cavalerului de Beaujeu.*

Să vedem, ce cuprinde această ultimă carte a lui *de Beaujeu* (pag. 354)....

„Carol-Gustav îşi îndreptă, iarăşi, privirile în spre Polonia, pe care vroia, în fine, s'o cucerească, cu toate sforțările făcute de Impărat spre a-l împiedeca. In acest scop, el făcu o alianță cu craiul Ardealului, *Ragotski*, care îşi uni oştile cu cele ale regelui Suediei. *Cette puissante diversion* ar fi silit, fără îndoială, pe Impărat să *„quitter le parti du Roy Casimir de Pologne.* Pe neașteptate, însă, Turcii năvăliră în ținuturile transilvăneanului. Nu se ştie, de cine a fost inspirată această lovitură. Se crede că, Turcii începuseră să fie geloşi pe puterea, care nu era de disprețuit, a lui *Ragotski.* Unii istorici spun, că Marele Vizir, dupăce potolise o răscoală a Ienicerilor, care făcuse să tremure tot imperiul otoman, căută să slăbească *„această miliție"*, pe care nu

www.digibuc.ro

îndrăzni s'o trimeată în Candia, temându-se de o nouă răsvrătire. Tot în acea vreme, *Hussein-paşa,* care guverna această insulă, era un duşman de moarte al Marelui Vizir. El ar fi putut, în consecinţă, să întreţie acest spirit de revoltă în corpul Ienicerilor.

Marele Vizir, deci, se folosi de cele ce se petreceau în Polonia, pentru a întrebuinţa această oştire în Transilvania, unde o trimise împreună cu o puternică armată de Tătari.

...Năvălirea Turcilor în Transilvania, hotărî pe regele *Gustav-Adolf* să caute sprijinul Franţei, împotriva căreia nutria, până atunci, o ură ascunsă *„plus naturelle, que raisonable..”*

Ultimul text despre Moldova şi Valahia e cuprins în capitolul IV, care e intitulat: „Contenant ce qui s'est passé à la Diète generale assemblée à Varsovie en 1683”. (Cuprinzând ceeace s'a petrecut la Dieta generală întrunită în Varşovia în anul 1684). Pagina 470 :

„...et cela avoit esté promis par la Cour de Vienne, sans compter les Provinces de Valachie et de Moldavie, qui devoient revenir au Roy de Pologne, du démembrement de l'Empire Ottoman...”

(...şi aceasta fusese făgăduit de curtea din Viena, fără a mai socoti provinciile Valachia şi Moldova, care trebuiau să treacă în stăpânirea Poloniei, după desmembrarea imperiului otoman..)

Inainte de a încheia aceste pagini, cuprinzând cele scrise de *cavalerul de Beaujeu* privitoare la Moldoveni şi Valahi, voiu extrage câteva însemnări făcute de autor, în capitolul I, al cărţii I, *„Servant de préface pour tout l'Ouvrage”.*

„Se publică atâtea lucrări (relations) *despre ţările, pe care le parcurg de zece ani şi despre cele ce se întâmplă acolo, c'ar fi cu neputinţă* „de trouver quelque

www.digibuc.ro

chose de nouveau à en dire, *dacă autorii ar fi spus numai adevărul...*

Aceste memorii vor putea servi, încă, la modificarea hărţilor „particulieres des Païs" *prin care am trecut".*

După ce autorul ne spune metodele, pe cari le-a întrebuinţat pentru a căpăta toate datele geografice exacte, ne face o descriere a felului de a se îmbrăca al Polonilor. O voiu reda, socotind-o interesantă şi pentru noi, căci portul boierilor noştri avea multă asemănare cu acela al Polonilor şi al Ruşilor.

„Pour les habillemens et les manières qui ne sont pas moins particulieres que le langage..." Bărbaţii sunt îmbrăcaţi în *„longues robes"*, poartă cisme uşoare de marochin galben, roşu, sau negru, cu tocurile de fier, *„sans genouillière, des bonnets"* îmblănite, în tot timpul anului, sau numai tivite cu blană, vara; părul îl poartă tuns până deasupra urechilor, *comme une tonsure de moyne*, au mustăţi stufoase, care acoperă aproape de tot buza superioară şi coboară dealungul bărbiei. Au săbii largi, *soutenus* de cordoane de mătase, sau de piele, împodobite cu cuie de argint. In faţă au o teacă cu un pumnal *(couteau), cet ornement estant de l'éssence de l'habit Polonois* întocmai ca şi inelul de aur cu piatră, pe care sunt gravate armele celui care îl poartă şi de care nu se lipseşte nimeni, începând cu Regele şi sfârşind cu cel mai umil boier.

Astfel e îmbrăcămintea acestor Sarmaţi, fie călări, fie pe jos, fără mănuşi, fără rufărie aparentă, fără broderii şi având ca podoabe doar blănuri şi pietre scumpe. Dar, ştofele din care sunt făcute, sunt minunate. Ei le cumpără *„indifférement dans tous les païs étrangers:* postavuri, catifele, brocarduri şi mătăsuri. Imbrăcămintea femeilor nu e *„different de l'ajustement des Françoises, ou des Allemandes..."*

www.digibuc.ro

O gazetă nemţească din 1711

Nimeni n'ar zice, că, cuvântul „gazetă" *(Zeytung)*, e vechiu din secolul al XVI-lea. *Weller* susţine că prima gazetă a fost tipărită în anul 1505. Până acum se credea că cea mai veche tipăritură, denumită „Zeytung" era din anul 1508. Găsim în lucrarea: „Zeitungen" de *Weller*, la p. 5—8 următoarea dovadă: *„Copia der Newen Zeytung aus Presillg-Landt, o. o. u. J. 4°M. e. grossen Titelholzschn"*. După studii amănunţite s'a dedus, că, această gazetă a fost tipărită în anul 1508 (1505), în Augsburg, la Erhart„öglin". Aceasta e cea mai veche gazetă, pe care o cunoaştem până acum.

Ce erau aceste gazete şi care era rostul lor?

Aceste gazete erau tipărituri făcute, la început, pe o singură pagină, mai târziu, pe mai multe şi cari aveau de scop să aducă la cunoştinţa mulţimii anumite fapte de seamă, cari se petreceau în vremurile acelea. Aceste tipărituri erau împodobite cu gravuri în lemn înfăţişând vederi de cetăţi, lupte, sau, câteodată, fenomene ale naturii, cari atrăseseră luarea aminte a oamenilor din acele timpuri. Mai târziu, gazetele au început să apară mai regulat (la şase luni, de trei, sau patru ori pe an). Numele gazetelor a variat mult: *zeytung, relation, wahrer Bericht, kurzgefasste Erzählung, etc.*

*

Inainte, însă, de a începe să scrim despre gazeta nemţiască din anul 1711, în care se vorbeşte şi despre

www.digibuc.ro

Valahi şi Moldoveni, ţinem să lămurim încă o chestiune: importanţa, raritatea şi valoarea acestor tipărituri răsleţe.

Ori şi cine poate să-şi dee uşor seama de importanţa unei astfel de tipărituri. In ea putem găsi descrierea unor fapte necunoscute, unor fenomene ale naturii, petrecute acum câteva veacuri şi acoperite, astăzi, de praful uitării. Gazetele s'au tipărit, mai întotdeauna, puţin timp după ce se petrecuseră faptele descrise în ele. Putem avea, deci, de multe ori veşti inedite. Sunt foarte rare, căci aceste foi volante erau menite să fie uşor distruse de nepăsarea oamenilor. Cel care o cumpărase, sau o căpătase dela un prieten, întors dintr'o călătorie lungă, sau dela un vecin mai învăţat, sau mai doritor de „ştiri senzaţionale", o ţinea câtva timp pe vre-o masă, apoi, o închidea într'un sertar, în care era lăsată pradă unei uitări îndelungate. Câte odată, vreun copil, scotocind prin lucrurile tatălui său, o găsea, se uita la pozele după ea, era fericit câteva clipe privind la luptele înfăţişate cu multă măestrie, apoi, se plictisia văzând că „poza" e mereu aceiaşi şi o rupea fără milă. Focurile, războaiele şi cutremurele au ajutat vremii să distrugă foile tipărite, adesea, cu multă trudă.

Astfel, aceste gazete au devenit foarte rare şi de multe ori foarte scumpe.

Am găsit, acum câteva luni, în catalogul unui mare anticar german, o gazetă din anul 1599, în care erau povestite luptele lui Mihai-Viteazul cu Vizirul Mahmut, lângă Rusciuc şi chipul în care vizirul a fost învins de voevodul Valahiei. Acea gazetă de patru foi era evaluată, de anticarul german, la câteva mii de lei.

* * *

Acum, despre gazeta nemţiască apărută în anul 1711. E de 44 cm.×36,4 cm. Locul şi tipograful, care a

www.digibuc.ro

tipărit-o, nu sunt însemnați pe foaie. Aproape în mijlocul gazetei e o gravură făcută de Krieger și care reprezintă: *„Adevărata înfățișare a taberei ruseşti încercuite, cu dibăcie, de regele Suedezilor și care s'a predat, per Acord, în ziua de 15 Iulie marelui vizir"*.

Această dare de seamă a luptelor dintre Ruși și Turci, cei din urmă uniți cu Carol al XII-lea regele Suedezilor, are următorul titlu, scris cu litere mari în partea de sus a gazetei. Il vom traduce în întregime și, apoi, vom da un rezumat al celor scrise, însemnate, de cronicarul anonim.

„Traseul adevărat și reproducerea în tocmai a taberei moscovite împresurată de Turci și de Tătari, împreună cu harțurile ce au avut loc acolo și în urma cărora oastea moschicească, după o mare foamete, a fost silită să păşească spre o pace neprielnică; toate, cum s'au petrecut, pe câte s'au putut afla, pe scurt și nepărtinitor descrise".

„In Iulie, Marele vizir a trecut Dunărea pe la Isaccea (Saccia) cu o oștire de 200.000 de oameni și a primit vestea că generalii Şeremetieff și Ianus au înaintat cu 12.000 de oameni, călărime, până lângă Iași *(Yassi),* pentru a face, ca locuitorii Moldovei și Valahiei să se răscoale *(um einen aufstand bey denen Einwohnern in Moldau und Wallachey zu erwecken).* In afară de aceasta, a mai aflat că țarul, în persoană, cu toată pedestrimea și artileria, a trecut atât Nistrul cât și Prutul și că a iuțit mersul spre a tăbărî asupra dușmanului, oriunde l'ar găsi.

„Tot prin firman împărătesc se puseseră în mișcare și Tătarii sub căpetenia unui tânăr sultan-mârzac, Mahomet Gherai și au avut mai multe întâlniri cu dușmanul, între care una cu un corp de 1000 de Moscoviți

www.digibuc.ro

die Türkische Festung Jassi, welche
dem er am 18 April den seind bey
gelrieben am 19. dieselbe eingeno
dausche Fürst Ypsilandi gefa
durch den Obristen Fabry. nach
Larga geschlagen und in die flucht
men bey welcher auch der Mol.
ngen wurde. Anno 1788.
IOVIANVS

Austriacii și rușii se rasboesc cu turcii în Iași la 1786—89. Cu acest prilej a fost făcut prizonier prințul moldovan Ipsilanti.

www.digibuc.ro

trimişi în acoperirea detaşamentelor însărcinate cu strângerea furajelor, pe care l-a atacat şi l-a căsăpit.

„*La 18 Iulie* a înaintat generalul Ianus cu 6000 de cai până la Prut, aşa în cât a putut vedea întreaga oaste turcească tăbărâtă la poalele unui deal de partea aceasta a râului *(disseits dos Stroms)*. De îndată ce Tătarii văzură acest lucru, au trecut râul împreună cu câteva mii de Turci şi au atacat acest corp, în mai multe rânduri, din diferite părţi, făcându-i multă supărare.

„*La 19 Iulie* a trecut Prutul hanul tătăresc, însuşi, împreună cu Tătarii şi cu 6000 de Spahii şi au atacat, pe loc, pe generalul Ianus, care a fost silit să descalece şi să se retragă, ţinând tabără legată, întărită *(mit hulffe der Spanischenreuter)* până în spre generalul Şeremetieff, care nu era prea departe de acolo. Intregul corp era, însă, aşa îndeaproape strâns de către Tătari, încât însuşi ţarul a trebuit să înainteze cu toată oştirea, ca să-l ajute. Această mişcare nu i-a reuşit (ţarului) decât în mică parte, astfel încât se văzu silit să se retragă, cu întreaga oştire, mai bine de 2 mile înapoi dela acest loc, dat fiind că-l urmăreau Tătarii de aproape şi mai având în vedere că pedestrimea şi călărimea erau lipsite de mobilitate, fiind cu desăvârşire ostenite, cum şi negăsindu-se nici un fel de pădure prin apropiere, de care s'ar fi putut rezema. Aşa dar, a fost silit să se aşeze, rezemat drept de Prut, ca în fundul unui sac *(„cul de sac")*. Urmărirea Tătarilor n'a încetat câtuşi de puţin, dar din contra, ea s'a generalizat pe toate părţile, strângându-l (pe ţar) astfel încât nici un om n'ar mai fi îndrăznit să iasă din tabără. In cursul acestor operaţiuni s'au luat inamicului (Moscoviţilor) peste patru mii de care şi mulţi cai.

„*La 20 Iulie*, a trecut marele vizir, cu întreaga oştire, pe trei poduri, râul şi s'a aşezat astfel în faţa taberii

www.digibuc.ro

inamice, încât aceasta era cu desăvârşire împresurată. In acel timp, trupele poloneze, sub comanda lui Kiovski şi a contelui de Tarlo, împreună cu câteva mii de spahii, au ocupat o înălţime, de pe care tabăra duşmană putea fi luată sub foc de anfiladă, şi astfel să fie rasă de pe suprafaţa pământului. Au mai capturat nişte pontoane (lotci), cu cari inamicul (Moscoviţii) ar fi putut să facă la rându-i poduri spre a scăpa. Astfel stând lucrurile, armata moschicească, la care se afla şi ţarul cu noua lui soţie, precum şi alte câteva sute de muieri, era aşa împresurată, încât era peste putinţă să scape cineva. Către seară, au atacat 20.000 de Ieniceri tabăra inamică. Fiind, însă, primiţi cu focuri încrucişate, s'au mulţumit numai la acest schimb de focuri, care a ţinut toată noaptea, pentru a nu lăsa odihnă duşmanului şi a nu-i da timp nici măcar să mănânce. Inamicul era închis, prin întărituri şi nu lipseau decât câteva mii de paşi pentru desăvârşirea întreaga a încercuirii, care era ajutată şi de râuri. Tabăra moscovită era înconjurată cu capre cu ţepi *(spanischereuter)* încurcate cu leşuri de cai.

„*In ziua de 21 Iulie* au fost aşezate tunurile turceşti şi începu un schimb repede şi ucigător de focuri. In acea zi fu ucis generalul moscovit Wiedemann, iar generalii Ianus si Allart fură răniţi. Ţarul văzând că el şi toată oştirea lui erau sortiţi pierzării şi ne mai putând răbda nici mirosul îngrozitor al hoiturilor, nici lipsa de pâine şi neputând sfărâma lanţul înconjurător, hotărî să trimeată un trâmbiţaş către marele vizir, cerându-i pace. Marele vizir pretinse, însă, ca Şemeretieff să vie în persoană, pentru a trata încheierea păcii. Intre timp, ostilităţile fură întrerupte.

www.digibuc.ro

„In ziua de 22 Iulie, sosi în lagărul turcesc vice-cancelarul moscovit Şafiroff, cerând pace în numele ţarului şi oferind *„carthe Blanche"*.

El ştiu să momească aşa de bine pe vizir, cu vorba şi cu darurile preţioase aduse din partea ţarului, încât pacea fu semnată, chiar în seara acelei zile. în următoarele condiţii:

1. Să se restitue cetatea Azoff, în aceeaşi stare în care fusese luată de Ruşi dela Turci.

II. Să fie dărâmate cetăţile: Tangarok, Caminasuton şi Sumara (sic), armele şi pulberea să fie predate Turcilor. iar Ruşii nu vor mai avea dreptul să ridice cetăţi în acele locuri.

III. Ţarul să nu mai facă nici un rău Polonilor şi Cazacilor din Ucraina.

IV. Să se dea voie neguţătorilor ruşi să târguiască şi să facă negoţ cu Constantinopolul.

V. Ţarul nu va mai avea, după această pace, un ambasador la Constantinopol.

VI. Să se facă schimb de prizonieri între Turci şi Ruşi.

VII. Ţarul să nu împiedice pe regele Suedezilor să se înapoieze în ţara lui, căci el e prietenul şi oaspetele sultanului si să caute să facă pace cu el".

* * *

Iată, în rezumat, ceeace e însemnat în această gazetă nemţiască din anul 1711. Ea prezintă un interes deosebit, chiar, pentru istoricii noştri, cari cunosc toate aceste lupte din cronicari şi din alte scrieri, dar cari pot, totuşi, compara însemnările acestui anonim cu cele spuse de autorii deja studiaţi, spre a vedea dacă luptele s'au petrecut întocmai după cum o ştiau până acum.

www.digibuc.ro

Ştiri privitoare la Constantin Brâncoveanu culese din însemnările unui călător.

Printre cărţile care au alcătuit biblioteca lui *Toader Callimachi*, se găsea şi una cuprinzând însemnările privitoare la călătoria *Contelui Damian Hugo von Virmondt* la Constantinopol, carte puţin cunoscută, având ca titlu:

„Historische nachricht von der Röm. Kayserl. *Gross Botschafft* nach Constantinopel, welche auf alergnädigsten Befehl Sr. Röm. Kayserlichen und Catholischen Majestät *Carl des Sechsten* (nach glücklich vollendeten zweyjährigen Krieg, Der Hoch und Wohlgeborne des *H. R. Reichs Graf Damian Hugo von Virmondt* (rühmlichst verrichtet. Worinnen ganz besondere Nachrichten von der Türken Policey, Religion, etc. etc. Aufgesetzt von *Gerard Cornelius von den Driesch)*. Sr. Excelenz Secretair und Historiographus. Nürnberg/zu finden bey Peter Conrad Monath. 1723".

(Povestire istorică a soliei maiestăţii sale romane la Constantinopol, care s'a înfăptuit după porunca M. S. catolice Carol al şaselea, după sfârşirea norocoasă a războiului de doi ani, de către prea înălţatul conte al Imperiului Damian Hugo von Virmondt. In care sunt

www.digibuc.ro

descrise religia Turcilor, etc., etc. Scrisă de Gerard Cornelius von den Driesch. Secretar şi istoriograf al excelenţei sale. Nürnberg, de găsit la Peter Conrad Monath. 1723).

In această scriere sunt câteva însemnări foarte preţioase pentru istoria Românilor. Aşa, la pag. 311, găsim o mărturie privitoare la Constantin Brâncoveanu. De curând, s'au scris multe pagini despre viaţa şi moartea tragică a voevodului muntean. Dacă cercetăm, fără părtinire şi cu luare aminte, scrierile străine în legătură cu epoca aceea din trecutul neamului românesc, ne vom da seama că moartea năpraznică a lui Constantin Vodă se datoreşte politicei sale externe schimbăcioase, a marei averi strânse şi a intrigilor ţesute de boierii munteni.

Să citim, acum, cele cuprinse în cartea scrisă de *von den Driesch:*

„Se spune, că prinţul valah, *Constantin Brancova*, care a stăpânit acest ţinut şaisprezece ani, dar care doar, de curând, din pricina înţelegerii cu Moscoviţii, dimpreună cu cei trei fii şi o fiică, ucişi dinnaintea ochilor lui, şi-a găsit un năpraznic sfârşit, fiind scos din turnuri şi dus la locul de osândă, tocmai în ziua când solul lui Carol al XII-lea, regele Suediei, a fost primit în audienţă de către Sultan, numai şi numai ca acest exemplu barbar să reamintească stăpânului său, vina ce o purta. Fără îndoială, copiii au fost ucişi odată cu tatăl, pentru ca să nu se mai găsească nimeni care să răzbune moartea nenorocitului principe. Asemenea se spune şi despre *Stefanus*, tot un prinţ valah, care se trăgea din vechiul şi marele neam al Cantacuzinilor, că i s'a întâmplat moarte năpraznică, căci era bănuit că ţine cu împăratul roman, cu toate că nu în-

www.digibuc.ro

cepuse, încă, războiul în Morea şi a pierit în acelaş chip, împreună cu tatăl său *Constantin, welcher des Fürstenhums Truches und ein Herr von etlich achtzig Iahren war*, după ce mai întâiu, cei doi copii ai lui au fost siliţi să sară, în faţa ochilor săi, peste sabie; nevasta lui, însă, cu ceilalţi copii, ajutaţi fiind de Engleji, s'au retras la Veneţia, unde se spune că se mai află şi acum. Dar, mi-a povestit *der wohl=Ehrwürdige P. Cachot*, din societatea lui Iisus, că ei n'au fost închişi în cele şapte-turnuri, dar în casa lor din Constantinopol, *Brancova*, în locuinţa lui Bostangi-paşa, sau cel mai mare păzitor peste grădinile şi clădirile Sultanului, ceeace este demn de crezare, căci acest *Pater* se găsia tocmai atunci, *zu Pera* şi avusese multe discuţii religioase cu *Constantin* şi cu *Stefanus*, cu cari *er sich schrifftlich unde mündlich in Religions-Streitigkeiten eingelassn*, (cu care începuse, în scris şi de viu graiu, discuţii religioase)".

Vieţa şi moartea lui Constantin Brâncoveanu ne-au fost descrise de florentinul *Del Chiaro*. „Unul din cele mai preţioase daruri pe care ni le-a făcut Italia în domniul cunoaşterii trecutului nostru e cartea secretarului brâncovenesc Del Chiaro, pe care acum râvna d-lui Cristian o strămută în româneşte", spune profesorul N. Iorga în prefaţa traducerii.

Vom compara spusele iezuitului *Cachot* cu cele cuprinse în scrierea lui Del Chiaro, în legătură cu întemniţarea voevodului muntean.

„După aproape trei săptămâni de drum ajunse la Constantinopol şi Brâncoveanu cu toată familia sa şi în loc de a fi condus la unul din palatele sale, cum spera, fu condus direct la închisoarea „Cele şapte turnuri", într'un loc întunecos, exceptând pe Doamna,

www.digibuc.ro

Constantin Brâncoveanu

www.digibuc.ro

nora cu copila şi fiica care fură închise într'un loc mai înalt şi mai luminos. Bagajele au fost depuse în altă parte din ordinul tefterdarului".

(Vezi „Revoluţiile Valachiei de A. M. Del Chiaro, în româneşte de S. Cristian, pag. 121).

E o mare deosebire între cele scrise de Del Chiaro şi cele spus de un martor ocular, iezuitul *Cachot*. Care este adevărul? Iată o întrebare la care se poate răspunde greu, acum, căci nu s'au cercetat, încă, îndeajuns şi fără părtinire, paginile scrise despre moartea lui Brâncoveanu-Vodă. A ignora, sau a contesta, cele spuse de Cachot, doar, pe baza celor scrise de Del Chiaro, sau de alţi doi, trei autori, nu este cu putinţă şi nici în interesul pătrunderii adevărului. In scrierea istoriei, trebue să căutăm a cunoaşte cât mai multe opere privitoare la o epocă, sau la un eveniment, pentru a fi în stare să scriem istoria acelei epoci, sau să descriem acel eveniment.

www.digibuc.ro

O lucrare despre Ioan Sobieski

In anul 1761, a fost dată la iveală o lucrare a abatelui *Coyer* „Histoire de Jean Sobieski, Roi de Pologne, Par l'abbé Coyer, A Amsterdam, et se trouve à Leipsic, chez Maurice George Weidmann, M.D.CC.LXI (1761)", 3 vol.

Această carte conţine multe însemnări privitoare la Moldova şi Valahia. Cu toate că a fost cunoscută şi de *Hasdeu* *) totuşi, pasagiile despre Moldova şi Valachia n'au fost date, până acum, la iveală. In prefaţă, autorul ne spune de ce lucrări s'a slujit pentru a scrie această istorie a lui Ioan Sobieski, regele Polonilor.

„Pentru partea militară, m'am servit de un manuscris al unui ofiţer francez în slujba Polonilor. Acest ofiţer se numia *Dupont*, inginer şi şef al artileriei, căpitan al unei *Compagnie-Franche* de două sute de Dragoni, cu cari a urmat, pe erou, în războaiele sale. El povesteşte cele văzute de el şi fiindcă nu era născut polon, nici nu era supus al acestui rege, el n'a fost silit să fie părtinitor în scrierea sa. Partea politică am extras-o din scrisorile lui *André-Chrysostome Zaluski*, episcop, senator şi cancelar al Poloniei, trei demnităţi,

* B. P. Haşdeu: „Ioan Vodă cel Cumplit" (Ed. III pag. 48)

www.digibuc.ro

care îl aşezau în mijlocul treburilor de stat..." (pag. VIII—IX).

Abatele Coyer mai citează în multe locuri pe Dimitrie Cantemir, autorul istoriei imperiului otoman.

Iată ce spune despre el:

„*Ce prince auteur (chose bien rare) avoit passé bien des années en diférens tems, comme otage à Constantinople, avant que de porter la courronne de Moldavie Il savoit la langue des Turcs, il avoit lû leurs annales, il en connoissoit les moeurs & les usages. Je le citerai plus d'une fois*".

Acest principe autor (ceeace se întâmplă rar) petrecuse mai mulţi ani, ca ostatic, la Constantinopol, înainte de a purta, pe frunte, coroana Moldovei. El cunoştea limba turcească, citise analele lor, cunoştea obiceiurile şi tradiţiile lor. Il voiu cita de mai multe ori. (Pag. 52).

*

Acum, să vedem ce însemnări cuprind, aceste trei volume, privitoare la trecutul Moldovei şi Valachiei.

La pag. 50 (vol. I): „*Valachia, Moldova şi republica raguzană, primesc ordine dela Serai*".

La pag. 88 (vol. I) găsim: „*In 1620, Zolkievski îşi croise un drum prin cei una sută de mii de ostaşi, cari îl înconjuraseră în Moldova, Turci şi Tătari*".

„*Polonia îşi va aminti, încă, multă vreme de cumplita bătălie dela Choczin (Hotin) din anul 1621*". (Pag. 92 vol. I).

La pag. 199 citim:

„Mohamed (în anul 1672), în fruntea a una sută cincizeci mii de ostaşi, trece Dunărea lângă *Silistrie*, oraş în Bulgaria, trece prin Transilvania şi Valahia şi pune să se facă poduri peste Nistru în faţa zidurilor cetăţii *Choczin*".

Iar mai jos, tot pe această pagină:

www.digibuc.ro

„Cantemir spune că el (Mohamed) a fost un bun filosof şi istoric".

La pag. 207 scrie:

„Un creştin îi scapă (pe Turci) de la pieire, *le Calaux*, adică cel dintâiu căpitan a oştilor Moldoveneşti. El se numia *Cantemir* şi era, de neam, Tătar. El respinse pe Poloni: serviciu prea mare, ca să fie uitat de Sultan. Il vom vedea, pe *Cantemir*, jucând un rol mult mai însemnat..."

La pag. 223:

„In vreme ce erau instruiţi, ostaşii, Sobieski trimese, în Valahia, Tartaria, pe malurile Dunării şi în cetatea Hotin, spioni. Ei se întoarseră, spunând că în Valahia era oarecare nelinişte, că în Tartaria domnia linişte, că podurile peste Dunăre, distruse după întoarcerea lui Mohamed, nu fuseseră refăcute şi că cetatea Hotinului se înălţa ameninţătoare împotriva Poloniei..."

Mai departe, la pag. 234 (vol. I) citim:

„Către seară, o întâmplare neaşteptată întări pe Poloni.

Era în anul 1673. In dreapta Turcilor, era o tabără despărţită de vre-o opt mii de călăreţi Valahi şi Moldoveni, oşti creştine sub ordinele Sultanului. Ele, însă, nu mulţumiau pe Seraskier, fiind în număr prea mic şi neavând o înfăţişare frumoasă. Cei doi voevozi, cari veniseră în fruntea lor, *furent traités en esclaves*. Seraskierul mânios, îndrăznise, chiar să lovească pe *Hospodarul* Moldovei. Cei doi voevozi, hotărîţi să se răzbune, trecură, cu oştile lor, de partea lui Sobieski".

Urmând cu citirea volumului I, găsim la paginile 245 şi 247, următoarele:

„Trei zile trecuseră şi speranţa unei noui izbânzi cuprinsese pe Sobieski. El aflase, dela Voevodul Moldo-

www.digibuc.ro

vei, că zece mii de Turci străbăteau Moldova, îndreptându-se spre tabăra din jurul Hotinului..."

„El (Sobieski) fu nevoit să asculte. Lăsă un număr mare de ostaşi în cetatea Hotinului şi ridică, în amintirea victoriei, un monument primitif *(grossier)*, numit de Poloni, *Mogila*. Nu era drept să lase pradă, Turcilor, pe Moldovenii şi Valahii, cari trecuseră de partea lui Sobieski. El dădu deci, voevozilor, un ajutor de opt mii de ostaşi, sub comanda lui Sienavski, pentru a-i apăra. Dar, ajutorul lui nu le fu de nici un folos. Moldoveanul, *Pétreczeicus*, fiind repede învins, de Turci, fugi în Polonia, unde, însă, cel mai mic *Staroste*, se credea mai însemnat de cât un principe detronat. El se căi de fapta sa... Moartea îl scăpă de toate înjosirile. Valahul *Grigore*, după ce fusese înşelat de Impărat, căută sprijinul Papii, care-l sfătui să treacă la catolicism. El rămase, însă, schismatic şi se împăcă cu Sultanul. Aceste însemnări sunt citate din *Cantemir*".

La pag. 23 (vol. II) citim: „*Les Moldaves et les Valaques ont adoré Jean et nous ont appris à l'adorer nous-mêmes comme le Saveur de toute la Chretienté*". (Text citat de *B. P. Haşdeu* în lucrarea sa Ioan Vodă cel Cumplit).

La pag. 42 autorul spune:

„Erau câteva neamuri de boeri, care de un veac intraseră în slujba Polonilor şi-şi câştigaseră, din tată în fiu, un renume de seamă. Aşa dar, zise Vizirul, trădaţi pe Sultan, sub a cărui protecţie e Valahia; Universul va şti, aflând de pedepsirea voastră, cum trebue să fie ascultaţi stăpânii. Şi vizirul dete poruncă, ca ei să fie traşi în ţeapă".

Urmând, găsim la pag. 65: „Intr'adevăr, Ioan încercă să se folosească de mijlocirea Moldoveanului şi Vala-

www.digibuc.ro

chului, dar veştile, care le primea, nu erau bune, condiţiile fiind foarte grele..."

La pag. 80, găsim o notiţă explicativă..., Ambasadorul Angliei, *Milord Hide* „Il étoit Beau-Frère de Jacques II, par la première femme de ce Prince. Il envoya *un Trompette et six Valaques et un Interprète.* Toutes ces têtes furent coupées par les Tartares, qui connoisent peu le droit des gens".

La pag. 138 (vol. II), abatele Coyer vorbind despre marele Vizir, Kara-Mustafa, care îşi încercase puterile cu Regele Ioan la Trembowla şi Leopold, zice: „...Niciodată, mândria şi ambiţia nu-şi găsiseră un pământ mai bun de rodit. Işi adunase o oaste de una sută patruzeci mii de Ieniceri, Spahii, etc., una de optsprezece mii de *Valahi, Moldoveni, Transilvăneni,* în fruntea cărora erau voevozii lor, cincisprezece mii de Unguri sub conducerea lui *Tèkeli,* cincizeci de mii de Tătari, în fruntea cărora era Selim-Gherai..., etc.".

La pag. 177 (vol. II): „...Spahiii se luptau vitejeşte, dar toţi ceilalţi, *Valahii, Moldovenii, Transilvănenii,* Tătarii, şi, chiar Ienicerii, păreau lipsiţi de orice voinţă şi dorinţă de a lupta..."

Acum, să începem să citim volumul III, care este cel mai însemnat, căci cuprinde cele mai multe şi mai de seamă ştiri despre Moldova şi Vaţachia.

La pag. 7 (vol. III):

„Când se răspândi ştirea că regele înainta, cu oastea sa, în Moldova şi Valahia (era în anul 1634), domniau, acolo, cei doi *Cantacuzini, Dimitrie* şi *Şerban.* Ei fuseseră, giuvaergii, la Constantinopol, unde unul din strămoşii lor purtase coroana imperială. *Şerban* avea multe calităţi, dar întreţinea legături ascunse cu Viena şi Moscova... Celălalt, *Dimitrie,* era nedemn de numele,

www.digibuc.ro

pe care îl purta. Era un principe fără voinţă, fără nici o însuşire şi puţin dibaciu în conducerea unei oaste, într'o vreme atât de sbuciumată. Sultanul Soliman l'a mazilit şi a dat voevodatul Moldovei, lui *Cantemir*, pe care-l credea credincios porţii şi care scăpase viaţa, Sultanelor, lângă Cameneţ..."

La pag. 23 (vol. III), găsim: „Armata (polonă) retrăgându-se (în 1685) trecu pe lângă groapa *(fossé)* reunită, pe care o săpaseră soldaţii lui Traian, după ce acesta învinsese pe Daci. *(Aujourd'hui Hongrois, Valaques et Moldaves).*

Iar, puţin mai departe, autorul scrie (pag. 34): „Moldoveanul nu era încă, învins..."

Şi la pag. 37: „Aceste două provincii creştine (Valahia şi Moldova) fuseseră, odinioară, supuse Ungurilor, iar acuma, sunt două adevărate *„fiefuri"* ale Turcilor. Urmaşii lui Soliman le vând celor mai darnici. Voevodul *Duca,* care a murit prizonier în Polonia, fusese slujitor la un neguţător bogat dela Iaşi, înainte de a ajunge destul de bogat spre a-şi cumpăra scaunul domnesc. Şi Valahia a avut voevozi, a căror obârşie n'a fost mult mai bună. *(ne valoit pas mieux).* Această dublă coroană ispitia pe *Ioan".*

La pag. 41 (vol. III) la anul 1686, abatele Coyer ne vorbeşte de principele Moldovei, Constantin Cantemir: „Principele Moldovei se numia *Constantin Cantemir* şi era acela, cu care Sultanul *Soliman,* înlocuise pe nevrednicul *Cantacuzino.* Era bunicul *(ayeul)* acelui principe *Cantemir* pe care l'am văzut ambasador al Rusiei în Franţa şi în Anglia. El se supuse, numai decât, armatei polone. Aceasta părăsea, de abia, Bucovina, când îi ieşi, întru întâmpinare, un boier de la curtea lui. Acesta îi spuse, că stăpânul său aştepta, cu nerăbdare, să fie mântuit de jugul turcesc..."

www.digibuc.ro

Tot, aici, autorul ne face o scurtă descriere a Moldovei. (pag. 40—41): „...mergând de-alungul albii Prutului, regele *(Sobieski)* pătrunse, cu armatele sale, în câmpiile Moldovei *(dans les vastes plaines de Moldavie)*. Era în luna Iulie. Ostaşii sufereau mult de căldură. Cerul nu dăduse, ploaie, acestui ţinut, de trei ani. *(Le ciel, depuis trois ans, refusoit de la pluie à ce climat...")* Lacurile şi bălţile erau, aproape, secate... Bahluiul, râu mare cât Marna, nu mai avea apă. *(Le Bahilouf, rivière grande comme la Marne, n'avoit plus de cours)*. Pământul era brăzdat de prăpăstii adânci *(montroient des crévasses qu'on auroit prises pour des gouffres)*. Dar, se petrecea un fenomen ciudat. Pământul, cu toată această secetă, era acoperit cu o iarbă înaltă, cam de două picioare, foarte deasă şi bună. Cirezi de vite nu se mai vedeau nicăieri. Odinioară, erau multe, dar, atunci, această ţară avea şi o populaţie numeroasă. Războiul, însă, acest meşteşug glorios, nimicise totul. Intâlniai, în tot locul, oraşe ale căror ruini acoperite cu buruieni, slujiau, de ascunzătoare, şerpilor. — *Telles étoient Pérérita, Chocava (Suceava), Sorock (Soroka), Stefanouf, Felki, Gallacz (Galaţi) et beaucoup d'autres.* — Cele mai multe fură prefăcute în cetăţi. Se poate înţelege uşor, ce greu se putea trăi într'o ţară fără locuitori şi necultivată...

Dar, partea occidentală, a Moldovei, era bine cultivată şi avea o populaţie destul de deasă. Pământul era minunat şi plugarul nu întorcea brazda decât odată şi nu se folosia de îngrăşăminte pentru a avea cea mai bogată recoltă".

Aşa spune, *Abatele Coyer,* că era în Moldova, în anul *1686.*

„Ioan, încântat că poate cuceri o ţară „*sans faire*

www.digibuc.ro

verser des pleurs", înaintă repede cu oştirea, până la Cetzora...

Nu sunt decât şase mile din această vale până la capitală. Un detaşament de opt mii de oameni pătrunse în oraş şi-l ocupă fără nici o luptă. Era, tocmai, în vremea secerişului...

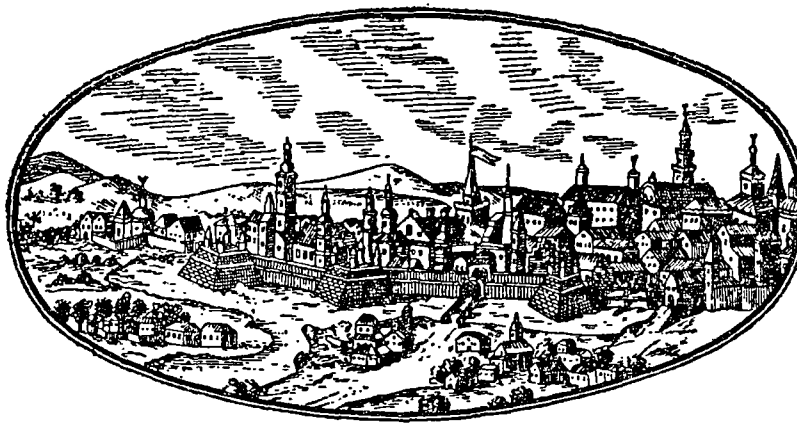

Oraşul Iaşi *(Yassi)* e bogat prin legăturile de comerţ, pe care le întreţine cu Asia. E un oraş mare, deschis, fără porţi şi fără ziduri, dar are vre-o douăsprezece castele bine întărite şi cu turnuri terasate. Toate au tunuri şi magazii cu arme care servesc pentru apărarea lor. Sunt tot atâtea mânăstiri, în care călugări greci îşi fac rugăciunile, fiind sub protecţia Turcilor. Creştinii n'au un ordin călugăresc aşa de vechiu. *(Le Christianisme n'a point de moines aussi anciens).* Sf. Vasile a fost patriarhul lor în secolul al IV-lea; dar Persanii şi Indienii, cari erau păgâni, au şi ei, din timpuri mult mai îndepărtate încă călugări. Occidentul n'a avut decât mai târziu, oameni, cari şi-au închinat viaţa contemplaţiei şi inacţiunei. In aceste „cetăţi basiliene" *(Forteresses Basiliennes)*, poporul se ascundea în

www.digibuc.ro

timpul năvălirilor tătăreşti. Nu poţi vedea, în nici un alt oraş, o adunătură aşa de numeroasă de călugări. Acest mare număr de oameni consumă, dar nu produce nimic şi de aceea veniturile şi ale domnului şi ale oraşului, sunt scăzute. Neştiinţa, în care zac, nu trebue să fie atribuită nici leneviei lor, nici inteligenţii lor, ci sclaviei în care trăesc. Poţi uşor să-ţi dai seama, că Moldovenii sunt buni pentru meşteşugul armelor, pentru acela al artelor şi al ştiinţelor şi că le lipseşte, doar, libertatea. Şi fiindcă, principele acestei provincii îşi cumpără demnitatea, poporul e nevoit să-i înapoieze banii cheltuiţi. Oraşul Iaşi nu putea decât să tragă foloase de pe urma nouii ocupaţii.

Ioan, apropiindu-se el însuşi văzu venind întru întâmpinarea sa, pe mitropolit *(l'Evêque)*, preoţimea, pe cei mai de seamă din oraş şi poporul, dar se mira că nu vedea pe voevod.

Situaţia lui *Cantemir* era din cele mai critice (în anul 1686,. El avea ca zălog, la Constantinopol, un fiu şi patru boeri pentru a dovedi buna lui credinţă şi, în acelaş timp, venea împotriva lui o oaste creştinească, iar el nu putea să spere un ajutor dela Turci, a căror armată era, încă, prea departe. El se prefăcu că se supune învingătorului, silindu-l în acest chip, să nu pustiască ţara şi, în acelaş timp, să dovedească că nu şi-a călcat credinţa faţă de Turci. Apoi, fugi, cu neamurile şi bogăţiile lui, în spre armatele turceşti, cari îşi aveau taberile lângă gurile Dunării. Fuga lui nu supără de loc pe Ioan. El era mulţumit că scăpase de un „*personnage incommode*", dar se mâniase aflând că plecase şi cu toată oştirea. Ioan află, chiar dela Moldoveni, că acest *Cantemir* era cel mai rău voevod *(méchant)*, pe care îl avuseseră în ultimii ani. El îşi cumpărase scump de

www.digibuc.ro

tot coroana şi, din pricina aceea îi storcea cumplit de bani. Fugind, săvârşise fapte care întrecuseră cu mult pe cele obişnuite.*(...qu'ayant payé sa Couronne fort cher il exerçoit l'usure avec une dureté excesive ; et que le moment de sa fuite avoit été marqué par des exactions qui surpassoient ses brigandages ordinaires).*

Ioan găsi, în palat, apartamente destul de frumoase *(d'assez beaux appartements)*, având picturi asemenea unor mozaicuri. El se îngrijea de oraş, ca şi cum ar fi fost al lui. Prăvăliile rămăseseră deschise şi, în pieţe se puteau vinde mărfurile şi tot ce se lua era plătit de învingători, întocmai ca şi de ceilalţi cetăţeni *(bourgeois)*. Ostaşii, cari locuiau în mânăstiri, nu stânjeneau întru nimic rostul vieţii din jurul lor. Iar Moldovencele, atrăgătoare din pricina îmbrăcăminţii şi frumuseţii lor *(aussi piquantes par l'ajustement que par les graces)*, fură, totuşi respectate.

In vremea aceea, Valahii nu se astâmpărau de loc, Frica, însă, de învingător, şi faima bunătăţii lui îi liniştiră. Ei siliră pe voevodul lor să trimită o solie lui Ioan, spunându-i că porţile lor *(que leurs portes)* îi erau larg deschise. *Şerban Cantacuzino*, căruia sultanul Soliman îl lăsase voevodatul, cu toate că-l bănuia de necredinţă, nu-şi schimbase felul de a fi. Un altul se urcă atunci pe scaunul domnesc : *Constantin Brâncoveanu* (Constantin Brancovan).

Acesta nu se închină lui Sobieski decât de formă, pentru a putea, astfel, îndepărta primejdia, care-l ameninţa.

Ioan crezându-se stăpânul atotputernic al Moldovei şi al Valahiei, fu cuprins de dorinţa unor noui cuceriri. In faţa sa se întindea vechea Basarabie, astăzi Bugeacul *(le Budziac)* această bogată ţară cuprinsă între

www.digibuc.ro

Dunăre, Nistru şi Marea Neagră. Doria să cucerească, apoi, şi Crimeia...".

*

Despre Prut, autorul ne spune (pag. 46, vol. III) :

...El (Sobieski) îşi urmă drumul, fără să se îndepărteze, însă, de râul Prut, a cărui apă îi era atât de trebuincioasă într'o vreme de secetă aşa de mare şi care mai avea şi o însuşire însemnată, aceea de a vindeca boala, ce bântuia printre ostaşii săi. Soldaţii, chinuiţi de căldură, se repezeau să mănânce castraveţi, pepeni şi alte fructe, care purtau germenii disenteriei. Apa Prutului era leacul împotriva ei. *(L'eau du Pruth en étoit le remède).*

...Când ajunseră lângă Galaţi *(Galacz)*, oraş nu prea departe de locul unde se revarsă Prutul în Dunăre, câmpia *(la plaine)* era neagră de Tătari..."

Dar, mai jos citim :

„Se apropiau de Iaşi. Dealungul drumului sunt ridicături de pământ, făcute de mâna omului. Sunt mormintele, în care se odihnesc ostaşii, morţi în luptele date pe pământul Moldovei. *(Ce sont autant de tombeaux ou reposent des guerriers qui ont péri dans tant de batailles, dont la Moldavie fut le théâtre).* Unul din ele are o înălţime de una sută douăzeci de picioare. Oraşul Iaşi reprimi cu bucurie pe învingător... dar, dacă dăm crezare istoricului *Cantemir* fiul voevodului *(Hospodar)*, au curs multe lacrimi, atunci".

Şi abatele *Coyer* face două citate din „Istoria Imperiului otoman", de *Cantemir* (din tom. 2 pag. 113 şi pag. 166). Apoi, continuă :

„Regele se îndreptă spre Polonia, iar Tătarii văzând că lua drumul Cotnarilor *(Cornar)* otrăviră apa lacului, care alimenta oraşul *(empoisonnèrent le lac qui fournit la ville d'eau)*...

www.digibuc.ro

Regele, fie împins de soartă, fie stăpânit de o bănuială, își schimbă gândul și părăsi partea netedă a țării, îndreptându-se spre Siret... El făcu reparații tuturor orașelor, care se găseau acolo și celor din apropierea hotarelor țării sale în care fuseseră găzduiți soldați din armata sa. El perfecționă toate cetățile pe care le zidise.

Dacă toate aceste măsuri nu-i puteau întări cuceririle, totuși, ele au fost de un mare folos voevodatului, după cum s'a văzut mai târziu. Orașele pustii începură să fie, din nou, locuite, fiind apărate de oastea leșească. Satele, din împrejurimile lor, înflorirră iarăși. Negustătorii Greci și Armeni, cari străbăteau mereu acea provincie, mergând din Europa în Asia, erau mulțumiți să găsiască magazii sigure *(entrepost sûrs)*, pentru mărfurile lor. Evreii își caută și ei un adăpost în acele locuri. *(des Juifs y chercherent aussi un asyle)...*"

La pag. 63 (anul 1687) citim:

„...el se gândia să cucerească Moldova și să înainteze cu oastea sa învingătoare până la Marea Neagră, unde spera să pue stăpânire și pe orașele *Kilia* și *Bialograd*".

Mai departe la pag. 87— vol. III— (anul 1688):

„Ioan nu putea să-și ia privirea dela Moldova și Valahia, două coroane pe care dorea să le lase neamului său. El intră, ca în anul 1686, prin Pocuția în Bucovina. Ajungând la Pererita, unde lăsase ostași și lucrători văzu cum cocioabele acestui oraș, se prefăcuseră în case, cum satele vecine înflorirseră și cum pământul era lucrat. Fu singura lui mulțumire în această expediție. *(Arrivé a Pérérita, ou il avoit laissé des troupes et des ouvriers, il vit les masures, de cette ville déserte, changées en maisons; les villages voisins repeuplés et les*

www.digibuc.ro

térres cultivées. Ce fut le seul plaisir qu'il gouta dans cette expedition). El se grăbi să treacă Prutul şi se îndreptă către Valahia, pe care n'o cucerise, încă. Nu lăsase, acolo, ca în Moldova, detaşamente de soldaţi. Cucerireai ei o socotea uşoară, dar nişte ploi grozave îl împiedicară să-şi înfăptuiască planul. *(Six semaines s'écoulèrent dans ce déluge ; mais le déluge ne s'écouloit pas...).*

La pag. 92 (vol. III) :

„Ocuparea oraşului Belgrad neliniştise mult pe Valahi care se închinară, apoi, împăratului..."

La pag. 126 :

„Armata înainta şi i se aduse vestea, că Voevodul Moldovei îi aştepta în apropierea oraşului Pererita cu douăzeci de mii de Tătari. *C'eut été peu de chose !* Dar, se mai spunea, că treizeci de mii de Turci înaintau prin Bugeac.. Pentru a patra oară (era în anul 1691), Ioan nu reuşise să pue, într'adevăr, stăpânire pe Moldova şi Valachia...".

La ligue Chretienne continuait et il (Jean Sobieski) n'en était plus le héros. Après s'être acharné inutilement à la conquête de la Moldavie et de la Valachie, il laissoit Kamenieck entre les mains des Infidelés...

„Liga creştină tot mai dăinuia dar, el, nu mai era eroul ei. După ce se încăpăţânase, zadarnic, să cucereaască Moldova şi Valahia, lăsase, în mâna necredincioşilor oraşul Kameneţ...".

www.digibuc.ro

Veneţianul Pietro Businello despre Valahia şi Moldova

Christoph Wilhelm Lüdeke, autorul unei descrieri a imperiului otoman *(Beschrelbung des Türkischen Reiches nach seiner Religions und Staatsverfassung in der letzten Hälfte des achtzehnten Jahrhunderts 2 Theile — von Ch. W. Lüdeke. Doctor der Gottes Gelehrsamkeit, Pastor Primarius der deutschen Gemeine, Assessor des Stockholmschen Consistoriums und Schulaufseher, Leipzig, bey Iohann Friedrich Iunius, 1778)*, a dat la lumină şi lucrarea veneţianului *Pietro Businello*. Această carte a fost tipărită tot în Leipzig, în anul 1778. Titlul ei este: „*PETER BUSINELLO, Staatssekretärn der Republik Venedig, HISTORISCHE NACHRICHTEN* von der Regierungsart, den Sitten und Gewohnheiten der osmanischen Monarchie". (Pe româneşte: P. Businello, secretarului de stat al republicei veneţiene, *Veşti istorice, etc.)*.

C. W. Lüdeke a scris o prefaţă acestei cărţi. El ne spune: că autorul acestor „veşti istorice" a murit în anul 1768, în Veneţia, că a fost un om tare priceput în treburile politice, că a fost secretarul ambasadorului *(Balio)* veneţian pe lângă Poartă şi că, cu această ocazie, el a adunat toate ştirile şi datele publicate în a-

www.digibuc.ro

ceastă carte. Mai aflăm, că celebrul profesor şi prim-bibliotecar — *Le Bret* — din Stuttgart a tipărit acest studiu al lui *P. Businello* în lucrarea sa: *„Magazin zum gebrauche der Geschichte“*, vol. II. *Lüdeke* ne spune că a tipărit cartea după un manuscris italienesc. Prefaţa e scrisă în Stockholm, în luna Martie 1778.

In această lucrare, *Pietro Businello* vorbeşte despre întemeietorul religiei mahomedane, despre obiceiurile, despre organizaţia politică şi religioasă a Turcilor, despre comerţul Franţujilor, Englejilor, Holandejilor, Moscoviţilor, etc. cu imperiul otoman, despre armata turcească, despre raporturile dintre Turci şi Moscoviţi, Poloni, Suedezi.

Găsim şi două capitole (XXVIII-XXIX) privitoare la Valachia şi Moldova.

„Von der Regirung über die Wallachey“ (cap. *XXVIII)*. Autorul începe astfel acest capitol:

„Das alte Dacien, welches immer wegen der Herzhaftigkeit seiner Einwohner im Rufe stand, begriff die drey Provinzen: Siebenbürgen, Wallachey und Moldau in sich“ (Vechea Dacie, care a fost întotdeauna cunoscută pentru vitejia locuitorilor ei, cuprindea trei provincii: Ardealul, Valachia şi Moldova).

Businello ne spune, apoi, de ce aceste provincii au fost silite să plătească un tribut anual Turcilor şi că din pricina birurilor grele, ele (afară de Ardeal) au sărăcit şi locuitorii de multe ori, nemai putând satisface pofta de îmbogăţire fie a Turcilor fie a voevozilor hrăpăreţi, fugiau în ţările vecine, întrebuinţând un cuvânt mai nou, am zice: emigrau.

Ardealul, care se învecina cu statele imperiale, plătia la început un tribut de 6000 de ţechini, apoi 10.000 de ţechini şi 300 de scuzi şi câte două vase de argint fie-

www.digibuc.ro

cărui din cei şapte viziri, adică marelui vizîr şi celor şase viziri numiţi „*von der Bank*“. (Divanul devetului). După pacea dela Carlovit, Ardealul scăpă de jugul turcesc.

Vorbind despre Valahia, ne face un scurt istoric al vremurilor de atunci. Pomeneşte de voevozii aleşi din mijlocul unor familii greceşti, cari locuiau în „*Fanari*“ şi cari în cele mai mule cazuri, îşi cumpărau tronul pe nişte sume fabuloase de bani. Ei erau siliţi să mai plătească şi tributul anual.

Tributul a fost de 6000 de *reali* (adică piaştri) pe an Dar, după răzvrătirea voevodului din Valahia, din anul 1655, el a fost urcat la sumele următoare: 230.000 de reali Sultanului, 15.000 de „Ocken Honig şi 9000 ocken Wachs“; 500 de reali marelui vizir şi o haină de de samur, 500 de reali şi o haină de samur ajutorului său, numit *Kjetchuda*, vistiernicului 500 de reali şi 20 000 de reali demnitarului numit *Kislar-Aga*.

In afară de acest tribut anual, voevodul era silit, de multe ori, să facă daruri scumpe sultanului şi omenilor săi, pentru a se putea apăra împotriva intrigilor şi urei, care îi puneau şi tronul şi viaţa în primejdie.

„*Ihr Elend ist so gross, das ich aus glaubwürdigen nachrichten versichern kann, dass nur in den letzten drey Iahren über 2000 Familien aus dieser Provinz hinweggezogen sind, welche sich lieber unter den Pascha von Nidri (sic) begeben wollen, unter welchen sie glücklicher leben, als unter ihrem eigenen Fürsten*“. (Mizeria lor — a locuitorilor — e atât de mare, în cât, în ultimii trei ani, 2000 de familii s'au supus Paşii din Nidiri (Vidin), după cât am putut afla, sperând să trăiască în cetatea turcească, o viaţă mai puţin nenorocită).

„*Auf diese Weise wird dass Land seiner Einwohner*

www.digibuc.ro

beraubt, das Feld wird nicht gebaut, dic Produkten ver mindern sich, die Erpressung steigt alle Iahre höher, und so muss diese Provinz entweder ganz öde werden, oder die wenigen Einwohner, so noch vorhanden sind leben im grösten Elende".

(In felul acesta, ţara aceea îşi pierde locuitorii, ogoarele nu mai sunt lucrate, producţia scade mereu, birurile cresc în fiecare an. Voevodatul va fi pustiu în curând, sau puţinii locuitori, cari vor mai rămâne, vor duce o viaţă foarte, foarte grea).

„Von der Regierung der Moldau" (Cap. XXIX).

„Nici Moldova nu e mai fericită decât Valahia".

Această provincie a plătit la început în timpul lui Mohamed I lea, un tribut numai de 2000 de reali. El a fost mărit până la 8000 de reali. Mai târziu, când voevodatul Moldovei fusese cu totul îngenunchiat de Turci, birurile crescuseră simţitor.

Iată ce scrie *Pietro Businello :*

„Nachdem sie aber ganz unter den Gehorsam der Osmanen gebracht worden, so bezahlet sie alle jahre erstlich dem grossherrn 16.000 Realen, 10.000 Ocken Wachs und 10.000 Ocken Honig Ferner zum Dienste des Arsenals 600 centner Schwefel, 1320 Ocken Wachs, 500 Ochsenhäute, und 500 stücke Kannefass zu den Kleidern der zu den Galeren verdammten und zu andern Nothwendigkeiten der Galeren selbst Zweytens dem Grosswesyr 5000 Realen und einem Zobelpelz Drittens seinem Kjetschuda 500 Realen. Viertens sinem Schatzmeister 500 Realen, Dieses ist der jährliche Tribut der Moldau".

Apoi, face câteva consideraţii privitoare la felul cum sunt cârmuite aceste două provincii şi ne mai vorbeşte, pe scurt, despre bogăţiile lor.

www.digibuc.ro

Voiu publica numai însemnările cele mai de seamă din acest capitol.

„Dacă ar fi altfel cârmuite şi dacă s'ar încerca să se atragă o mică parte din locuitorii ţărilor vecine, înmulţind în acest chip populaţia celor două provincii, ele ar putea să dea recolte mari de grâne, căci pământul lor e foarte rodnic. S'a făcut socoteala, că, până şi în anii mai puţin buni, grânele se înmulţesc însutit.

Aceste ţări au râuri îndeajuns pentru a-şi înlesni negoţul şi au producte multe de exportat. Vom numi câteva: grâne, vin, lână, piei, miere, ceară, boi, oi, etc.“.

Pietro Businello, care a scris aceste două capitole despre Moldova şi Valahia, nu este un autor dușmănos Românilor. Totuşi, el sfârşeşte consideraţiile lui privitoare la starea de lucruri din voevodate, cu aceste rânduri, pe care le voiu reda în limba germană, mai întâiu, spre a da posibilitatea, ca, traducerea făcută de mine — mai jos — să poată fi comparată cu textul original.

„Da man das Land wenig bearbeitet; da die Flüsse nicht schiffbar gemacht werden; da das Land entvölkert ist; da die vermöglichsten Leute keine Lust bekommen können die Glücksumstände in einem Clima zu verbessern, welches die betrübte Eigenschaft hat dass derjenige der ein wenig Geld hat leicht als eines Verbrechens schuldig angsehn wird: so begnügt sich ein jeder mit dem, was zu einem mittelmässigen Unterhalt hinreichet. DieFurcht unde die Bosheit der Leute macht also, dass so viele Gaben der Natur unnütz bleiben“.

(Fiindcă pământul e lucrat puţin; fiindcă râurile nu sunt făcute bune pentru navigaţie; fiindcă populaţia provinciilor e în scădere; fiindcă oamenii n'au dorinţa să schimbe obiceiurile, într'o ţară în care cel cu

www.digibuc.ro

avere e socotit la fel ca un răufăcător: fiecare om se mulţumeşte să câştige numai cele trebuincioase unui traiu modest. Frica şi răutatea oamenilor fac ca, toate darurile naturii să fie zadarnice şi de prisos!).

Pietro Businello trăgând aceste concluzii face, însă, o greşală, cu toate că e un bun cunoscător al epocii aceleia, cu toate că el cunoaşte cauzele, cari au făcut pe locuitorii acestor voevodate să fie *fricoşi* şi *nemernici*, totuşi, îi acuză, în rândurile de mai sus c'ar fi vinovaţii de seamă. Autorul a uitat sau, n'a vrut să ţie seama — deşi vorbeşte de asupririle suferite de Moldoveni şi Valahi din pricina tributului turcesc şi din dorinţa de a se îmbogăţi a unor voevozi şi a unor boieri din acel veac — de cauzele adevărate, care au adus sărăcia, frica şi neomenia în aceste provincii.

www.digibuc.ro

Istoricul Le Clerc despre scriitorii din neamul Cantemireştilor şi alţii

Numele lui *Le Clerc* este cunoscut de toţi aceia, cari se îndeletnicesc cu istoria şi scrierea istorică privitoare la Rusia, se găseşte în mai toate bibliotecile mari. Nimeni, până astăzi, n'a dat la iveală paginile închinate scriitorilor din neamul Cantemiriştilor, cari îşi au un loc de frunte în istoria literaturii ruseşti şi cărora *Le Clerc* le-a închinat un capitol.

Opera sa *„Istoria fizică, morală, civilă şi politică a Rusiei"*... cuprinde şase volume şi un atlas. Primele trei volume sunt privitoare la istoria veche a Rusiei, iar celelalte trei la partea numită istoria modernă. Volumele sunt tipărite în *Paris* (Chez Frouillé, Libraire Pont notre Dame şi *Versailles* (Chez Blaizot, libraire du Roy & de la famille Royale, rue Satory) între anii 1783 şi anul II al republicei.

Lucrarea conţine multe texte în legătură cu trecutul Moldovei şi al Valahiei, căci, din timpurile cele mai vechi, aceste două voevodate au avut, fie legături politice şi economice, fie războaie cu neamurile din marea împărăţie a ţarilor. Dar, ceeace este de o însemnătate deosebită, pentru noi sunt rândurile scrise

www.digibuc.ro

despre *Dimitrie Cantemir* şi *Antioh Cantemir*, două nume care au dus faima neamului Cantemireştilor, până în marile centre de cultură din Apus.

De aceea, trebue să le cunoaştem şi să îmbogăţim, cu ele biografiile acestor scriitori de seamă, ale căror opere se găsesc în mai toate bibliotecile occidentale şi orientale.

N'avem nevoie să amintim care sunt scrierile lui *Dimitrie Cantemir*, căci lui i-au închinat istoricii şi literaţii noştri lucrări întregi, pe când operile lui *Antioh Cantemir* sunt puţin cunoscute, putem spune, chiar aproape necunoscue de marele public. Datoria noastră e de a populariza şi acest nume, care, cu toate că a strălucit departe de neamul în mijlocul căruia şi-a petrecut anii fragedei copilării, a rămas, totuşi, legat de acest popor şi pământ, prin înfăptuirile şi mormintele strămoşilor săi.

Atât timp, cât istoria poporului românesc, ca şi istoria atâtor alte neamuri, nu va fi decât o sarbădă înşiruire de nume, de fapte şi de concluzii hibride şi eronate, căci în realitate nu este istoria neamului românesc din Moldova, Valahia şi Transilvania, ci istoria unei clase, numele scriitorilor Cantemiri nu-şi vor găsi locurile, pe care le merită, în pantheonul oamenilor de seamă din trecut

Capitolul despre istoricii, poeţii şi literaţii ruşi e cuprins în volumul întâiu al lucrării „Hstoire de la Russie moderne" (al patrulea al scrierii lui *Le Clerc)*

Să vedem, acum, cum glăsueşte:

„Principele Kantemir, *tatăl aceluia care a jucat un rol mare la curţile împărăteşti din Europa, a dat, în latineşte, descrierea imperiului otoman şi a sistemului*

www.digibuc.ro

religiei mahomedane. Aceste două lucrări sunt traduse în limba rusească şi merită să fie citite".

Se ştie că acest principe, de origină tătară, a trecut din Crimeia în Moldova (sic)) unde s'a stabilit pe la 1710 (sic); el iubea ştiinţele şi ele erau hrana lui, ştia mai multe limbi europene şi asiatice. Serviciile pe care le adusese lui Ahmet al III-lea au făcut, pe acest sultan, să creadă că el ar fi tot atât de folositor în Moldova ca şi în Crimeia: el a numit, pe Cantemir hospodar, *împotriva dorinţei lui şi l-a iertat de plata birurilor, la care fuseseră supuşi înaintaşii săi. Dar, de abia sosise în Iaşi, c'a şi primit porunca dela marele vizir* Boltadgi, *să trimeată Porţii tributul obişnuit. Kantemir mâniat de felul de a se purta al lui* Boltadgi *s'a hotărît să scape de acest jug şi a trecut de de partea lui* Petru I. *Acest proiect a fost dus, la îndeplinire, pe loc. Dar, înfrângerile suferite de oştile ruseşti pe Prut, au fost împărtăşite şi de principele Kantemir; cu mare greutate, a putut să fugă, cu neamul său, din Moldova. Acest principe a murit în Derbent în anul 1722; lucrările lui au fost tipărite, în Petresburg în acelaş an.*

Antiochus Kantemir, *demn fiu al unui tată ilustru, s'a născut în Constantinopol, în anul 1709, luna Septembrie, în zece. Mama lui, fiica unui principe al Valahiei, se numia* Smaragda Kantakouzene, *Smaragda însemnează* smaragd *în limba rusă. Acest prinţ a făcut campania din Derbent în anul 1722. Principiile unei bune creşteri nu se şterg niciodată. La întoarcerea sa din Derbent, Kantemir şi-a închinat zilele, studiului, a învăţat matematicile* cu Bernouilli, *fizica* cu Vilfinguer *(dintr'un neam cu şase degete la mână), istoria cu* Beyer, *morala cu* Gross *şi cunoaşterea poeziei cu* Ilinski *despre care vom vorbi.*

www.digibuc.ro

In 1731, Kantemir, care n'avea decât 22 de ani, a fost numit ministru în Anglia. Trecând prin Holanda, a dat la tipărit diserția părintelui său despre cultul otoman. Londra n'a întârziat să-i cunoască talentele politice. A trecut, din Anglia, în Franța în calitate de ministru: a fost înălțat, apoi, la rangul de ambasador extraordinar și a îndeplinit o misiune foarte delicată. Acest prinț cunoștea limbile franceză, italiană, spaniolă, engleză și limba greacă veche și modernă, Lucrările sale sunt: Satirele *cunoscute sub numele acestui principe;* Petreida. *poem eroic, pe care nu l-a sfârșt;* o introducere *la algebră;* concordanța psalmilor. *Acest principe de religie greacă, iubea mult subiectele teologice. „Sunt convins, spunea el, că religia duce și ea la virtute ca și buna filosofie". Traducerile lui sunt următoarele:*

a) convorbirile lui Fontenelle *despre pluralitatea lumilor; b) scrisorile lui Horațiu; c) odele lui Anacreon; d) Cornelius Nepos; Cina filozofului Cebés, e) scrisorile persane; f) morala lui Epictet; g) convorbirile lui Algaroti. In afară de aceste lucrări, a lăsat un mare număr de scrieri politice și de disertații despre cele mai de seamă evenimente din Europa și relații ministeriale foarte interesante.*

Cu toate că acest principe a fost foarte cumpătat, sănătatea sa a început să fie șubredă de timpuriu și, în anul 1740, stomacul său nu mai digera deloc. Apele din Aix-la-Chapelle și din Plombières i-au înrăutățit boala; i-au dat, în plus, o groaznică insomnie, în care timp citea necontenit: „Nu mă lipsiți, spunea medicilor săi, de singura ușurare adevărată a suferințelor mele". A murit citind, având o hidropisie la

www.digibuc.ro

piept, el a poruncit ca trupul său să fie îmbălsămat şi dus în Rusia.

Acesta a fost principele Kantemir".

Dacă ne mai ocupăm şi de alţi trei scriitori ruşi, e pentrucă fiecare dintre ei, are legături fie cu norodul românesc, fie cu trecutul său. Şi după cum trebue să cunoaştem pe cei care au jucat un rol mai însemnat în istoria politică şi culturală, într'unul din voevodatele locuite de Români, tot astfel, nu trebue să trecem cu vederea pe cei cari, fiind străini sau trăind pe pământ străin, au fost totuşi strâns legaţi de trecutul nostru.

Astfel — Le Clerc urmează:

„*Iliinski*, despre care am vorbit (cu care *Antioh Cantemir* a studiat poezia), întrunea multe calităţi; şi acest om de bine a fost foarte învăţat, mai cu seamă în privinţa ştiinţelor în legătură cu morala atât de strâns unită de viaţa pe care a dus-o. El ştia limba latină şi *moldovenească* şi vorbea curent limba slavă. Se îndeletnicea cu traducerile la Academia de ştiinţe. A scris mai multe poezii, care n'au fost tipărite decât în parte şi o lucrare theologică, publicată în Moscova, în anul 1733. In ea vorbeşte de evangheliі şi de faptele apostolilor..." (pag 62).

Alt scriitor de seamă a fost:

„*Ambrosie*, mitropolit al Moscovei şi al Kalughei; el s'a născut în oraşul Neghin, în 17 Octombrie 1708. *Tatăl său era de baştină din Valahia şi fiu al lui Constantin Zertis.*

Tânărul *Ambrosie* a primit o creştere aleasă şi cunoştea limbile greacă, latină, *valahă* şi turcească. El a fost mai întâiu traducătorul hatmanului de cazaci şi,

www.digibuc.ro

chemat la Kiev, după moartea părintelui său unde se îndeletnicea cu instruirea elevilor dela gimnaziul orășenesc. Și-a schimbat numele și a luat pe acela de Kamintsky, după protectorul său. Această faptă e spre mărirea și a protectorului său și, însuși, a lui. *Ambrosie* a trecut, dela Kiev, la Petersburg în anul 1735. A fost profesor la seminarul Trinității. In 1739 s'a călugărit, luând numele de *Ambrosie.*

Impărăteasa Elisaveta l-a numit, în 1748, stareț al monastirii noului Ierusalim și membru al Sf. Sinod, în a cărui sarcină a căzut și înălțarea nouii mânăstiri.

In 1753, *Ambrosie* a fost făcut episcop al Periaslavului și de Demitrefski, rămânând în acelaș timp, capul mânăstirii, pe care o întemeiase...

In 1768 a fost făcut mitropolit al Moscovei.

Acest prelat luminat a dat, în limba rusă, următoarele lucrări: 1) un mare număr de epistole bisericești. 2) Epistolele Sf. Ignațiu, episcop al Antiohiei; 3) Cuvântările Sft-ului Chiril, episcopul. 4) Cele patru cărți bisericești ale Sf. Ioan Damaschinul. 5) Un tratat împotriva neutraliștilor; 6) Traducerea din limba latină a tratatului, scris de Teofan Prokopovitz, privitor la procesiunea Sf. Spirit; eseurile despre om, traduse de Popofski și combătute de sus-numitul prelat; 8) Numeroase îndreptări ale Psaltiriei traduse, din limba ebraică, în limba rusă.

Am însemnat, până aici cele mai de seamă clipe din viața lui *Ambrosie;* acum vom spune ziua și anul morții sale: „26 Septembrie 1771, mă găseam atunci în Rusia".

Urmează o turburătoare descriere a sfârșitului nă-

www.digibuc.ro

praznic al acestei alese feţe bisericeşti. Şi pentrucă acest om ales şi cărturar a fost de *neam valah* după tată credem că merită să-i cunoască sfârşitul cât mai mulţi dintre noi.

„...Toţi îşi aduc aminte de cumplita ciumă, care a bântuit în tot acest imperiu şi, mai cu seamă, în Moscova, unde au murit se zice, peste una sută mii de oameni.

Pentru a împuţina numărul victimelor zilnice şi a pune capăt neorânduelilor izvorâte din năpraznica molimă, s'a dat poruncă ca lumea să nu mai vie în biserici şi norodul să nu se mai strângă în adunări. Convins, că cel mai bun mijloc de a împiedica contagiunea, este de a fugi departe şi de a nu reveni decât mai târziu, episcopul a dat poruncă să se închidă bisericile din Moscova.

Norodul prost şi neştiutor de carte, a luat această măsură bună drept o mare nelegiuire. El a cerut redeschiderea bisericilor şi tolerarea rugăciunilor publice, ceeace însă, nu i-au fost îngăduite. Netoleranţa este întotdeauna urmată de barbarie şi pasiunile trezite nu mai iau în seamă frâna datoriei şi judecata se întunecă: vom vedea cum perifidia şi cruzimea sunt periculoase, când sunt înarmate de fanatism.

Poporul din Moscova, dărâmând toate stăvilarele, s'au dus la mânăstirea Donski, în vreme ce prelatul slujea acolo. Când a auzit strigătele şi îndemnurile unora, care cerau să fie prins şi ucis, s'a pus în genunchi, s'a împărtăşit, a sărutat icoana cu chipul mântuitorului şi a rostit următoarea rugă:

„Doamne! iartă-i, căci ei nu ştiu ce fac, nu-i osândi pentrucă sunt orbi! Moartea mea să puie capăt tulbu-

www.digibuc.ro

rărilor norodului, precum devotamentul lui Iona a liniştit valurile mării".

Cititorul îşi va aminti de cuvintele Profetului rostite pescarilor:

„Luaţi-mă şi aruncaţi-mă în mare, căci ea se va linişti. Căci ştiu prea bine, că din pricina mea s'a ridicat această furtună asupra voastră".

După ce a rostit această rugăciune, *Ambrosie* s'a îndreptat, fără teamă, spre călăii săi, iar ei l-au măcelărit.

In Xenofon este scris: „In pericol, cel care se teme mai mult de Zei, este acela care se teme mai puţin de oameni".

Această furie caracterizează obiceiurile sălbatice ale popoarelor hrănite cu superstiţii, cunoscând, doar un ţesut absurd de tradiţii grosolane, care îi leagă în chip şubred de religie şi de stat" (pag. 88—90).

Al treilea scriitor rus, pe care trebue s-l menţionăm este: *Lomonosoff*. Poet de valoare şi om învăţat.

„...In timpul şederii sale în Germania, *Lomonosoff* a scris o odă *despre luarea Hotinului în anul 1793*. Această odă a dat la lumină geniul autorului şi a făcut pe Ruşi să cunoască adevăratele regule ale armoniei. Naţiunea a pus această încercare a lui *Lomonosoff* în rândul celor mai frumoase ode...." (pag. 71).

Fără îndoială, Ruşii cunosc această creaţie artistică, dar noi, cari nu prea avem la dispoziţia noastră traduceri bune sau chiar mai mediocre — n'am auzit, adesea, pomenindu-se de oda lui Lomonosoff închinată Hotinului.

In ceeace priveşte, autorii ceilalţi doi, pomeniţi mai sus, ei merită să le cunoaştem numele cât şi viaţa şi

www.digibuc.ro

activitatea lor bizară. Amândoi sunt coborâtori ai unor Moldoveni, care au trecut Nistrul, poate pe vremea mitropolitului Kievului Moghilă, poate, mai târziu, ca însoțitori ai unui Moldovean, sau ca fugari în vremea unei bejenii grele. Amândoi s'au dovedit firi alese și oameni cu dragoste de carte, ducând faima numelui de moldovean până în inima — politică, culturală — a uneia din cele mai mari împărății de pe suprafața pământului.

www.digibuc.ro

Englezul Eton despre Imperiul Otoman

Lucrarea lui *W. Eton,* privitoare la imperiul otoman, nu ne aduce prea multe ştiri noui despre Valahia şi Moldova, totuşi, credem că această carte merită să fie menţionată.

Titlul ei e următorul:

„A Survey of the Turkish Empire, in which are considered: I. Its goverment, Finances, Military and Naval Force. II. The state of the Provinces, etc. III. The causes of the decline of Turkey, etc. IV The British commerce with Turkey. *By W. Eton, esq,* Many years resident in Turkey and Russia. London: Printed for T. Cadell, jun. and W. Davies, in the Strand 1798".

(O scurtă privire asupra imperiului otoman, în care se vorbeşte de: I. Guvernul, Finanţele, Puterea militară pe uscat şi pe apă. II. Starea în care se află provinciile, etc. III. Cauzele decăderii imperiului otoman, etc. IV. Comerţul britanic cu Turcii. *De W. Eton esq,* care a locut mulţi ani în Turcia şi în Rusia. Londra 1798).

Mai întâiu să vedem cine a fost acest englez *Eton.* In prefaţa lucrării, el ne spune, că a fost consul în Turcia mulţi ani şi că a cunoscut bine pe Turci şi a luat parte la multe din întâmplările pomenite. Tot acest *Eton* a

www.digibuc.ro

stat multă vreme şi în Rusia, unde a fost în legături foarte strânse cu Cneazul Potemkin.

„Mulţi scriitori şi călători au descris pe Turci şi cele văzute, în ţara lor, într'un chip favorabil. Eu, însă, socotesc că nu se găsesc cuvinte destul de grele pentru a înfiera toate sălbăticiile şi fărădelegile Turcilor. Pe lângă cunoştinţele istorice, pe care le posed, am văzut cu ochii mei toate faptele mai însemnate din anii cât am stat acolo".

Ne citaează, întâiu, numele autorilor mai de seamă, cari au scris despre Turci: *Busbec, Leunclav, Montecuculi, Marsigli, Ricaut, Boscovici, Businello, Guys, Le Bret, Sir James Porter, Riedesel, Dahm, Ludeke, Stoeviers, Ferriers, Volney şi Cantemir.*

Despre *Cantemir* scrie:

„Cu toate că găsise un adăpost în inima imperiului rusesc, totuşi, a scris istoria imperiului otoman ca şi când ar mai fi stat în Constantinopol. *(As to Cantemir, thongh he had found un asylum in the very heart of the Russian empire, he wrote as if he still had been at Constantinopole).*

Să vedem ce cuprinde cartea lui Eton privitor la Valahia şi Moldova.

LaL cap. II *„Despre finanţele turceşti"*, găsim:

„Venitul fix al visteriei Sultanului se compunea din: Dela Cairo 600.000 de piaştri, din Valahia 230.000 de piaştri, din Moldova 260.000 de piaştri, din Ragusa 20.000 le piaştri. Tributul Moldovenesc şi Valah era anulat în vremurile de război dintre Ruşi şi Turci, etc.".

La capitolul V. intitulat *„Despre istoria Turcilor"* Eton vorbeşte şi despre războaele dintre Turci şi Valahi.

„El, (Baiazid I) trecu Dunărea (întâia oară când

www.digibuc.ro

o treceau Turcii) şi făptui tot felul de cruzimi în Valahia, pe care o supuse, apoi, unui tribut anual".

„Mai departe, aflăm despre războiul lui Selim al II-lea cu voevodul Moldovei (Ioan), luptele dintre ei, cum Turcii au jurat *de şapte ori,* semnând pacea şi cum, totuşi, au ucis mişeleşte pe voevod şi pe mulţi dintre boierii lui, etc.

Textul istoric este un simplu rezumat, în care autorul vorbeşte, în puţine rânduri, despre cele ce s'au petrecut în timpul domniei fiecărui Sultan.

In cap. VI, *Despre artă şi ştiinţă*", Eton ne dă o listă de epitete, pe cari Turcii le dăduseră celorlalte popoare. Vom reproduce unele:

Armenilor, mâncători de murdării (bokhee).
Bulgarilor, vagabonzii (potur).
Holandejilor, mâncători de brânză (penergee).
Englejilor, atei (dinsis).
Georgienilor, mâncători de păduchi (bityeyedsi).
Evreilor, câini râioşi (chefut).
Moldovenilor, trântorii (nadan).
Ruşilor, necredincioşii nebuni (menkins).
Valahilor, ţiganii (chingani).

Tot în acest capitol el ne spune că:

„Moldovenii şi Valahii construesc căruţe pentru transportarea mărfurilor după bune regule ale mecaniicei". *The people in Moldavia and Walahia, on the contrary, construct waggons for carrying merchandize on very just principles of mechanics).*

In capitolul privitor la „*starea în care se află populaţia din imperiul turcesc*", (cap. VII) aminteşte, cititorilor, că grâul era cumpărat fie în Egipt, fie în Moldova, Valahia, fie în Polonia, sau în Crimeia. Când Turcii se războiau cu Ruşii, ei nu mai puteau să

www.digibuc.ro

se bizue pe grâul din cele două principate (Moldova și Valahia.

Citind mai departe, găsim, în cap. VIII, *(Despre provinciile turcești)* câteva rânduri privitoare la Moldova. Le reproducem, pentrucă le dăm o valoare documentară și pentrucă socotim, părerile lui *Eton,* ca foarte deosebite de cele ale multor contimporani ai săi, cari au scris despre Turci.

„*While Moldavia was in the hands of the Russians, during the last war, Prince Potemkin treated the inhabitans with the utmost indulgence, and exempted them from all kind of taxes, so that they returned with greath reluctance under the Turhish yoke. It is little consolation to them to be governed by princes or governors of their own religion, fur their situation, if not their inclination, makes them as rapacious as Turcs. The contemptuous and humiliating treatment all ranks meeth with from the Turks is impatiently borne by a race of people naturally haughly, and aspiring for liberty and independence, and particulary the Boyars who are treated by the Russians as equals and as gentlemen and, if they emigrate, are admitted into the civil or military service*".

(In vremea , în care Moldova era sub stăpânirea rusească, Cneazul Potemkin se purta foarte omenos cu locuitorii ei, scutindu-i de toate birurile, în cât ei s'au întors cu multă tristeţe sub jugul turcesc. Nu era nici o alinare, pentru ei, că voevozii lor erau de aceeaș religie, căci aceștia, unii din nevoie, alţii fiind lacomi din fire, îi sărăciau — întocmai ca și Turcii — cu biruri grele. Toate înjosirile și neomeniile, pe care sunt siliţi să le îndure din partea Turcilor, Moldovenii le rabdă greu, căci sunt un popor mândru și dornic de libertate. Mai cu seamă boierii sunt crunt loviţi de toate nedrep-

www.digibuc.ro

tăţile Turcilor. Ruşii îi tratează în egali, dându-le toate onorurile cuvenite unor boieri. Când unii, din ei, emigrează în Rusia, ei sunt priniţi în armată şi în serviciile civile împărăteşti).

Părerile lui *Eton* — despre felul cum se purtau Ruşii cu norodul moldovenesc în timpul ocupaţiilor ruseşti — ne dovedeşte, că purtarea Ruşilor, era omenoasă.

Ruşii căutau, prin tot felul de mijloace, să atragă pe Moldoveni de partea lor, întărindu-şi, astfel, graniţele dinspre imperiul turcesc.

Eton ne mai povesteşte o călătorie a sa până la Galaţi. Ne spune că la Sulina erau corăbii turceşti cu mărfuri, la Galaţi, două corăbii de câte 50 de tunuri, dar fără tunuri şi fără marinari, etc. Despre oraş, călătorul nu ne vorbeşte.

Vrând să mai aducă o dovadă, cititorilor, că Moldovenii au dreptate să prefere dominaţia rusească, celei turceşti, ne descrie felul mişelesc, în care a fost ucis Grigore Ghyca. *(The following circumstances will prove how much reason the Moldavians in particular have to prefer the domination of Russia of that of Turkey).*

Eton, în această carte, caută să arate că greşite sunt aprecierile multor autori şi călători privitoare la Turci.

www.digibuc.ro

Dimitrie Cantemir descris de un istoric german

Printre străinii cari au închinat pagini învăţatului domn Dimitrie Cantemir, a fost şi Andreas Wolf. In lucrarea sa: *„Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstenhums Moldau“* (contribuţii la o descriere statistică şi istorică a principatului Moldovei) apărută — în 2 volume — în anul 1805, la Sibiu, găsim pomenit şi pe cărturarul voevod al Moldovei.

Acum, când intrăm în stăpânirea rămăşiţelor pământeşti ale lui Dimitrie Cantemir, este nimerit ca şi acest text să fie cunoscut de cititorii români.

Lucrarea lui Andreas Wolf fiind foarte rară astăzi, publicarea textului, în extenso, împlineşte un gol.

Să-l citim pe Wolf :

„Dimitrie al II-lea Cantemir, domn al Moldovei, — 1710, — După dorinţa sa a fost orânduit, însă, domn al Valahiei şi primise, încă fiind în Constantinopol, poruncă dela marele Sultan dela Vizir şi tătar-han, să puie mâna, prefăcându-se prieten, pe voevodul valah *Brâncoveanu,* sau prin alte mijloace iscusite şi să-l aducă, viu sau mort, la Constantinopol; şi numai după aceia să intre în stăpânirea Valahiei, iar în locul său, ca domn în Moldova, să lase un om potrivit.

www.digibuc.ro

Şi fiind socotit, pentru această misiune, ca omul cel mai de încredere, nu i s'a luat de către Inalta Poartă,

Dimitrie Cantemir

obişnuitul dar al voevozilor (Peschkesch) ci i s'au mai dăruit 20 de pungi de piaştri pentru acoperirea chel-

www.digibuc.ro

tuelilor de drum şi un caftan (chilăt) cu samur, dar de preţ şi demn de un om de însemnătatea lui.

Dar, de abia sosise în Iaşi, c'a şi venit poruncă dela Sultan să trimeată peşcheşul, să strângă merinde pentru oastea turcească, să dreagă podurile şi să orânduiască tabere, pentru iarnă, oştilor suedeze şi căzăceşti, iar în ziua de Sf. Gheorghe (Chissrelles) să fie cu armata sa, în *Bender*. Nimic n'ar fi putut să mânie mai grozav pe voevodul *Cantemir* decât această purtare şi preţul scump, cu care trebuia să-i răsplătească pe acei cari îi făcuseră daruri. De aceea, hotărâ să ceară mai bine sprijinul Rusiei, decât să mai rabde jugul turcesc. Tocmai în vremea aceea, împăratul Petru cel mare trimise pe doctorul grec *Polikala*, către voevodul *Cantemir*, spre a-i face propuneri cât mai strălucite, pe care el le primi cu bucurie şi ale căror întărire, ajunseră în mâinile împăratului, în ziua de 24 Aprilie 1711.

Apoi, principele *Cantemir* dădu sfat, ca oştile ruseşti să grăbească sosirea, mai înainte ca podul peste Dunăre să fie sfârşit, grăbind marşul împotriva Turcilor. Acest sfat nu s'a putut urma şi deabia în luna Iulie sosi generalul rus *Boris Petrovici Şeremetov*, din Polonia în Moldova, unindu-se lângă Prut la „*Tschtschoare*" cu mica armată moldovenească, de unde, împreună, au pornit spre Iaşi, spre a primi închinarea boierilor, feţelor bisericeşti şi a norodului.

Cantemir, cu toată bunăvoinţa, nu putea să strângă merindele trebuincioase oastei ruseşti şi mai cu seană, din pricina pustiirii făcute de lăcuste, în Moldova; iar voevodul valah *Brâncoveanu* se prefăcea a trimite tot ce era mai bun Ruşilor, dar, în ascuns, ţinea tot cu Turcii.

Şeremetow trimise, deci, pe generalul *Renne* la

www.digibuc.ro

Brăila, care o cuceri, dar nu mai află acolo merindè, magaziile fiind toate goale. Cu mare dibăcie şi în strașnic pericol, se retrase spre grosul trupelor ruseşti. Intre timp, armata turcească înainta. Un număr de 220.000 de oameni, a trecut în ziua de 19 Iunie peste Dunăre, iar Ruşii n'aveau decât vreo 40.000, pe care trebuiau să-i trimcată întru întâmpinarea acestui groaznic puhoiu omenesc. Câteva ciocniri au avut loc la „*Faltschi*“, pe malul Prutului, unde Turcii au pierdut un număr însemnat de oameni; totuşi, o bătălie mare nu s'a dat. Moldovenii n'au rămas credincioşi voevodului lor uitând jurămntul făcut, în Iaşi, împăratului rusesc. Fără a fi siliţi şi din dorinţa lor, ei trecură de partea Turcilor, împiedicând venirea merindelor către Ruşi şi predarea lor în mâinile necredincioşilor.

Pentru a înlătura o baie de sânge , după sfaturile soţiei sale *Iecaterina*. împăratul a propus lui *Mehmed Baltagi*, în ziua de 21 Iulie (st. n.) 1711, pace; s'a încheiat un armistiţiu de trei zile; în ziua de 23 Iulie pacea a fost semnată de amândouă părţile. Voevodul *Cantemir* a rămas mereu lângă ţarul *Petru I*, care n'a vrut, cu nici un chip, să-l predea marelui Vizir, apoi, l-a luat, împreuna cu vreo una mie de Moldoveni, în ţinuturile stăpânite de el; în ziua de 12 August 1711 l'a făcut, pe *Cantemir*, principe al sfântului imperiu rus şi îi predă *Harkovul* din Ucraina care era de o întindere foarte mare, ajungând boierilor şi ţăranilor pentru munca câmpului. Acolo au trăit mai bine şi mai liniştiţi decât în ţara Turcilor.

Acest principe *Dimitrie Cantemir*, atât de vestit şi de cărturar n'a domnit peste Moldova, decât nouă luni“.

Andreas Wolf mai adaugă:

www.digibuc.ro

„Moldovenii nu pot arăta, printre neamurile lor, un om atât de învăţat ca principele *Cantemir*. Din tinereţe, s'a îndeletnicit cu ştiinţele atât cât îi îngăduiau aceste ţări sălbatece (rohe Länder). Un medic, care practica pe atunci în Valahia i-a dat cu toată dreptatea titlul: *Celsissimus ac Sapientissimus Princeps Demetrius Kantamirius*“ punând apoi, întrebarea: „*quis in orbe adeo pereprinus est, — qui eruditissimum Kantarmirium Hellenicae, Illyricae, Turcicae, Arabicae, Persicae, Latinae, Italicae, Gallicae, Linguarum peritissimum in scientiis omnibus ultra fidem profunde instructissimum, Gloriosissinii Russorum Imperatoris Literarias Delicias efficove, et sumptuose nuper erectis Magni Imperii Athanaeis praesidere ignoret?*“

Din rândurile de mai sus, se desprinde lămurit, că, renumele, Dimitrie Cantemir şi-l datoreşte nu acţiunilor sale politice, sau militare şi situaţiei privilegiate de domn, ci învăţăturei şi scrierilor, pe care le-a dat omenirei.

www.digibuc.ro

O carte tipărită în Sibiu, în 1816

Din biblioteca, adunată cu multă râvnă şi pricepere de *Teodor Callimachi,* a făcut parte şi această carte puţin cunoscută, tipărită în Sibiu în 1816: „Statistische Schizze der Siebenbürgischen *Militär-Gränze.* Von I. H. Benigni Edlen v. Mildenberg, Feldkriegs-Secretär bei dem K. K. Siebenbürgischen General-Commando. Hermannstadt, gedruckt bei Martin Edlen von Hochmeister 1816". (Schiţă statistică a graniţei militare din Transilvania. De I. H. Benigni Nobil de Mildenberg, secretarul K. K. comandament- general din Transilvania. Sibiu. Tipărită la Martin Nobil de Hochmeister 1816). Volumul are 147 de pagini. El provine din biblioteca lui Gh. Asaki.

Mai întâiu, autorul ne spune care a fost întinderea graniţei militare a Transilvaniei. (Geographische Ausdehnung der Siebenbürgischen Militär-Gränze). Graniţa militară a Transilvaniei începea dela porţile-de-fier, în sud-vestul Transilvaniei, cuprinzând *den Hunyader —, Unter-Albenser comitat, Szásvaroscher —, Hermannstädter Stuhl, Fagarascher Distrikt, Ober-Albenser Comitat, Kronstädter Distrikt, Haromszéker, Udvarhelyer —. Csiker Stuhl, Thordaer —, Koloscher*

www.digibuc.ro

—, *Dobokaer Comitat und Rodnaer Distrikt,* până la nord, unde sunt hotarele Bucovinei.

Toată această graniță, destul de întinsă, este împărțită în cinci circumscripții militare, încredințată fiecare unui regiment (... in fünf Regimentsbezirke eingetheilt.), după cum urmează: în prima și a doua a regimentelor valahe de infanterie, în prima și a doua a regimentelor săcuiești de infanterie și în aceea a regimentului săcuiesc de husari.

Cea mai întinsă porțiune este cea a primului regiment de Valahi. Ea trece prin *„Hunyáder —. Unter- und ober-Albenser Comitat, Szafzvaroscher und Hermanstädtter Stuhl,* apoi, prin *„Fagarascher Distrikt“* până la *„Kronstädter Distrikt“*, ocupă, deci, aproape jumătate din toată granița militară a Transilvaniei.

Apoi, urmează al doilea regiment săcuiesc de infanterie... Al doilea regiment valach de infanterie ocupă cea mai mică porțiune, care trece prin *„Koloscher und Dobokaer Comitat“* și se întinde până la *„zu Bistriz gehörigen Rodnaer Distrikt“*. El este ultimul regiment de graniță din Transilvania.

Regimentul de husari săcui este împrăștiat în circumscripțiile celor două regimente săcuiești de infanterie și în cea a primului regiment valah.

Autorul vorbește și de granițele naturale ale Transilvaniei: de munții Carpați, cari se înalță ca un zid între Transilvania și Valahia, într'o parte și între Transilvania și Moldova în altă parte. Pământul fiind pietros *(rauher Boden)* nu poate hrăni îndeajuns pe locuitori. De aceea, circumscripțiile primului regiment de Secui și al regimentului 2 de Valahi sunt foarte sărăcăcioase.

In paragraful 3, *von Mildenberg* ne vorbește des-

www.digibuc.ro

pre numărul locuitorilor din circumscripţiile militare. Vom reproduce câteva cifre interesante:

După statistica din 1813:

In circ. Reg. 1 de Valahi 3575 familii: 10.560 bărbaţi, 11.497 femei; în circ. Reg. 2 Valahi 4473 familii: 14.191 bărbaţi, 15.502 femei, etc.

După statistica din 1803:

In circ. Reg. 1 de Valahi 10.391 bărbaţi, 10.774 femei, în circ. Reg. 2 de Valahi 14.231 bărbaţi, 15.173 femei; etc., etc.

în circ. Reg. 1 de Secui 16.168 bărbaţi, 16.595 femei;

Făcând o statistică privitoare la religia, la care aparţineau bărbaţii din aceste circumscripţii militare, s'a ajuns la următorul rezultat:

	In circ. Reg. 1 Secuiesc	In circ. Reg. Valah	In circ. Reg. 2 Valah
Catolici	16.213	58	9
Protestanţi Ref. şi unitari.	—	401	—
Ortodocşi uniţi.	4	3.619	2.343
Ortodocşi neuniţi	1	6.492	11.834

graniţa Transilvaniei numără 14 târguri şi 280 de sate. 9 târguri şi 214 sate sunt locuite de *„Gränzern und Provinzialisten“*. Locuite numai de militari sunt, doar, 5 târguri şi 66 de sate.

	Târguri		Sate	
	Pur. mili.	Populaţie amestecată	Pur. mili.	Populaţie amestecată
Locuesc grănicerii în circ.				
1 Reg. Valah	1	—	22	59
2 Reg. Valah		—	43	—
1 Reg. Săcuiesc	10(?)	1	—	49

Dup ce ne-a dat câteva statistici lămuritoare, autorul lucrării ne face o descriere amănunţită a popoarelor, care locuesc în circumscripţiile militare. El închi-

www.digibuc.ro

nă, câteva pagini, şi Valahilor pe care le vom reproduce „în extenso“ — (pag. 10-16).

„Valahii, cari formează al doilea grup însemnat de oameni locuind circumscripţiile militare din Transilvania, sunt un popor de origină slavă, *(Abkömmlinge eines slavischen Völkerstammes)* romanizat de soldaţii armatelor imperiului roman, când au cucerit Dacia“.

Von Mildenberg ne-a lăsat o interesantă dare de seamă despre Valahii din Transilvania, dându-ne o vie imagine a firii lor, a felului lor de viaţă, a ocupaţiilor, lor; alăturând statistici privitoare la numărul lor în diferite târguri, sate, statistici agricole,, statistici în care ne dă cifrele oficiale privitoare la creşterea vitelor. sau exploatare bogăţiilor ascunse în pământ.

Iată cum începe:

„Şi acest popor a fost tratat în chip vitreg de natură, ţinând seama de cultura lui. Pe lângă aceasta, în unele localităţi, clima şi multe alte cauze pricinuesc indivizilor felurite boli şi beteşuguri. (...häufige körperliche gebrechen). Cu părtinire, deci, unii scriitori, orbiţi de patimi, au spus că Valahii sunt, doar, *„ein Auswurf“* (o excrescenţă) a naturii. Că cei mai mulţi indivizi, ai acestei naţii, sunt necioplţi (barbari) nu e de tăgăduit, dar că această brutalitate ar fi un defect al naturii, nu se poate spune. Cauzele acestei cumplite sălbăticiri, au fost făptuite de timp şi circumstanţe ceeace ne dovedesc uşor indivizii şi familiile valahe, care, ajutate de împrejurări, au putut să se desvolte — fizic şi intelectual — în chip normal. Deobiceiu, Valahul e de o statură mijlocie, dar trupul lui e puternic, bine legat şi nervos. (Gewönlich ist der Valache von nicht ansehnlicher Grösse, stärkem, gerungenem und nervichtem Körperbau). Viaţa grea cu care trebue să se obişnuiască din cea mai fragedă copilărie, îl întăresc şi-l fac apt să

www.digibuc.ro

îndure orice „körperliche Beschwerden“: căldura, frigul, foamea şi setea.

Părul său, în deobşte este de o culoare închisă şi des; trăsăturile feţii foarte marcate şi exprimă patimi puternice, aşa cum le au toate popoarele, încă, necivilizate. Totuşi, în cele mai multe cazuri, chipurile valahilor sunt destul de plăcute şi găsim, printre ei, femei şi fete de o mare frumuseţe. Ei se desvoltă repede, dar ajung la adânci bătrâneţe. Valahul, la vârsta de şaptesprezece, sau optsprezece ani, îşi ia o nevastă de vreo treisprezece ani şi e, adesea, bunic la treizeci de ani. Se înmulţesc, deci, mult.

Despre desvoltarea morală a Valahului nu se poate spune atâta bine ca despre desvoltarea fizică. Coborâtori ai unor oameni robiţi de timpuriu de armatele unui cuceritor puternic şi trăiţi timp de veacuri, sub povara unui jug apăsător, ei sunt însemnaţi cu trăsăturile caracteristice popoarelor asuprite, cari, cu greu se mai pot şterge.

Valahii sunt şireţi, neîncrezători, răsbunători şi puturoşi. (Die Walachen sind schlau, zurückhaltend hinterlistig, rachsüchtig und faul). Cu orice prilej, prefăcându-se de bună credinţă, ei caută să tragă foloase în dauna altuia Mereu avem exemple noi privitoare la şiretenia şi pofta lor de răzbunare. Lenea lor e, ca la mai toate popoarele necivilizate. foarte mare. dar e mai desvoltată la bărbaţi decât la femei. Femeile valahe se îndeletnicesc cu toate muncile casnice, confecţionează îmbrăcămintea trebuitoare pentru toată familia şi ajută, chiar, pe bărbaţii lor, la munca câmpului, pe când aceştia, după ce şi-au sfârşit muncile câmpului şi viilor, îşi pierd vremea fără nici un rost. Cerinţele lor fiind reduse şi le mulţumesc uşor şi, după aceia, ei nu mai încearcă să-şi irosească pute-

www.digibuc.ro

rile. Lenea Valahilor e încurajată, încă, şi de nenumăratele sărbători ale bisericii greceşti; şi, cu toate că aceste zile feriere au fost împuţinate, totuşi, valahii pretextând tradiţia religioasă, nu vor să lucreze. Valahul e sclavul băuturii; îi place vinul şi ţuica. Şi de multe ori, tot rodul agonisit în timpul unei săptămâni se scurge, într'o oră, câteodată, în gâtlejul lui. Dacă are fericirea să găsească, pe când se află în faţa cănii cu băutură „*eine Sakpfeife* (un cimpoiu) *oder eine Geige*, la sunetele cărora să poată să joace cu nevasta lui, sau cu o fată, atunci, sunt împlinite toate dorinţele lui şi nu încetează să bea şi să joace, până ce nu e cu desăvârşire ameţit şi nu e dus acasă, aproape, în nesimţire. Adesea se întâmplă, în asemenea ocazii, ca Valahii, dacă sunt mai mulţi la număr, să se ia la ceartă, apoi, la bătaie; la beţie sunt, de obicei, foarte arţăgoşi.

In legătură strânsă, cu lenea lor e în multe cazuri, şi hoţia, căci e mult mai uşor să-ţi însuşeşti, printr'o mişcare dibace, avutul altuia, decât să-ţi agoniseşti cele trebuincioase prin muncă. Dacă, chiar, nu-şi fac o profesie din hoţie, ca ţiganii, totuşi, Valahii nu pierd nici o ocazie să fure; în deobşte fură vite.

Ei sunt superstiţioşi în cel mai înalt grad; cu toate acestea, îi poţi auzi, în cele mai neînsemnate cazuri, rostind înjurături cumplite (fürchterlichsten Flüche); şi copiii mici înjură de multe ori. Prostia şi pofta de câştig a celor mai mulţi dintre preoţii lor fac ca Valahii, în loc să se desbere de toate superstiţiile adânc înrădăcinate în sufletul lor, să fie şi mai încătuşaţi de ele, căci prostia lor este un isvor nesecat pentru îmbogăţirea acestor preoţi. Neştiinţa şi necivilizaţia umililor slujitori ai bisericei şi, chiar a unora din prelaţii mai de vază, întrece orice ne putem închipui. Şi, cu

www.digibuc.ro

toate calităţile pe care le are poporul valah, nu se va putea schimba, niciodată, starea în care se sbate până ce preoţii nu vor primi o cultură mai aleasă.

Locuinţele Valahilor sunt, mai întotdeauna, destul de încăpătoare şi de plăcute. Casele lor sunt făcute din lut, sau lemn, arareori din piatră. Deobiceiu, casele acestea au numai o cameră, la care se adaogă o bucătărie şi un cuptor. Grajdurile şi celelalte clădiri din gospodăria unui ţăran, sunt, mai toate, joase şi murdare. Hambare nu prea au şi de aceea îşi păstrează grâul în gropi (korngruben) şi porumbul în coşuri, cari sunt făcute din nuele, puse pe nişte pari înalţi de câteva picioare şi acoperite cu un înveliş făcut tot din nuele împletite şi din paie.

„Interiorul acestor locuinţe e destul de sărăcăcios. Găsim paturile familiei cu saltele umplute cu paie, sau păr de cal, iar când aceste familii sunt mai avute, găsim paturi cu saltele de lână şi cu perne îmbrăcate în pânză colorată şi împodobite cu flori brodate cu măestrie; aceste broderii sunt lucrurile cele mai de preţ din casele Valahilor. In afară de pat, mai găsim, de obiceiu, o masă simplă, câteva bănci de lemn, aşezate dealungul pereţilor; un fel de dulapuri primitive, împodobite cu flori pictate fără prea multă dibăcie, în care ei îşi ţin hainele şi alte lucruri casnice şi de trebuinţă; căni, farfurii şi chei, agăţate de pereţi. Icoanele lor greceşti, prost pictate, *(schlecht geklekste griechische Heiligenbilder)* sunt lipite pe pereţi şi, în faţa lor, atârnă o lampă făcută dintr'o sticlă colorată. Ferestrele sunt mici şi de multe ori sticla lor e înlocuită cu *„Blasenhäuten"*.

Hrana Valahilor e foarte simplă şi porumbul este alimentul cel mai de seamă. Ei pregătesc, din făina lui, un fel de pastă groasă, numită *polenta* de Italieni

www.digibuc.ro

şi *mameliga* de ei. Ei fac din această făină şi pâine, sau mai bine zis un cozonac *(eine Art dünner Kuchen)*, care fiind proaspăt se poate mânca cu plăcere, dar devine repede *„für andere, als walachische Gaumen, ungenussbar..."* Valahii se mai hrănesc şi cu lapte, brânză, slănină, ceapă, cu legume şi carne, fructe nu prea mănâncă. In zilele de post, orânduite de bi serica grecească şi pe care le respectă, cu toţii, ei nu se ating de *„animalischen Nahrungsmittel"*. După cum am mai spus-o, ei beau mult vin şi ţuică. Ţuica o fac fie din cereale, fie din prune.

După cum calităţile morale ale Secuilor sunt mai bine desvoltate ca ale Valahilor. tot astfel calităţile ostăşeşti ale Secuilor sunt mai bune ca ale Valahilor. Ceeace nu însemnează însă, că grănicerii valahi n'au făcut dovada vitejiei lor. Am vrut să spun, numai, că Secuiul se luptă şi se apără cu vitejie fiind o fire mândră, viteză din naştere şi foarte socotită, pe când Valahul o face având încredere în cel care e în fruntea lui şi fiind stăpânit de o mânie neţărmurită şi de o sălbăticie, încă, cu totul primitivă".

In paragraful următor (5) intitulat: *„Verschiedenheit der Bewohner nach ihrer Religion"*; autorul spune:

„Grănicerii transilvăneni aparţin mai multor religii.

Acei din cele două regimente valache sunt de religia greacă. In primul regiment numărul uniţilor şi celor cari nu sunt uniţi este aproape egal; în al doilea, însă, sunt, doar, şase localităţi locuite de neuniţi şi în celelalte 37 trăiesc numai uniţi. După cum fusese întocmit planul, la început, din regimentele valahe nu trebuiau să facă parte de cât cei cari erau uniţi, dar,

www.digibuc.ro

cu vremea, unii din ei au trecut la religia celor neuniţi...

In paginile care urmează (18—22), ocupându-se de „agricultură" citim următoarele însemnări interesante privitoare la Valahi:

„Valahii cultivau mai mult porumbul. Orzul se cultiva mai ales în regiunile ocupate de regimentele săcuieşti, decât în cele unde era regimentele valahe...".

Apoi, ne vorbşte de cultura vinului, de „*waldkultur*", ne dă statistice interesante, ne arată beneficiul, sau deficitul producţiilor, făcând o medie, după examinarea statisticilor făcute pe cinci ani consecutivi, etc.

Mai găsim, în lucrarea lui *von Mildenberg* „Skiţă statistică a graniţei militare a Transilvaniei" şi ceva privitor la creşterea vitelor:

„După o statistică din anul 1813: In regiunea Reg. I valah, erau: 2402 cai, 17.000 boi şi vaci, 18.337 capre şi oi şi 8191 porci; în regiunea Reg. II valah erau: 1.935 cai, 21 .502 boi şi vaci, 33.200 capre şi oi şi 6.938 porci, etc. etc.

Vitele care nu puteau fi hrănite în Transilvania, erau trecute în timpul iernii, în Moldova şi Valahia".

Trecând, acum, la creşterea albinelor, ne dă o statistică interesantă din anul 1813:

„In regiunea I-lui Reg. valah erau 2566 de stupi. în regiunea celui de al doilea reg. valah 4156 de stupi, etc. etc."

In paragraful 8, autorul descrie bogăţiile ascunse în pământ, apoi, ne spune câteva cuvinte despre industria şi comerţul acelor ţinuturi (Handel und Kommerz. — Land-und Wasserstrassen. — Handel und Fuhrwesen).

Am căutat să extragem însemnările şi datele cele mai de seamă, adică cele cari pot să ne dea o idee cât

www.digibuc.ro

mai clară şi mai apropiată de starea de desvoltare culturală şi economică din regiunile ocupate de cele două regimente valahe, la începutul veacului al XIX-lea. Lucrul acesta n'a fost prea uşor, căci lucrarea lui *von Mildenberg* cuprinde peste o sută patruzeci de pagini, în care sunt îngrămădite o mulţime de ştiri despre cei cari locuiau în regiunile graniţelor militare, nenumărate statistici şi o serie întreagă de observaţii şi păreri despre Valahi, Secui şi Unguri. Totuşi, cred că felul cum am procedat a fost bun, căci am dat, pe lângă descrierea detaliată a Valahului, a felului său de traiu şi a calităţilor lui sufleteşti şi fizice, câteva extrase din statisticele, cu ajutorul cărora putem reconstitui, în parte, starea materială a epocii aceleia.

www.digibuc.ro

Calendar românesc din 1831

Un calendar în limba românească, tipărit în anul 1831, cu litere latine şi slavoneşti, e o cărticică interesantă şi merită să-i închinăm câteva rânduri. Din pricina nesiguranţii care domnia în ţinuturile locuite de Români, nesiguranţă pricinuită fie de desele răzvrătiri interne, fie de năvălirile oştilor duşmane, avutul casnic al Românului era redus. Adesea era distrus şi, odată cu el, puţinele cărţi, care îi împodobeau biblioteca. De aceea, cărţile scrise şi tipărite în principatele româneşti sunt, astăzi, foarte rare şi multe din ele preţuiesc mult.

Calendarul din 1831, puţin cunoscut şi păstrat într'un număr foarte mic de exemplare, n'a fost, încă, descris mai pe larg în lucrările noastre bibliografice. Exemplarul, pe care l-am văzut, din nenorocire, n'are titlu, de aceea nu putem indica oraşul în care a fost tipărit. Totuşi, din examinarea textelor şi a limbii în care e scris, deducem, uşor, că acest calendar a fost dat la iveală într'un oraş din Ardeal, sau în Buda. Dar, ceeace ne interesează mai mult e materialul informativ şi literar, cuprins în calendarul din 1831. Intr'o „înştiinţare" tipărită la sfârşitul cărţii găsim câteva lămuriri privitoare la ea:

„Fiindcă, după împărţirea kalendariului din anul

www.digibuc.ro

trecut, sau arătat mai un numer de cumpărători la kalendariul cest cu strămoşeştele litere tipărit, arătându-şi şi statornica bunăvoire de a fi de sinişi cetitorii şi favorisitorii lui; pentru aceea, fiindcă cu unitul ajutoriu a mai multor prenumeranţi, mai uşor ese chieltuelele cele de lipsă, sau otărât preţul calendariului pe anul curgătoriu 1831, cu 1 florint în bancă, sau 24 creiţari argint. Şi de vor fi la alt an mai mulţi cumpărători, şi mai cu mic preţiu se va împărţi. De aci ori cine apriat poate vedea, că cu alt interes, decât înflorirea şi înaintarea literaturei române, este dorul scopul şi pofta autorului.

NIAGOE"

La începutul calendarului avem o „cronologie", în care autorul ne spune câţi ani au trecut dela facerea lumii, dela ridicarea „Citaţei Roma, dela descălecarea Romanilor în Dacia, adeche: în Ţérra Românéască, Moldavia, Bucovina, Transilvania, Banatu şi 'n unele părţi a Ungariei (1726 ani), dela facerea Citaţei Viena (735 ani), dela despărţirea Transilvaniei de Ungaria (281 ani), dela redicarea Transilvaniei în mare Principatu (60 ani) etc. etc

Urmează: *„Paschalia pe anul questu 1831"; Serbitorile şi alte diele peste anu schimbătóre"; „Despre patru témpuri ale Anului"; „Despre Eclipsuri, (seu intunecimile sórelui şi a lunei); „In anul questu 1831 se vor întemplà 4 intunecimi: duó in Sóre şi duó in Lunà; dintre quare în părţile Europei nóstre numai una întunecime a lunei va fi vîdută.*

A'ntea noviduta Intunecime va fi in Sóre la 31 Ianuariu

Aduó vidută Intunecime va fi în luna în 14 Februariu séra.

www.digibuc.ro

Inceputul Intunecimei se va vedea în părţile Budei la 4 óre, 54 minute, mai 'nainte de apunerea Sórelui medilocul va fi dupó apusul Sórelui la 6 ôre, 13 minute şi caputul la 7 ore, 41 minute séra.

Atrea nóviduta Intunecime va fi în Sóre la 26 Iulie.

A patra éró noviduta intunecime va fi în luna la 11 Augustu.

Apoi, vine calendarul.

După el, avem o listă a „Tergurile quele de fronte în Ungaria, Transilvania şi Banatu". „Vedi! Simnul questa * arată tergurile din Terra Ungurésca, éró questa (*) quele din Banatu".

A

Abrud. 17 Februaru; 19 Aprilie; 12 Septembrie; 17 Decemvrie.

* *Agria.* 30 Aprilie; 29 Iuniu; 25 Iuliu; 20 Augustu; 17 Septembrie; 29 Decembrie.

Almaşu mare. 11 Ianuariu; 19 Aprilie; 10 Iuliu; 15 Septenbrie.

* *Aradu.* 17 Februariu; 17 Iuniu; 20 Iuliu; 23 Octomvrie.

B

Bolgradu. Marti în antea Pasciloru Romano-Catolici; 18 Septembrie.

* *Beiuşu.* 24 Ianuariu; 12 Aprilie; 8 Iul.: 16 Octom.

Blaş. 2 Aprilie; 20 Iuniu; 24 Noembrie.

Braşov. In Jouia Verde a duó Septimana dupó Rosalile R. catolice; 8 Aprilie; 27 Augustu; 20 Octomvrie.

* *Buda.* 17 Februariu; 15 Iuniu; 2 Septembrie; 18 Novembrie.

www.digibuc.ro

C

(*) *Caransebeş.* 24 Aprilie; 28 Septembrie.

* *Caşovia.* 8 Ianuariu; 19 Aprilie; 9 Iuniu; 3 Augustu; 7 Noembrie.

* *Ceacova.* 18 Martiu; 29 Sept.; 30 Octob.

Cludi. 12 Aprilie; 1 Iuniu; 29 Iuliu; 21 Octob.

Checichement. 28 Feb.; 2 Apr.; 29 Iul.; 14 Sept.; 13 Novembrie.

D

* *Debreçinu.* 12 Aprilie; 13 Augustu; 27 Sept.; 25 Decembrie.

Deva 30 April; 22 Iuliu; 18 Octob.

Déju. Mercuri antea Septimana a Paresimiloru R. Catolice; Joui a duó Septimana dupu Rosaliile R Catolice; 8 Augustu; 8 Decembrie

F

Fógóraşu. Marţi dupó Rusalile R. Catolice. 28 Aug. 24 Noembrie.

* *Fàgetu.* 6 Ianuariu; 7 Februariu; in Domenica Floriloru; La Inăltiarea lui Cristos; 29 Iuniu; 15 Augustu; 12 Octob.; 6 Decembrie.

G

* *Giula.* 13 Ianuariu; Luni in ante de Rosalile R. catolice; 10 Iuliu; 27 Augustu.

Haţegu. 2 Februariu: Mercuri după 12 diele ale lui Augustu.

Hinedóra. 29 Ianuariu; a 5-a Septimana in Paresimile nóstre; la Inaltiarea lui Cristos: 28 Iuniu; 1 Noembrie

www.digibuc.ro

L

(*) *Lipova.* 19 April; 19 Iuniu; 8 Aug., 13 Noembrie.

(*) *Lugoşu.* 29 Ianuariu; 28 Aprilie; 20 Iuniu; 9 Octombrie.

O

* *Oradea-Mare.* Miercuri dupó Botesu lui Cristos R. C. — Miercuri in a duo septimana a Paresimiloru R. C. — Miercuri dupó Juoia verde R. C. — Miercuri dupó 20 Iuniu; Miercuri dupó 20 Augustu; Miercuri după 22 Septembrie.

P

(*) *Panciova.* 20 Iuniu; 8 Sept.

* *Pesta.* 7 Martiu; 27 Maiu; 17 Augustu; 3 Noembrie.

* *Poşonu.* 17 Februariu; 12 Iuniu; 17 Sept.; 13 Noembrie.

S

Sibiu. Luni dupu Nascerea lui Cristos cal. nostru; Marti în Septimana antea Paresimiloru R. Cat.; 21 Aprilie; 19 Iuliu; 2 Sept.

* *Seghedinu.* 23 Aprilie; 19 Iuliu; 28 Sept.; 18 Noemb. şi totu de una Luni se incepe Tergul.

T

(*) *Temeşóra.* A duò Septimana a Paresimiloru R. Cat. La Rosaliile nóstre; Dumineca in ante de Santu-Michael R. C. 6 Decem.

* *Tirnava.* 10 Ianuariu; antea Dominica Paresimi-

www.digibuc.ro

loru R. C.; 12 April.; 3 duniu; 13 Iuliu; Domineca dupó Santa Maria mica R. C. — 16 Oct.; 24 Noembrie.

U

* *Ungvaru.* 13 Ianuariu. La Dominica Floriiloru R. C.; 25 Aprilie; 13 Iuliu; 17 Sept.

V

* *Vaçiu.* Mercuri in antea Floriiloru R. C. — 20 Iuniu; 4 Oct. cu una Septimana in antea Nascerii lui Cristot R. C.

(*) Verşeţi. La Domineca Floriiloru. Cal. nostru: 27 Iul. 16 Oct.

Autorul ne mai dă o listă a *„quateva Terguri de Capitenie a Ţerriloru din Afaro"* şi alta a *„quateva terguri din Ţérra Turciască de quea parte de Dunare".*

Am ajuns la partea literară. Autorul calendarului dă la iveală o nuvelă istorică intitulată: *„Tragedia lui Ladislau Corvinus de Huniad"*, urmată de o încercare dramatică numită: *„Curtea crâiască"*. Cine e. sau cine sunt autorii acestor două încercări literare? Poate, chiar, cel care a scris acest calendar...

Amândouă bucăţile sunt scrise şi cu litere latine şi cu litere slavoneşti. (Avem o pagină scrisă cu litere latine, alta cu litere slavoneşti, iar una scrisă cu litere latineşti, iar alta cu litere slavoneşti şi aşa mai departe).

Aceste două încercări literare merită atenţia noastră: fiind scrise într'o epocă. când literatura românească — cea originală şi cea datorită traducerilor făcute din literaturile apusene — îşi destăinuia, de abia, timid, primele lucrări, străduindu-se să se lapede de formele arhaice şi căutând să ne dea o limbă

www.digibuc.ro

literară mai bogată în cuvinte şi mai adecvată timpurilor noi. De aceea, vom reproduce câteva fraze, transcriindu-le exact după textele din calendar.

Ion Gorvinus de Huniad simţind că i se apropie sfârşitul *„...chiemá pre toţi quei mai aleşi ai Patriei, quarii se află de faţie, la sene, şi cu nóspus senţitóre cuvinte 'şi lua ertăciunea despărţirei dela denşii, comendăndu'le iubirea Patriei şi a Bunu'lui de comunu..." (pag. 40)* sau:

„...Intr'a queste se adunarĕ Amicii Corvini'loru la Ladislau, privigitori fiéndu despre siguritate-a súa. In dió Sănt'lui Martin au renduitu Craiul unu prădiu mare, la quare chiemase şi pre Corvini, nu pentru altă numai qua aci şi le pótă luà viaţa, dupó qumu făcuse Cileiu planuri'le sua'le..." (pag. 66) sau:

Ladislau Corvin. — Quine ar' putea numerà alu reutăţi? Asculta' numai aquele, quare pre mĕne şi pre amicii nostrii imboldescu spre resplătire. De trei ori vru ilulotresce si ucide pre Părentele nostru".

Iată, acum, persoanele din încercarea dramatică *„Curtea Crăiască"*

„Craiul, Perini Tesaurariul, Bathori, Garra, Giscra, Banfi Thuroti şi Matheu dela Basino, Episcopul Transilvaniei".

Calendarul românesc, din anul 1831, este un preţios document cultural al începutului sec. al XIX-lea.

www.digibuc.ro

Cartea lui Jules de Hagemeister

Cei cari se îndeletnicesc cu citirea cărţilor vechi, fie străine, fie româneşti, în care sunt însemnate tot felul de ştiri despre comerţul şi industria noastră, din veacurile trecute, trebuie să ia cunoştinţă şi de lucrarea lui *Jules de Hagemeister*.

Cartea e tipărită sub următorul ilu: „Memoire sur le commerce des Ports de la nouvelle *Russie*, de la Valachie et de la Moldavie par Jules de Hagemeister", A Odessa et Simphéropol, / D. Mieville. libraire. 1835.

*

Cartea cuprinde şase capitole. Vom extrage, din fiecare, datele şi însemnările, mai de seamă, privitoare la Moldova şi Valachia.

In CAPITOLUL INTAIU, autorul ne spune, că în anul 1830, cordonul sanitar a fost deplasat dela Nistru la Prut şi că din acea pricină porturile basarabene, *Ismail* şi *Reni*, au început să decadă.

Tot atunci, încep să înflorească porturile Galaţi şi Brăila (Brailoff).

In CAPITOLUL URMATOR, Jules de Hagemeister ne vorbeşte de porturile dela marea Neagră şi marea de Azov. La pag. 72 începe astfel:

www.digibuc.ro

„Cele mai multe transporturi din Basarabia la Odesa se fac pe uscat. Basinul Nistrului, la Akerman. neavând de cât 6—7 picioare adâncime, astfel că toate vasele străine, care vin sunt nevoite să ancoreze la 25 de verste de oraş".

Peste 600 de corăbii, variind de la 100—300 de tone, intră anual în Dunăre. Cele mari se opresc la „Brailoff" şi numai cele de 200 de tone pot intra cu greu până la Ruşciuc. Comunicaţiile stabilite între Viena şi Galaţi, cu piroscafe sunt întrerupte între Moldova şi Orşova. Mărfurile sunt transportate cu corăbii mici, care trag 3 până la 4 picioare de apă. Dela Orşova încep să circule pe Dunăre un fel de bărci numite de Turci „Kirlaches", care au 30—100 de tone. De puţin timp *(„depuis peu")*, Sârbii şi Valachii încep să construiască astfel de bărci, arătând mult interes pentru această industrie.

Cu aceste vase se transportă la Galaţi şi *„Brailoff"* cerealele şi celelalte produse ale Valachiei, sau se transportă sarea în porturile turceşti. Preţul care se plăteşte până la Galaţi şi „Brăiloff" s'a urcat mult în anul 1833, din pricina intensificării comerţului, el este, de obiceiu, pentru 1000 de „ocques" (74 de puzi) dela Giurgiu şi Zimnicea (Zimniza) de 80—90 de piaştri (22—25 de ruble) 2); dela Izlaz, Calafat de 120—130 piaştri (33—36 ruble). Preţul s'a urcat la 250 de copeici de „cetvert" dela Ismail la „Brailoff".

Cu toate că cele trei guri principale ale Dunării sunt în stăpânirea Rusiei, totuşi foarte puţine producte sunt îmbarcate în porturile Reni şi Ismail. Oraşele Galaţi şi „Brailoff", singurile debuşeuri ale Moldovei şi Valachiei, sunt porţile de export ale bogăţiilor ne-

2) Calculând rubla a 144 de „para", 40 făcând un piastru. Nota autorului.

www.digibuc.ro

sfârşite ale acestor două provincii: *„Sceptrul protector al Rusiei şi-a creat două rivale puternice"*.

*

Moldova foarte populată, are un import însemnat de mărfuri străine. Nici o lege nu interzice importul. Toată industria care fusese distrusă de stăpânirea turcească, se desmeticeşte încetul cu încetul. Funcţionarii turci obişnuiau să fixeze, în chip arbitrar, preţul grâului, untului, al vitelor, al lemnului, etc. Numai prin contrabandă se putea exporta câte puţin, din toate, în alte ţări. Graţie măsurilor luate de stăpânirea rusească, starea economică a principatelor s'a putut îndrepta.

Vasele străine nu intră decât în „Brailoff", celelalte porturi ale Valachiei fiind prea neînsemnate.

Portul Brăila este apărat de o insulă împotriva gheţurilor, astfel că corăbiile pot sta, iarna, fără pericol, în el. Vama şi carantina sunt foarte bine organizate. Incărcarea şi descărcarea se fac foarte uşor căci toate magaziile sunt la marginea fluviului, oraşul Brăila, care a fost capitala unui paşalâc, n'are de cât 4—5000 de locuitori, dar având o poziţie frumoasă şi un guvernator bun a căpătat un aspect european. Pietrele cetăţii, care a fost dărâmată, servesc la pavarea străzilor. Se construiesc multe case noui. In anul 1832, 280 de corăbii, de diferite mărimi, au intrat în portul Brăila ; în anul 1833 numărul corăbiilor a fost şi mai mare.

La 12 verste de Brăila, oraşul Galaţi, singurul port al Moldovei. Acesta a avut o mai mare însemnătate în timpul ocupaţiei turceşti decât portul Brăila, căci nu era sub stăpânirea unui paşă.

Moldova îşi datorează toată prosperitatea acestui

www.digibuc.ro

port înfloritor. Din timpuri străvechi, partea de jos a orașului era ocupată de magazii. Comerțul era liber. In oraș, se putea intra pe două căi. Nici o despărțitură vizibilă nu era între port și oraș, călătorii nu erau opriți de nimeni și astfel puteau introduce tot felul de mărfuri. Acest fel de a lucra al vameșilor e foarte neobișnuit, dat fiind, că veniturile vamale erau concesionate atât în Moldova, cât și în Valachia.

Administrația orașului Galați e mai proastă decât a orașului Brăila. Lângă carantină e atâta noroiu, încât drumul e impracticabil.

Orașul are 12.000 de locuitori, străzi strâmte, noroioase, îmbâcsite de putoare (puanteur), asemenea străzilor din orașele turcești. Comerțul e aproape tot în mâinile Grecilor, ca și la Brăila. De câțiva ani numai, câteva case străine s'au stabilit acolo.

*

In anul 1834 nu era făcută, încă, legătura poștală între Galați și Brăila. Poștă pentru scrisori nu era decât între Iași și Galați și București și Brăila.

In 1832 au intrat în portul Galați 195 de corăbii; în 1833, numai 193, 87 rusești, 31 ioniene, 4 austriace, 6 franceze, 13 sarde, 49 turcești, 1 toscană, 1 napolitană, 1 sârbească.

Cu toate că Moldova e un principat cu o întindere mai mică, totuși, din pricina exportului și importului, portul Galați e mult mai important decât portul Brăila.

O companie de navigație austriacă a stabilit legătura între Viena și Constantinopol cu 4 piroscafi, care trebue să navigheze între Presburg și Pesta, Pesta și Moldova, Orșova și Galați, Galați și Constantinopol.

Galații nu pot decât să câștige mult pe urma acestei

www.digibuc.ro

noui linii de navigaţie, devenind şi un depozit al mărfurilor austriace.

CAPITOLUL TREI cuprinde date interesante despre export *(commerce d'exportation)*.

Printre altele sunt de reţinut următoarele·

Preţurile ridicate, din anul 1833, au avut ca consecinţă o mărire a producţiei în principatele Moldovei şi Valachiei, care producţie putea satisface pe deplin, cerinţele Turciei şi ale Arhipelagului... In 1833 o foamete mare a bântuit n Rusia şi, atunci, s'au descoperit în Valachia bogăţii multe şi neştiute.

Grâul Moldovei şi Valachiei e inferior grâului rusesc. Cel din Moldova e cu 15—20 la sută superior celui din Valachia. Această superioritate a grâului moldovenesc, nu e pricinuită de calitatea pământului, care e acelaş, ci de munca proastă a cultivatorilor Valachi.

In principate se mai cultivă secară şi ovăz. (Ovăzul mai cu seamă în nordul Moldovei).

In anul 1833 s'a exportat: *prin portul Brăila* 250—300.000 de cetverţi de diferite cereale; *prin portul Galaţi*, 100—120.000 de cetverţi. A preciza ce cantităţi de grâu ar putea exporta Valachia, e foarte greu. căci din grânele ei se face rachiu *(eau de vie)*. Exportul acestui principat n'a luat avânt decât în anul 1833 când preţurile s'au urcat aşa de mult.

In Moldova, *rachiul* se face din prune.

Tot în anul 1833 negustorii au început să cumpere cerealele de la producători direct, dar s'au ivit multe greutăţi, căci contractele nu erau respectate. Pământul aparţine, în amândouă principatele, fie boerilor, fie fiscului. Ţăranii o duc foarte greu; sunt săraci, dar sunt liberi şi nu lucrează decât 30 de zile pe an pen-

www.digibuc.ro

tru boerul care le-a arendat pământ. In plus, ei îi mai dau şi zeciuială din grâu.

Negustorii se plâng însă, că la Galaţi greutăţile sunt falsificate de multe ori. Preţul mediu al grâului din Moldova şi Valachia, e greu de stabilit. O chilă de grâu, în timpul ocupaţiei turceşti, costa 14 piaştri, în 1833 a ajuns la 210 piaştri.

In 1833 preţurile erau:

Grâul din Moldova p. o chilă (2 cet.) 150 piaştri, 41 rb.

Grâul din Valachia p. o chilă (3 cet.) 230 piaştri, 63 rb.

Grâul amestecat cu secară p. o chilă (3 cet.) 165—170 piaştri 47 rb.

Porumbul p. o. chilă (3 cet.) 135 piaştri, 37 rb.

Orzoaica p. o chilă (3 cet.) 100 piaştri, 26½ rb.

Preţul de magazinaj, la Brăila şi Galaţi. era de 10—15 „para" de cetvert.

Taxele de export sunt:

In Valachia: grâul 7 piaştri 13 par. de chilă

In Moldova: grâul 4 piaştri de chilă.

In Moldova şi în Valachia se mai cultivă *inul* şi *cânepa.* Inul se exportează în cantităţi mari la Triest şi Marsilia

Rusia cumpără *lemn* din Moldova, din judeţul Piatra (Kiatra).

Ceara din Valachia şi Moldova este foarte bună şi e trimisă, pe uscat, până la Triest.

Minele de *sare* din Valachia şi Moldova, sunt arendate şi produc cantităţi mari de sare. Preţul, pe loc, e de 10 piaştri (275 de copeici) kgr. „100 oques".

Austria cumpără *vite* în Moldova şi Valachia. Pieile, care se cumpără în principate, sunt de obiceiu sărate. Cea de bou cântăreşte între 48—54 de livre; cea de

www.digibuc.ro

vacă,, 32—38 livre; prima se vinde între 7½—8½ ruble; a doua între 5½—6 ruble.

Rusia cumpără *vinuri* moldoveneşti şi franţuzeşti.

*

Să trecem, acum. la CAPITOLUL AL PATRULEA.

In el se vorbeşte de import.

Industria Moldovei şi Valachiei fiind foarte primitivă, se importă multe mărfuri din alte ţări. Austria caută să acapareze piaţa principatelor. Mărfurile engleze pătrund cu greu. La bălciul din Leipzig, negustorii cumpără ştofe, mătăsuri, pânzeturi. Austria îşi balansează importul cu exportul. Pieile, pe care le cumpără în principate, le retrimete confecţionate; inul şi cânepa sunt readuse ca pânze şi frânghii (comme toile et cordes); lâna e readusă ca ştofă. Austria mai exportă în principate, instrumente minunate de agricultură, făcute în Stiria. Sub numele de „braşovenii" ea trimete tot felul de mărfuri proaste, de mobile urâte *„accomodés au gout grossier des habitants peu civilisés de ces contrées"*.

Rusia are monopolul vânzării următoarelor mărfuri: frânghiile gudronate, pânzele pentru corăbii, icrele, unt-de-lemnul de cânepă, etc.

In anul 1833, s'au importat în Moldova, din Rusia, prin bariera Sculeni (Scouliany) mărfuri în valoare de 680.000 de ruble.

De mult timp, oraşul Galaţi e un debuşeu foarte însemnat al comerţului de coloniale. Inainte de alipirea Basarabiei la Rusia, prin Galaţi se făcea importul de coloniale şi pentru Basarabia şi Polonia. De când, însă, portul Odessa a luat un avânt comercial mare,

www.digibuc.ro

oraşul Galaţi nu mai are importanţa din trecut. Totuşi, astăzi încă, valoarea importaţiunilor întrece cu 60 la sută pe cea a oraşului Brăila.

Valoarea mărfurilor importate prin Galaţi, în anul 1832, a fost de 9.564.206 piaştri şi în anul 1833, de 8.746.123 piaştri.

In 1832 s'au importat următoarele mărfuri :

Zahăr: 26.437 puzi; untdelemn: 30.523 puzi; cafea: 2.350 p.; tutun: 3.345 p.; fier: 2.494 p.; orez: 9.242 p.; vin şi fructe pentru 440.000 de franci, etc.

IN CAPITOLUL ŞASE, autorul vorbeşte de întrebuinţarea capitalurilor. Noi nu găsim în el, decât un singur detaliu interesant şi destul de rar: *cursul monedelor străine în principate.* Il vom reda întocmai:

LUNA APRILIE 1834.

SCHIMBUL LA GALAŢI ŞI BRAILA

1 rublă = 3 piaştri şi 13 sau 14 para.
1 florin = 8 piaştri şi 15 sau 10 para.
1 liră italiană = 2 piaştri şi 10 sau 8 para.

LA GALAŢI ŞI BRAILA

Ducaţii = piaştri 39 para —
Ruble argint = piaştri 11 para 10.
Piaştrii spanioli = piaştri 18 para 14.
Piesa de 10 Kreutz = piaştri 1 para 30.
Hermelici = piaştri 18 para —

Această lucrare a lui *Jules de Hagemeister* prezintă un interes foarte mare. N'avem decât să reţinem câteva date şi câteva observaţiuni drepte şi ne putem face o imagine vie a vieţii comerciale de atunci.

www.digibuc.ro

Autorul ne este favorabil. El ne arată, prin cifre oficiale, că anii aceia au fost ani de prosperitate şi că comerţul principatelor începuse a se înălţa spre un nivel mai european. Bogăţiile Moldovei şi Valahiei erau cunoscute, în parte, şi atunci, dar nu erau exploatate cu dibăcie.

www.digibuc.ro

Cărţi vechi româneşti de medicină

Nu toţi bolnavii se mulţumeau cu descântecele rostite de babe, cu farmece şi cu doftorii făurite din ierburi culese în nopţile cu lună. Totuşi, erau puţini aceia, cari în veacurile trecute, în principatul Moldovei, sau al Valahiei, recurgeau la serviciile unor medici, mai mult sau mai puţin pricepuţi în această ştiinţă grea. Domnii şi boierii cei mari au fost cei dintâi, cari s'au folosit de ştiinţa doctorilor, veniţi din ţări îndepărtate. De obiceiu, aceştia erau Italieni, Evrei, Nemţi şi, rareori, Franţuji. Aceşti doctori veniţi să caute pe domni, sau pe boierii bogaţi, se slujeau de cărţi de medicină scrise fie în latineşte, fie în italieneşte, franţuzeşte, sau nemţeşte. De aceia, nu trebue să ne mirăm că s'au tipărit prea puţine lucrări, privitoare la medicină, în Moldova şi Valahia, în limba românească. Cele mai vechi sunt dela începutul veacului al XIX-lea. Zic cele mai vechi, căci până acum nu se cunosc altele tipărite mai înainte.

Nu de mult, am găsit trei cărţi de medicină, care cu toate că au fost tipărite pe la mijlocul secolului trecut, sunt puţin cunoscute şi n'au fost, încă, descrise, pe larg, în vre-o bibliografie mai de seamă. De aceia socotim nimerit să dăm o scurtă descriere a acestor volume.

www.digibuc.ro

Cel mai vechiu este tipărit în Bucureşti în anul 1847.

Iată titlul său:

„Povaţa nouă Impotriva Holerii, adică Măsuri de pază şi lecuire. Tradusă de *Mihail Kifalov*. Bucureşti 1847. Tipărită în Tipografia lui Iosif Kopainig".

Pentru a ne putea da mai bine seama de valoarea acestei broşuri de 26 de pagini şi tipărite după modelul celor ruseşti, căci aşa reese din rândurile de mai jos: (pag. 5).

„Instrucţii (povăţuiri) şi regule întrebuinţate în imperiul Rusiei împotriva holerii la anii 1830, 1846 şi 1847", să citim spre exemplu câteva rânduri despre „Kipul de a se lecui de această boală" (pag. 22).

„Indată ce se va simţi cineva lovit de această boală, fără a aştepta pe doctor, şi fără a pierde vreme, să bea ciaiu cald de muşeţel, izmă, scorţişoare, nucşoară, salep şi de scrobeală.

Pentru durerea stomacului şi tăeturile pântecelui se facă oblojeli, precum: cenuşă fierbinte stinsă în oţet ; peşchir muiat în vin cald; sau în apă fiartă de muşeţel, izmă, sau de pelin".

Aici avem o notă a traducătorului, care glăsueşte aşa:

„La urdinare este bună şi doctoria îndeobşte ştiută de norod, adică fund de căldare, sau cărămidă încălzită, pe care să pună cu şezutul cel pătimaş de urdinare".

Iată ce ne mai spune autorul acestor *povăţuiri :*

„De se vor înmulţi durerile, atunci trebue să se pue la stomah şi pântice 10 sau 12 lipitori, etc., etc.

La pag. 24, 25 şi 26 ne înşiră „măsurile de pază". Vom reproduce câteva:

www.digibuc.ro

„(1) Lăcuința să fie departe de șețuri umezoasa și locuri putrede și cu oameni puțini; fiindcă din aburi mulți se strică aerul; pentru că acei ce șăd în altfel de locuri mai de grab sânt supuși la boală. (2) De aceia locuitorii după fostile pilde din vremea epidemii, ar-fi de folos la vremea călduroasă să iasă afară din sate, și se șază până la precurmarea epidemii în balagane (coverci) puse pe locuri nalte și uscate, adică unde nu sânt bălți și umezeală. (4) Bucatele să fie fierte bine și puține și nu dulci. (8) Este mult de folos să fie cineva la primejdie cu sufletul liniștit și cu sângele rece. (11) Nu mai puțin de folos chipul viețuirei și înfrânarea", etc., etc.

Ne putem da, ușor seama că autorul acestei broșuri nu era un prea bun cunoscător al medicinei și că aceste pagini, scrise într'o limbă pitorească *(pătimaș* pentru *bolnav,* etc.), sunt doar, un document interesant, care ne arată cât de repede a progresat, această știință, în țările locuite de Români, în vreme de mai puțin de o sută de ani.

Să trecem acum la celelalte două lucrări, care sunt, ambele tipărite la Iași.

Prima e în două tomuri: „Eucolpiul doctorilor sau Medicina practică, cuprinzând 363 de boale, numite elinește, italienește și românește, cunoștința patimelor, caracterul, cauzele (pricinele) și vindecarea seau cura lor, fiziologia vindecărei dietetica (paza) igiena (ținerea sănătății). Adunate din cărțile osebiților doctori (medici) de cătră *Arhimandritul și Doctorul în Medicină Dionisie Piru Tesalianul* Membru societății Elinilor în Medicină și Arheologie din Atena și Cavaleriu Ordinului grecesc al Mânuitorului. Tipărită deadoaoară în Atena la anul 1840, Eară acum tradusă pe Românie și tipărită prin *Postelnicul D. Cornea.* Tomul I.

www.digibuc.ro

Iaşii. Tipografia: Institutului Albinei. 1849". Tomul al II-lea conţine: „preparaţia (facerea a 500 reţete, inţiistica (însănătoşirea) seau modul luărei acelor doctorii, care cu un cuvânt se numeşte doză; dietetica (paza luării doctoriilor); botanica practică (cunoaşterea arburilor) după sistemul înţeleptului Lineu".

Am reprodus titlurile celor două tomuri, *in extenso*, numai pentru a arăta cum autorul traducerii, *post. Cornea* încerca să îmbogăţească limba românească cu expresii noi, adecvate ştiinţei pe care căuta s'o populariseze.. Am fi putut face o analiză, pe larg, a acestei lucrări, dar nu-i acesta scopul paginilor de faţă.

Prin cele scrise, n'am vrut să facem altceva, decât să atragem atenţia cititorilor supra câtorva cărti vechi româneşti privitoare la medicină.

A doua lucrare medicală, tipărită în Iaşi, e mai nouă (1858) şi are titlul următor: „Doctorul şi iconomul casnic sau reţeti pentru tot soiol de boali omeneşti, de acele pentru cai, vite cornoraţi, oi, mascuri, stupi şi vinaţi precum şi pentru alti mai multi obiecti atingătoari de gospodăreasca Iconomie, dunati unili din deosebiti cărţi publicati Doctoreşti şi Iconomice, dar altili de pe la feţi ce li-au adiverit prin cercare şi facturi. Sau dat în tipariu acum pentru întâia oară, prin îndemnul a mai multor nobili Persoani compatrioţi Moldoveni. In Epoaha nouei reforme a acestui Principat de către Areopagul din Paris. Iaşii, Tipografia lui Adolf Berman, Podul-vechiu, 1858".

Avem deci în faţa noatsră un alt soiu de carte: o lucrare conţinând reţete şi sfaturi pentru un om cu gospodărie la ţară, sau într'un loc retras, unde nu poate avea, numai decât, ajutorul unui specialist: fie el doctor, fie el veterinar, etc.

www.digibuc.ro

Ea cuprinde mai multe părţi:

„Partea I-a. Răţeti de doctorii pentru toati patimile omeneşti; Partea II-a. Boalele cailor. Partea III-a. Pentru vitili albi. Partea IV-a. Pentru oi şi porci; Partea V-a. Pentru stupi; Partea VI-a. Pentru Păsări; Partea VII-a Câteva feluri de bucati şi păstrarea unora de asemine obiecti; Partea VIII-a: Spălatul vaselor, i ivinaţi, oţături i vişinap; Partea IX-a. Feliuriti dulceţuri; Partea X-a. Mai multi şi feluriti metoduri atingătoare de iconomia casnică".

Această carte de medicină populară a fost dată la iveală de *V. Drăghici.* în Oct. 1858. El i-a făcut şi o frumoasă prefaţă.

Şi, ca să încheiăm, reproducem curioasa reţetă a a eleczirului de viaţă lungă, care se găseşte la pag. 29. Ea cuprinde:

„Dramuri 20 Aloe Socotrina.
„ 2 Agaricus Albus.
„ 2 Revent de China
„ 2 Zedoarie.
„ 2 Ghenţiana
„ 2 Tiriac de Veneţia.
„ 2 Şofran de cel bun.
„ 2 Floare de pucioasă
„ 25 Zahăr bun.
„ 8 Storecs calamita".

www.digibuc.ro

Din trecutul Ardealului şi despre Mihai Viteazul

Insemnările lui Albrecht Huett

Multe şi bogate sunt mărturiile privitoare la trecutul poporului românesc

In anul 1847, a tipărit, în Sibiu, preotul *Daniel Henrich*, din Dobring, o broşură intitulată *„Erinnerungen an Albrecht Huett aus seinem eigenhändigen Tagebuche und aus sicheren Quellen geschöpft"*.

Trebue să vedem, mai întâiu, unde a găsit, acest cercetător, ştirile acestea cu caracter istoric.

Iată ce putem citi:

„Foarte ascuns şi prea puţin cunoscut, se găseşte în cavalereasca bibliotecă a lui Bruckenthal, în Sibiu, un manuscris, care, nu numai, din punct de vedere al cuprinsului, dar şi din pricina formei, e bogat în învăţături: în el, autorul ne luminează o epocă însemnată şi pentru cercetătorul istoric şi pentru toţi iubitorii de cunoştinţe privitoare la viaţa poporului săsesc din Ardeal...".

In rândurile de mai jos, vom putea citi însemnările în legătură cu trecutul şi cu viaţa norodului românesc.

La pag. 27:

„Ne mai rămâne să aruncăm o privire asupra împăra-

www.digibuc.ro

tului Rudolf al II-lea, în ceeace privește bunăvoința arătată de majestatea Sa față de însemnatul conte săsesc, din Transilvania, Albrecht Hüett, în timpul tratativelor și cererilor făcute, la curtea împărătească din Praga, în vremea logodnei principesei austriace Maria Christierna, din Grätz, cu principele Ardealului Sigismund și a cedării, Ardealului, către Rudolf al II-lea până la alegerea craiului Ștefan Botzkai..."

Iar mai departe, tot în partea întâia a lucrării, o altă însemnare:

„*Item* în anul 1577 în Dumnica *Indica,* care este a 24 zi din Martie, au trimes Domnul Barthori Cristofor din Somlijo, voevod al Transilvaniei, și contele Zeckhel, pe cei doi mai de seamă sfetnici și comisari din Alba Iulia pe Apaffy Gherghely și pe Kendij Șandor pentru a-mi încredința slujba de judecător regesc și o scrisoare de întărire... (pag. 31).

Urmează partea a doua, cuprinzând cele mai de seamă „momente" din viața lui *Albrecht Huett,* în ordin cronologic.

„*1575.* In ziua de 6 Fevruarie, la logodna sa, (a lui A. H.) nu trebue să trecem cu vederea, onoarea pe care i-a făcut-o principele Ardealului Ștefan Bathori și cancelarul țării Forgaci Ferenz, el nefiind, încă, senator, prin trimiterea solilor lor și a unor daruri. Își au o deosebită însemnătate, cele cinsprezece mese orânduite, la nuntă, pentru Valahi..." (pag. 35).

„*1595.* In 27 August a pornit Sigismund împotriva Turcilor, în Valahia, după ce înfrânsese, în ploaia de gloanțe, la Târgoviște, pe Sinan Pașa, împreună cu Mihaiu Voevodul Valahiei și cu Albrecht Huett, conducătorul sașilor". (pag. 45)

„*1596.* In ziua de 13 Ianuarie a preluat Albrecht Huett, împreună cu Ștefan Botzkai, conducerea Tran-

www.digibuc.ro

silvaniei, pe când principele Sigismund se afla, la Praga, la Impăratul Rudolf". (pag. 45).

„*1599.* Nu încape nici o îndoială că Albrecht Huett să fi privit cu suspiciune spre noul craiu al Ardealului Andrei Bathori, care se arată a fi prieten al Iezuiţilor şi duşman al celor necatolici. Ceeace însă e numai o poveste, e că Albrecht Huett ar fi cerut voevodului valah Mihaiu, un ajutor armat, împotriva lui Andrei Bathori, care ar fi pregătit, la dieta din Alba-Iulia, şapte ţepi de lemn pentru cei şapte saşi, judecători regeşti, în cazul când naţiunea săsească nu s'ar întoarce la credinţa catolică...

„*1599.* Albrecht Huett porneşte din Sibiu cu oastea săsească, după ce voevodul Mihaiu pătrunsese cu armata sa de Valahi, Tătari şi Secui prin Braşov la Schellemberg, până la locul unde se găsia oastea cardinalului Bathori şi îl sfătuieşte să se apropie de oraş şi să silească pe duşman să se retragă din lipsă de merinde; dar Andrei înaintează, în neregulă, pe lângă Hammersdorf, aproape de oraş, în spre duşmani, din care pricină Mihaiu atacă numaidecât şi, după o luptă desnădăjduită, învinge, silind, tot deodată, pe nenorocitul principe să fugă, spre a muri, apoi, ucis în munţii secuieşti...

De reţinut sunt spusele legatului papal Malaspina care mergând în lagărul duşman, spre a împiedica bătălia, a primit, dela voevodul Mihaiu, următoarele asigurări, după cum ne spune istoricul Palma că ar cuprinde scrisorile din 14 Noembrie, 3 şi 8 Decemvrie 1599 ale arhiducelui Mathias: *Mihaiu nu vroia nmai el să treacă la catolicism, dar, ca principe al Transilvaniei, să convertească pe toţi Valahii la religia catolică şi de aceea, Malaspina a şi rugat pe arhiducele*

www.digibuc.ro

Mathias, să predea voevodatul Transilvaniei, valahului Mihaiu". (pag. 50—51).

„*1600.* Albrecht Huett, care după înfrângerea dela Şelimberg avea de luptat împotriva pustiirilor făptuite de Valahi, Tătari şi Secui, a trimes, în ziua de 1o Septembrie, un senator, în solie, către Secuii răzvrătiţi, cu următoarele instrucţii: sau să părăsească numaidecât steagul voevodului Mihaiu, sau să fie socotiţi ca trădători de ţară şi să sufere atacul înarmat al Saşilor; ceeace s'a şi întâmplat, în ziua de 18 Septembrie, la Mirăslău, unde Mihaiu voevodul şi Secuii au fost înfrânţi ; în ziua de 4 Noembrie, ca urmare a purtării lor vitejeşti, Saşii au fost numiţi, de Impărat, „neamul său" *(sein Geschlecht).* Şi precum înnainte de bătălia dela Mirăslău, tot astfel, după înfrângerea suferită, Valahii lui Mihaiu şi Valonii lui Basta au pustiit ţinuturile din jurul Sighişoarei, Mediaşului şi Bistriţei, săcătuind într'un cuvânt, pământurile locuite de Saşi.

16o1... şi după uciderea lui Mihaiu voevodul, dela Turda, făptuită în ziua de 19 August, în 18 Octomvrie, principele Sigismund, într'adevăr s'a arătat, în fruntea unei oştiri turceşti, la Sibiu, iar la Olmaş unit cu paşa din Timişoara; şi, de aceea, Basta s'a văzut nevoit să-şi aşeze tabăra de iarnă, la Satmar, iar Sibiul, împreună cu Heltan şi Stolzenburg, care rămăseseră credincioase Impăratului să le lase pradă unui asediu prelungit până la mijlocul anului viitor, ceeace a mai adus o mare foamete, rămânând, pe câmpuri, toate recoltele...

1602. In acest an, ca şef al naţiunii săseşti, Albrecht Huett a fost ţinta multor calomnii şi se găsesc într'o stare de plâns, în vreme ce oraşele săseşti fuseseră luate în stăpânire, pe calea armelor, de diferiţi cuceri-

www.digibuc.ro

tori, după cum urmează: Braşovul, Reps, Groschenk şi Leşkirch de principele Sigismund, pe când Sibiul, Bistriţa, Sighişoara şi Mühlbach rămăseseră credincioase Impăratului, apărându-se, cu îndârjire, în acelaş timp, împotriva lui Moise Szekely.

1604. Albrecht Huett şi Paulus von Krausenek, amândoi sfetnici ai „camerei regeşti" şi comisari pentru Transilvania, au fost trimeşi de guvernul împărătesc, către supraintendentul, ca potrivit scrierii din Cluj, din 12 August 1604, să primească un împrumut de 15.000 fl. dela cler, 3000 fl. ca bir — *Liebesstaver*, 48 de boi pentru trasul tunurilor şi şase căruţe cu cai pentru unelte de războiu. O cerere, greu de ajuns, pentru conducătorul naţiuniii săseşti, cât şi pentru preoţi, din pricina sărăciei mari... despre care scrie în manuscriptul original, Andreas Gunnesch, următoarele: „castelele sunt prefăcute în grămezi de moloz, locuitorii au fost ucişi de tiranul Mihaiu, de furia duşmanilor şi de ciumă, încât n'au mai rămas decât 11 locuitori în Urwegent şi în Kelnek 9... câmpurile şi viile sunt pustii, vite nu se mai găsesc..."

Ce minunat se desprinde, chiar din cele câteva rânduri de mai sus, toată jalea acestei epoci de războaie, purtate de Mihai-Viteazul cu Turcii, cu împăratul Rudolf şi cu Moldovenii. Gloria strălucitoare şi înşelătoare, a războaielor de cucerire, care ameţeşte atât de uşor minţile simple, nu înseamnă, în realitate, în istoria unui neam, de cât zile sau ani, de neagră mizerie şi cumplită desnădejde. Atunci, ca şi acum, războaiele de cucerire — azi numite imperialiste — nu puteau fi de folos decât unui număr prea restrâns de oameni, cari, cu ajutorul lor, îşi câştigau glorie şi averi lumeşti, pe

www.digibuc.ro

când marea mulțime — soldații anonimi — muriau în neștire, lăsând căminuri pustiite și ogoare nelucrate.

Mihai Viteazul n'a purtat, ca Ștefan cel Mare, războaie defensive, ci a căutat cuceriri și, astfel, a ajuns să răspândească în jurul său, doar jalea, foametea și moartea. Istoricii noștri — ca și mulți colegi ai lor de alte neamuri — au căutat să găsească o explicație acestor porniri războinice. La noi, în cazul Mihai Viteazul dorința de a uni pe toți Românii într'un singur stat și sub același stăpân.

Dar, nici un document, nici o scriere a timpului, nu lasă să se întrevadă o asemenea idee a formării unui stat pe bază de naționalitate. In veacul al XVI-lea sau al XVII-lea nu s'a manifestat, în nici o țară din Europa, o atare încercare. Nici un monarh, sau om de stat: fie el Italian, Francez, Englez sau Spaniol, nu s'a gândit pe atunci, că s'ar putea concepe un stat, având, de trainică temelie unitatea, bazată pe supremația popoporului mai numeros.

Cine a cercetat, sincer, documentele acelor veacuri, își va da seama, că stăpânii, sau tiranii, nu căutau altceva decât îmbogățirea — prin mărirea teritoriilor— în dauna mulțimilor.

www.digibuc.ro

Scrisorile lui Pierre Des Noyers

Din scrisorile lui PIERRE DES NOYERS, secretarul reginei Poloniei Maria Luiza de Gonzaga, extragem părţile care ne interesează. Ele sunt adresate lui Ismael Bouillaud. Aceste scrisori, aproape necunoscute, au fost editate în a doua jumătate a veacului al XIX-lea.

SCRISOAREA VII.

Opol, 23 Noemvrie 1655

„...Principele Transilvaniei propune să se facă catolic şi să-şi întrebuinţeze toate puterile pentru Polonia, dacă regele vrea să-i adopte fiul şi să-l aleagă succesor al său. Am scrisorile lui la mine..."

SCRISOAREA XVII

(Copie a scrisorii mareşalului Lubomirski către serenissima regină a Poloniei).

„...Dela principele Transilvaniei am primit scrisorile aci alăturate, pe care le transmit Maiestăţii sale Regelui..."

SCRISOAREA XXVII

1 Septembrie 1656, Lantzut

„... Suedezii vor să dea Cracovia Transilvăneanului dacă acesta ar vrea să se declare pentru ei. Nu cu-

www.digibuc.ro

noaştem bine intenţiunile lui, dar mi se pare că ne ameninţă..."

SCRISOAREA LXXXV

21 Octombrie 1656, Wolburg

„...Kmielniţki, care este sănătos, s'a aliat cu principele Transilvaniei, care strânge, în grabă ostaşi şi care numeşte, în scrisorile sale, Transilvania, regat, fără să-şi ia, însă, titlul de rege..."

SCRISOAREA LXXXVIII

4Noembrie 1656, Wolburg

„...Mi se spune, iarăşi, că Tarnsilvăneanul va porni împotriva noastră; a trimis ceva trupe spre hotarele noastre. Dacă nu vine în ajutorul Cracoviei, noi o vom cuceri cu siguranţă".

SCRISOAREA XCIX

29 Ianuarie 1657, Halici

„...In ceeace priveşte pe Transilvănean, îmi spui, în scrisoarea din 1 Decembrie, că el urmăreşte mai mult cucerirea unui oraş unguresc decât să se războiască cu noi; eu îţi pot dovedi contrariul, căci am, în mâinile mele, originalul tratatului pe care l'a făcut cu regele Suediei, în care, pentru împărţiala lui, acest rege îi dăruieşte, Polonia, până la Bug şi Notec, cu condiţia să-i ajute să ia ce mai rămâne şi, în plus, cele două Prusii. Îţi poţi da uşor seama de necredinţa acestui rege şi de orbirea electorului de Brandeburg.

Transilvăneanul are 20.000 de oameni, cu cari speră să salveze Cracovia; o vrea pentru el. Cei din năuntru au spus deja că o vor apăra pentru el. Noi am pus să se taie copacii de pe partea muntoasă ce, e dinspre Transilvania şi am ascuns oameni, acolo. Asediul Cracoviei continuă şi dacă nu vine acest ajutor ea trebue să se predea. Rakoczi s'a luat bine pe lângă Kazaci, cari

www.digibuc.ro

trebuie să se unească cu el, iar Tătarii sunt mâniaţi, căci am întrerupt luptele, cu Moscoviţii. Spune, toate acestea, d-nei des Essart...

SCRISOAREA C.

27 Ianuarie 1657, Halici

„...Ieri am primit originalul unui manifest manuscris al lui Rakoczi cu data de 30 Decemvrie, în care ne declară războiu în cuvintele cele mai nepoliticoase. El vorbeşte de prietenia care a fost, întotdeauna, între predecesorii lui şi acest regat, care, prin mai mulţi soli, i-a cerut sprijin şi i-a făgăduit chiar, succesiunea, dar văzându-l rupt în bucăţele, şi neputând suferi distrugerea lui, el poftește pe toţi acei, cari îşi mai iubesc patria, de a se uni cu el şi de a se declara cât mai repede, căci el va face pe toţi acei cari nu vor urma sfatul său, să sufere toate nenorocirile războiului. Iţi dai seama, prea bine din cele de mai sus, că este pornit împotriva noastră. Iţi mărturisesc, că acest duşman nou ne va face mult rău şi se va vedea acum, dacă e adevărat. că Impăratul nu vrea să calce tratatul din Munster care îi împiedică să ne dea ajutor. Transilvăneanul nu este cuprins în acest tratat...

Ne vine ştirea că marele mareşal, care ţine Cracovia asediată, este hotărât să dea lupta, cu Transilvăneanul, numaidecât ce acesta va fi pătruns în şesurile acestui regat..."

SCRISOAREA CI

4 Februarie 1657, Slawkow

„...Vă trimet ştirile primite, ieri, din Halici, suntem asiguraţi că toate sunt adevărate, în afară de ameninţările Impăratului pe care nu le cred ; e adevărat că episcopul din Nitria, vice-cancelarul Ungariei, este trimes din partea Impăratului pe lângă Rakoczi şi un

www.digibuc.ro

altul pe lângă Kmielniţki, pentru a-i hotărî să renunţe. Palatinul Ungariei este un prieten al nostru şi un duşman de moarte al lui Rakoczi; el are 12.000 de oameni pregătiţi şi cred c'ar fi foarte fericit să poată ataca Transilvania."

SCRISOAREA C II

4 Februarie 1657, Slawkow

„Avem veşti sigure, că Ţarul aflând că s'au adunat la Bar, Cazacii, pentru a trimete un ajutor de 20.000 de oameni principelui Transilvănen, care, în virtutea unui tratat încheiat cu regele Suediei trebuia să pătrundă în Polonia, a dat de ştire lui Hielniţki să facă bine să nu trimeată nici un ajutor împotriva regelui Poloniei, dacă nu vrea ca el, să dea poruncă unei oaste puternice, să pătrundă în Ucraina. Tătarii, mai îndemânateci, încă, decât Moscoviţii, aflând că oştile căzăceşti adunate la Bar, sunt destinate unui războiu împotriva Poloniei, au atacat şi sfârtecat regimentul lui Human. de 6.000 de oameni, ameninţând că vor năvăli în Ucraina, punând peste tot focul, dacă Hielniţki ar da vreun ajutor împotriva Poloniei, încât acesta a fost nevoit să spuie, Transilvăneanului, că nu-i mai poate fi de folos. Voevozii Valahiei şi Moldovei văzând că armata căzăcească nu mai pleacă şi sprijină pe Rakoczi, au refuzat şi ei să mai trimeată pe cei 20.000 de oameni făgăduiţi, dar, aceasta, tot de frica Tătarilor. Acest principe (Transilvăneanul) a trimes şi des *universaux* către nobilii poloni din Premyslie, care adunându-se pentru a ceti conţinutul, le-au rupt, în bucăţele, chiar în faţa solului, cu toate că erau scrise în termenii cei mai aleşi. Acest principe, deci, văzând că măsurile luate de el, erau greşite şi că toată nobilimea din Polonia de sus şi cea mică se adunase pentru a se uni cu oastea

www.digibuc.ro

marelui mareşal, care e de 20.000 de oameni şi se află în faţa Cracoviei, s'a oprit la hotarul Transilvaniei şi, pentru a găsi un rost întârzierii sale, a convocat dieta statului său. Intre timp s'a întâlnit cu el, episcopul de Nitria, vice-cancelarul Ungariei, care i-a spus că Palatinul Ungariei avea poruncă, dela Impărat, să pătrundă în Transilvania, dacă el va înainta în Polonia. Acestea au făcut ca toate planurile principelui să dea greş; ele n'ar fi putut decât să mânie pe Poloni, împotriva lui şi să-i facă să nu mai aibă bunăvoinţa din trecut, pentru neamul său, care cu vremea, i-ar fi putut folosi.

„...Prizonierii (făcuţi lângă Cracovia) spun că ei şi-au mâncat aproape toţi caii şi că singura lor speranţă este ajutorul făgăduit de Rakoczi.

SCRISOAREA C III

12 Februarie 1657, Dankow

„...Am spus, în ultima mea scrisoare că Rakoczi s'a oprit la hotarul său, ceeace este adevărat şi el se află încă, acolo dar el a făcut să pătrundă, o parte a oastei sale, în Polonia şi aceasta aleargă, deja, în spre Sambov, ceeace ne-a silit să ridicăm asediul Cracoviei, ca să ieşim înaintea lor. Dacă îi putem sili să primească lupta, şi ai noştri sunt hotărîţi s'o facă, cred că i-am învinge, căci nu sunt mai dibaci ca noi şi sunt oameni strânşi de curând. Noi ştim, dacă v'am spus, vreodată, că nimeni nu-şi aminteşte că vre-un principe transilvănean să fi avut copii. Ei au avut înainte de a se urca pe Tron, dar după aceea nici odată. Acesta era născut, când tatăl său a fost făcut principe al Transilvaniei şi amândoi fii lui sunt născuţi înainte de a fi fost ales, cu toate că şi el şi nevasta lui sunt tineri, totuşi, n'au mai avut copii. Trebuie să fi domnit o con-

www.digibuc.ro

stelaţie foarte stearpă, când această provincie a fost făcută principat..."

SCRISOAREA C V.

26 Februarie 1657, Czenstochowa

„...Trebue să-ţi fi schimbat, acum, părerea despre Transilvănean. Nu prea văd ca Regele Suediei să se pregătească a năvăli în Germania; dimpotrivă, se spune că vrea să reînoiască alianţa cu Impăratul. Nu poate părăsi Prusia şi nu crede, că, orice succes în Germania, l-ar putea despăgubi de cedarea acestei provincii. Dacă n'ar fi năvălit Rakoczi, după toate aparenţele, el ar fi fost gonit, chiar în anul acesta, ceeace dovedeşte că suntem tot aşa de proşti ostaşi ca şi politiciani."

SCRISOAREA C VI.

Martie 1657 Czenstochowa

„...Transilvăneanul ameninţă că, în cazul vreunui amestec al Impăratului în treburile sale, va aduce pe Turci, în Polonia..."

SCRISOAREA C VII

12 Martie 1657, Czenstochowa

„...Se spune, că Transilvăneanul nici nu înaintează, nici nu dă înapoi; el aşteaptă întoarcerea dela Viena, a unei rude ale sale, pe care a trimes-o în grabă. Ni se scrie, că un conte Humayn, Ungur, pe care principele l-a năpăstuit a adunat împreună cu prietenii săi, cincisprezece mii de oameni, cu cari a năvălit, în statele Transilvăneanului, pentru a se răzbuna. Nu vă pot confirma vestea în ceeace priveşte numărul soldaţilor, ci numai cea privitoare la intrarea oastei Ungurului în Transilvania.

Rakoczi a scris guvernatorului Kameneţului, cerându-i să predea cetatea. Acesta ia răspuns că regele

www.digibuc.ro

fiind lipsă, nu putea să-l primească aşa cum merită, dar că era gata să-i dea un prânz bun, având, încă, un număr mare de grenate şi mult praf de puşcă; răspunsul guvernatorului l-a făcut să se întoarcă înapoi. S'a arătat în faţa Leopolului, dar a fost gonit cu tunurile. Se zice mereu, că va veni să ia în stăpânire, Cracovia. Suedezii, în aşteptarea lui, au distrus acest nenorocit oraş..."

SCRISOAREA CVIII

16 Martie 1657, Czenstochowa

„...Ni-a venit ştire, astăzi că Tătarii vor veni, în curând în ajutorul nostru; sunt cei mai buni prieteni pe cari îi avem. Tătarii au pustiit Moldova şi Valachia, pentrucă voevozii acestor principate au trimes ajutor Transilvăneanului, împotriva noastră. Ei şi-au rechemat ostaşii din porunca Inaltei Porţi după câte se spune. Suedezii nu luptă împotriva Tătarilor, căci drumul spre Krâm nu e prea plăcut. Am interceptat scrisorile cifrate ale lui Würtz către agentul suedez care se află pe lângă Transilvănean; ele au fost descifrate şi arată că regele Suediei nu vrea să ţie niciuna din făgăduielile făcute lui Rakoczi. S'au trimes copii episcopului din Nitria care e pe lângă Transilvănean, trimes de Impărat, pentru a-l înconoştiinţa şi dacă va vroi, i se vor trimete şi originalele. Comunică, te rog, acestea d-nei des Essarts căreia nu i-am scris..."

SCRISOAREA CIX.

26 Martie 1657, Czenstochowa

„...Dacă n'ar fi intervenit Rakoczi, regele Suediei era pierdut şi nu atâta din pricina forţei noastre cât din propria să slăbiciune. El nu rezistă decât din cauza unei mai bune organizaţiuni.

Transilvăneanul a atacat Lantzut, unde a pierdut

www.digibuc.ro

opt sute de oameni, apoi s'a retras şi s'a îndreptat spre Premislie, din care oraş au plecat mulţi nobili; şi cum s'au temut să nu fie nevoiţi a preda cetatea, care nu era prea bună, ei au silit pe comandantul garnizoanei să trateze cu Rakoczi; acesta ameninţa că va da foc tuturor satelor. In sfârşit, tratatul prevedea neutralitatea şi făgăduiala de a recunoaşte pe acest principe, ca stăpân al ei, când va fi ales rege al Poloniei, căci el spune, peste tot, că este chemat să domnească şi, totuşi nici un senator n'a trecut, până acum de partea lui. Acum, se îndreaptă spre Cracovia, dar cred, după câte am aflat din scrisorile lui căzute în mâinile noastre, că Suedezii au intenţia să-l înşele şi să nu-i mai dea Cracovia, după cum i-au făgăduit Se spune că cincisprezece mii de Cazaci, din oştirea sa, au trecut, deja Vistula, pentru a se îndrepta spre aceste locuri. Rakoczi vine după ei. Dacă această ştire se adevereşte, Regina va pleca în ducatele sale din Silezia...

SCRISOAREA CX.

2 Aprilie 1657, Czentochowa

„...Principele Transilvaniei este în Cracovia. Dar comandantul oştilor suedeze nu i-a îngăduit să locuiască în castel, ceeace l-a mâniat tare. Un ciauş a sosit şi i-a spus că Sultanul dezaprobă purtarea lui, cerându-i totdeodată să se retragă; se pare că nu va da ascultare. Aceeaş poruncă a fost trimeasă şi voevozilor Moldovei şi Valahiei, cari au şi dat ordin, oştilor lor, să se retragă...

Regele Suediei înaintează pentru a se uni cu Rakoczi. Senatorii noştri cari n'au vroit ca Varşovia să fie întărită, sunt de vină că Suedezii au pătruns în ea. Armata noastră nu este destul de puternică pentru a lua poziţie între oştirea suedeză şi cea a Transilvă-

www.digibuc.ro

neanului şi de aceea, ea rămâne la aripi ; ne-ar trebui înfanterie şi n'avem decât cavalerie. S'a trimes, ordin, celor două armate lituaniene, să înainteze, dar joncţiunea va fi făcută înainte ca ele să poată sosi...

Vin ştiri, că voevodul Valahiei, a trimes un dar Sultanului pentru a-l potoli şi a primi iertare pentru fapta că trimisese oaste împotriva noastră. Inalta Poartă a luat darul, dar a spânzurat solul. Ea a retrimis pe bătrânul Vasile care fusese gonit, pentru a fi reînscăunat. Noi lucrăm la isgonirea Transilvăneanului şi dorim să fie pus, în locul lui, un frate al palatinei din Cracovia (Mohila) ; ei sunt copiii unui voevod al Valahiei care a domnit înaintea lui Vasile. Regina vrea să întovărăşească, pe rege, care e în fruntea oştilor. Să ajute Dumnezeu ca această campanie să fie norocoasă !..."

SCRISOAREA CXIII.

12 Aprilie 1657, Opol

„...Ne-a venit ştire, dar eu nu-i dau crezare, că Transilvăneanul se retrage ; dacă este, într'adevăr, aşa, probabil că Tătarii au năvălit în ţara sa, ceeace n'am aflat încă..."

SCRISOAREA CXVI.

9 Mai 1657, Krepitz

„In ceeace priveşte treburile noastre, vă voi spune, că regele Suediei s'a unit cu Transilvăneanul lângă Sandomir şi că n'au întreprins, încă, nimic. S'a zis că vroiau să asedieze Zamosc dar eu nu cred c'o vor face...

Turcul pare foarte mâniat pe Transilvănean, care ne-a atacat. El a poruncit paşii din Silistria, din Bulgaria, celui din Bosnia şi celui din Buda, să intre în ţara aceea, s'o ia din mâinile lui Rakoczi şi să puie un paşă acolo. Noi luptăm din răsputeri, ca să fie pus un

www.digibuc.ro

frate al soţiei palatinului din Cracovia, care este fiu al unui voevod valah, şi care, fiind trimis de mic copil în Constantinopol, a fost crescut în religia mahomedană".

Urmează o notă lungă privitoare la neamul domnesc al Movileştilor, pe care o redau în extenso:

„Acest frate al palatinei de Cracovia, Myszkowska, era *Bohdan Mohila*. Ilustrul neam moldovenesc al Movileştilor s'a unit strâns cu Polonia, şi prin legături de familie şi prin tendinţele politice, care îi făceau să socotiască, Polonia, ca protectoarea cea mai naturală şi cea mai bine voitoare faţă de Moldova. Dieta din Varşovia din anul 1593 crezuse folositor să acorde dreptul de cetăţenie lui *Ieremia Movilă* (Mohila), care, curând în 1595, fiind cetăţean al republicei Polone, a fost ridicat la demnitatea de voevod, al Moldovei, prin mijlocirea renumitului Jean Zamoyski. Cele patru fete ale lui Ieremia s'au măritat, toate, în Polonia. Să se ştie: *Regina*, cu *Mihai Wiszniowiecki*, staroste de Owrucz.

Maria cu Ştefan Potoki, palatin de Broslaw; şi, după moartea lui, cu *Nicolae Firlei*, palatin de Sandomir.

Iecaterina, cu principele *Samuil Korecki*.

Anna, cea mai tânără, s'a căsătorit de patru ori, măritându-se succesiv cu:

1. *Maximilian Przeremvski*, palatin de Lenczyca.
2. *Jean Czarnkowski*, castelan de Lenczyca.
3. *Ladislav Myszkowki*, palatin de Cracovia.
4. *Stanislas Potoki*, palatin de Cracovia şi mare general al Coroanei

Dintre cei trei fii ai lui Ieremia, *Constanţin* şi *Alexandru* au fost domni ai Moldovei, al treilea *Bohdan*

www.digibuc.ro

este acela de care vorbeşte autorul. — *Petru Movilă*, un nepot al lui Ieremia, a fost mitropolit al Kievului (de Kiovie), şi s'a făcut cunoscut prin răspândirea literaturii bisericeşti în Ucraina polonă. Din îndemnul lui Vladislav al IV-lea, rege al Poloniei, a întemeiat Academia din Kiev'".

Să urmăm, acum, cu citirea scrisorii :

„El este, totuşi, foarte *affectionné à la Grèce*. Turcul din cauza Poloniei, vrea şi el să înlocuiască pe voevozii Valahiei şi Moldovei şi să puie, în locul lor, doi paşi, ceeace este foarte periculos pentru noi, cu toate că pretextul lui este că vrea să ne răzbune şi să ne ajute. — El a rugat şi pe Impărat să-şi unească, oştile, cu ale lui, împotriva Transilvăneanului, şi casa de Austria se pregăteşte să-şi trimeată, armatele, în Transilvania. Poarta prinzând câteva scrisori de ale lui Rakoczi, în care se spunea că el se va uni cu întâiul care va purta războiu Turcilor şi că avea mare trebuinţă de bani, ceeace înlesneşte mult umilirea lui...

....Regele a chemat pe Czarnecki pentru a se sfătui cu el ; el s'a detaşat de armata polonă cu 1.000 de cai. Regele Suediei şi Rakoczi au pus 5.000 în urmărirea lor, fără, însă, a-i putea ajunge..."

www.digibuc.ro

Predarea Plevnei

O broşură din 1879

Sunt, câteodată, cărţi şi broşuri, care, cu toate că nu sunt prea vechi, merită totuşi, să fie amintite şi studiate De aceea, vom scrie şi despre broşura lui *Cléon Rangabé. Titlul ei este „Plevna, Le jour de la Reddition,* par *Cléon Rangabé.* Consul general de S. M. le Roi des Hellèns à Bucarest. Vienne. Imprimerie W. Heinrich 1879". Intr'un stil concis, viu şi de multe ori emoţionant, autorul acestei cărticele ne povesteşte călătoria sa dela Bucureşti la Plevna în timpul războiului ruso-româno-turc. El a ajuns lângă Plevna tocmai în ziua în care Osman-Paşa se predase oştilor româno-ruse. Această broşură e astăzi rară, căci puţini au păstrat-o în bibliotecile lor. Una se găseşte şi la Academia Română, dar n'am putut afla, încă, dacă şi celelalte biblioteci ale statului posedă exemplare din scrierea lui Cléon Rangabé.

Vom reproduce câteva din pasagiile cele mai interesante şi mai însemnate privitoare la războiul independenţii noastre. Mai întâi, câteva cuvinte despre Roşiorii de Vede (Russu de Vede):

„Acest târg (bourg) ni-a părut că doarme, încă, în secolul al nouăsprezecelea, ca în evul mediu în lumina

www.digibuc.ro

nehotărâtă a câtorva felinare şi în noroiul adânc, care preface fiecare casă într'o adevărată insulă..."

Ajunşi (Rangabé şi un prieten) la Giurgiu au auzit zgomotul surd al bombardamentului îndepărtat: „Am tăcut vreme îndelungată: mugetul îndepărtat se auzia necontenit. Stranie împreunare de gânduri, mi-am adus

Avangarde româneşti în ploae la Plevna

aminte, atunci, de o frumoasă noapte petrecută pe Siera Nevada, când ascultam cu plăcere sgomotul surd al valurilor oceanului Pacific, care se frângeau de stâncile coastei. Dar, astăzi valurile sunt de foc şi stâncile sunt trupuri omeneşti".

In Nicopole, spune autorul, se vorbiau două limbi; româneşte şi greceşte. Iată cum ne descrie viaţa din oraş: „Când sosirăm, prăvăliile erau, încă, toate des-

www.digibuc.ro

chise. O mare mulțime de oameni era pe străzi; erau Bulgari, Români și Greci. De pe dealurile din apropiere, Turcoaicele urmăriau cu îngrijorare cele ce se petreceau în oraș".

Pe drum, spre Plevna, călătorii întâlnesc doi soldați români, cari fuseseră răniți în nenorocita zi de 30 Decembrie.

„Am trecut printr'un sat turcesc distrus de foc. Apoi, printr'un sat mixt: partea locuită de bulgari a rămas neatinsă, parte turcească și tătăriască a fost prefăcută în cenușe. Populația musulmană, care a putut să scape de masacru, a fugit numai decât după ocuparea orașului Nicopole. Bulgarii au pus stăpânire pe toate lucrurile părăsite de fugari și au dat pradă flăcărilor toate locuințele lor..."

Când Rangabé ajunge la Verbița, află că Osman-pașa s'a predat. Vestea i-o dă un ofițer, care a sosit călare de pe front.

— „De unde veniți? îl întrebăm.

— Dela Plevna. Am asistat la luptă. Am întovărășit pe Alteța sa, care trebue să petreacă noaptea în oraș. Am venit să caut merinde".

Casa, în care locuia comandantul, avea patru odăițe: una era ocupată de el, alta de generalul Manu, a treia de colonelul Fălcoianu, șeful statului major și a patra de maiorul Lahovari și de fratele lui, sergent de cavalerie, angajat voluntar.

Pe când se încălziau, deodată, auziră strigătul: prizonierii.

Aci, autorul ne face o admirabilă descriere a unui convoiu de prizonieri obosiți, descurajați, dar, totuși, demni:

„Un lung convoiu de Turci înainta încet spre Verbița

www.digibuc.ro

între două şiruri de soldaţi români. In frunte mergeau doi paşi cu câţiva ofiţeri superiori, urmaţi de vitejii apărători ai Plevnei. Toţi erau trişti şi cu uniformele zdrenuţuite. Aparţineau tuturor raselor asiatice: erau osmanlii albi şi Arabi. Au trecut prin faţa noastră fără să rostească un cuvânt. Câţiva dintre asistenţi au întors capul cuprinşi de milă. Soldaţii cari îi întovărăşeau erau mândri că păziau Turci adevăraţi şi se purtau cu ei „*avec beaucoup d'égards*".

In câteva cuvinte, colonelul Arion povesteşte, cum a fost silit, Osman-paşa, să se predea:

„Mareşalul turc fusese rănit de un glonte, care îi trecuse prin picior, ucigând în acelaş timp, şi calul. După ce fusese transportat într'o cabană, care se găsia pe o înălţime aproape de podul peste Vid, el trimese pe un parlamentar să ia legătură cu un ofiţer superior duşman. Fiind după capitularea Bucovei şi Opanezului în câmpie, aproape de locul unde venise solul turcesc, am luat cunoştinţă de mesagiul lui Osman. M'am dus atunci, împreună cu colonelul Cerkez şi întovărăşit de doi soldaţi în mijlocul duşmanilor, cari se uitaù la noi cu nedumerire. Am ajuns la adăpostul unde era Osman pe care îl chinuia cumplit rana. I-am oferit serviciile chirurgilor noştri, dar numai decât doctorul său protestă zicând: îl caut de douăzeci de ani şi nu voiu ceda, acum, nimănui onoarea să-l îngrijească... Am rezistat, ne spuse cu demnitate, cât mia permis omenia. M'am prăbuşit cu sabia în mână. Nu cer nimic pentru mine, dar doresc ca viteaza mea oştire, care a suferit atât de mult, să fie tratată cu omenie..."

Iată, cum era, oraşul Plevna, atunci:

„Intrăm în oraş. Puţinii locuitori creştini, cari nu fugiseră, stau în faţa caselor, şi ne salută respectuoşi,

www.digibuc.ro

părând, însă, mai mult miraţi, decât fericiţi, de sosirea noastră. Inotăm într'o mare de noroiu. Prăvăliile sunt unele închise, iar altele pustiite. Mai multe case par părăsite. Intr'un colţ, trec trei preoţi purtând icoane şi ramuri verzi; ceva mai departe, pe jumătate îngropat în noroiu, e cadavrul unui Arab. Doi soldaţi români trec, în acea clipă, pe lângă noi. Unul din ei îl loveşte cu piciorul. Colonelul Berindei l'a văzut: devine palid de mânie şi porunceşte camaradului său să-i dea patru palme... In altă stradă: o familie de Bulgari boccsc. Ii întrebăm dece plâng. Drept răspuns, sărmanii oameni, ne arată o crâşmă vecină, care le aparţine şi pe care o devastează soldaţii ruşi şi români. Căpitanul G. coboară numai decât de pe cal şi îi ia la goană cu biciul..."

Câteva pagini mai departe, Rangabé ne vorbeşte despre Te-deumul celebrat după victoria dela Plevna:

„Preoţi în vestminte bogate slujesc sus pe deal. Lângă ei e Impăratul. E palid, dar calm şi demn; în dreapta lui sunt principele şi marele-duce Nicolae. In jurul lui stau şi ceilalţi membri ai familiei imperiale şi înalţii demnitari ai curţii. Ceva mai departe se găsesc ofiţerii superiori şi eroii luptelor recente: generalii Ignatieff, Scobeleff, Todtleben şi Krüdner. Numai întreprinzătorul Gurko lipseşte dela această sărbătoare. E deja la Orkania. Cadrul acestui tablou e format din unităţi din diferite regimente..."

Mai departe:

„...Deodată, toată mulţimea se mişcă: o trăsură se apropie. Zărim două fesuri roşii *(deux calottes rouges)*, toată lumea strigă: Osman-paşa!... Intr'adevăr, în trăsură era Osman-paşa. Toţi îl salută cu respect. Cineva aduce un fotoliu, în care se aşează, şi, astfel, e dus până în faţa împăratului, care îl primeşte cu cea mai

www.digibuc.ro

mare curtoazie. El îi înapoiază numai decât „sabia de onoare", pe care i-o dăruise Sultanul..."

La pag. 52, autorul ne descrie câmpul de luptă:

„...Cadavrele soldaţilor ruşi fuseseră, aproape toate îngropate, dar rămăseseră, încă, destule ca să împodobiască tabloul sinistru. In tot locul zăceau zdrenţe înroşite de sânge, care aduceau cea mai bună mărturie despre numărul mare al ostaşilor căzuţi. Câteva cadavre, întinse pe spate, păreau a blestema înălţimile cerului; altele, frânte în două, vroiau, parcă, să mai ochiască pe duşmani. Ici şi colo, erau grămezi hidoase de hoituri; mai departe, câţiva răniţi uitaţi se târau, cu greu, spre un pârăiaş vecin. Peste tot zăcea un mare număr de puşti, de tunuri răsturnate, de cai morţi, de oameni cari îşi trăgeau sufletul..."

Rangabé, îngrozit de această priveliştе, gândeşte:

„...Şi fără să vreau, mă cuprind tot soiul de gânduri negre. Aceste grămezi de hoituri, care nu mai au nimic omenesc în ele, nu sunt şi ele oare *de la matière?* Unde sunt visurile mândriei omeneşti ? Unde sufletul nemuritor, care ne înobilează apropiindu-ne de Divinitate? Cui au slujit dorinţele pământeşti, speranţele înşelate şi, poate, străduinţele nenumărate, ale acestor sărmane fiinţe? Şi, totuşi, fiecare din aceste cadavre a gângurit, copil iubit, în braţele unei mame scumpe şi, poate, chiar în clipa de faţă, suflete iubitoare şi credincioase îl plâng...

„...In fine, zărim oştile victorioase ale ţarului. Principele Carol dă mâna cu toţi generalii şi noi îl urmăm în galop, trecând prin faţa regimentelor, cari aclamă cu entuziasm pe Alteţa Sa. Un corespondent rus, în uniformă neagră, aruncă şapca sa în aer şi exemplul dat de el e urmat de un mare număr de soldaţi. Spectaco-

www.digibuc.ro

lul este, atunci, într'adevăr, grandios.... generali ruşi întovărăşesc până în oraş, pe Alteţa Sa, care le conferă „Virtutea Militară".

Acum, câteva cuvinte şi despre dr. Davila:

„Trecem în faţa divisionului sanitar şi salutăm pe generalul Davila, care ne arată, cu o justificată mândrie, pe cei 350 de prizonieri răniţi, sosiţi în ajun şi cari primiseră, deja, toate îngrijirile necesare".

Inainte de a încheia, reproducem cuvintele rostite de generalul Manu la banchetul dat de ofiţeri, după victoria dela Plevna, în Verbiţa:

„Messieurs, nous dit-il, tandis que nous combattions pour la patrie, une auguste femme passait ses jours et ses nuits dans les hopitaux. Devenue la providence et la consolation des souffrants, elle a pleuré avec la pauvre mère près du grabat de son fils et son bonheur etait de sécher les larmes de l'orphelin. En vous proposant un toast à la santé de notre Souveraine, je vous rappelle un nom que tout véritable Roumain portera dorénavant éternellement gravé dans son coeur. Notre respect et notre devouement pour notre auguste Souveraine s'est transformé en adoration".

(Domnilor, pe când ne luptam pentru patrie, o femee augustă îşi petrecea nopţile în spitale. Ea a fost providenţa şi consolaţia celor cari sufereau, 'ea a plâns cu sărmana mamă lângă patul fiului ei şi cea mai mare fericire a ei a fost să şteargă lacrimile orfanului. Propunându-vă un toast în sănătatea Suveranei noastre, vă amintesc un nume, pe care orice român adevărat îl va purta, de acum în colo, în suflet. Respectul şi devotamentul nostru, pentru augusta noastră Suverană, s'au prefăcut în adoraţie).

www.digibuc.ro

Memoriile contesei Edling

Nu de mult un mare anticar din Germania ne-a găsit un exemplar al „memoriilor" scrise de *contesa Edling*. Titlul cărţii este: *„Mémoires de la comtesse Edling (née Stourdza). Demoiselle D'Honneur de Sa Majesté L'Impératrice Elisabeth Alexéevna Moscou"*. Cartea a fost tipărită în tipografia Sinodului în anul 1888. La pag. 281—84 găsim însemnări privitoare la *contesa Edling*, pe cari le vom reproduce la începutul acestui articol.

„Aici se sfârşesc „Memoriile" contesei Edling, scrise de ea în anul 1829, patru ani după moartea împăratului Alexandru...

Contesa Ruxandra Edling s'a născut în Contantinopol în 12 Octombrie 1786. Un oarecare Jean Joseph Dopagne, institutor al celor doi fraţi şi a surorii ei, Elena (întâia nevastă a lui D. P. Severin, mai târziu ministru al Rusiei la München), îi dădu o instrucţie serioasă. In vremea aceea locuiau în Rusia-Albă (în apropiere de Moghilef pe Nistru), într'o casă de ţară, unde se retrăsese familia ei după ce săracise.

Un contimporan al ei, *Wiegel*, care o cunoscuse, atunci, spune în „memoriile" lui că *„famille Stourdza formait elle seule une academie"*.

Ea se mărită în anul 1818 cu contele Edling, care

www.digibuc.ro

fusese reprezentantul curţii din Weimar la congresul dela Viena. In anul 1819 îl urmă la Florenţa. In 1824, ea se stabili la Odesa şi, de atunci, îşi petrecea parte din timp în oraş, parte la ţară, la moşia ei *Manzir* din Basarabia. *La comtesse Edling construisit à Manzir une église, une école et un hôpital. Pendant les epidemies de peste et de cholèra, qui sévirent sur la contrée, elle deploya une merveilleuse présence d'esprit et fut l'ange tutèllaire de la population locale.*

Ea n'a avut copii şi de aceea, în tot timpul vieţii, a arătat o mare dragoste pentru fratele ei şi fiica acetuia... Contesa Edling, a murit la Odesa, în anul 1844. Nepoata ei, principesa Maria Alexandrowna Gagarin, ne-a dat aceste „*memorii*“ spre publicare...“

Memoriile contesei Edling sunt un preţios document privitor la epoca Impăratului Alexandru, fiind scrisă de o femee cultă şi care a luat parte, de aproape, la evenimentele petrecute în vremea aceea.

Iată, cum îşi începe ea „Memoriile“ :

„*Avant de comencer le récit des evènements qui tiennent à l'histoire du temps, je dois compte au lecteur de ma propre histoire.* Mama mea era din familia Moruzi, cunoscută în Levant, pentru marea influenţă pe care o avea pe lângă Sublima Poartă şi pentru nenumăratele ei talente. Bunicul meu, fiind domn al Moldovei, dăduse, pe fiica lui, de nevastă tatălui meu, a cărui obârşie şi bogăţie *satisfaisaient egalement son ambition.* M'am născut în Constantinopol, de unde părinţii mei emigrară în Rusia, cinci ani după aceea. Pacea dela Iaşi se încheiase şi bunicul meu murise (1729). *Les invitations des ministres et des généraux de Catherine II et quelques nuages élevés entre ma mère et son frère ainè, decidèrent mes parents à une expatriation,*

www.digibuc.ro

dont ils se repentierent souvent dans la suite. Marea lor avere, administrată de străini, fu în curând *delapidée*".

Părinţii mei dădeau două dineuri pe săptămână... nu voiu vorbi decât de două persoane: de *principele Ypsilanti* şi de contele *Capodistrias.* Ypsianti era înrudit cu mine şi de aceiaş vârstă cu fratele meu cel mic. Prezentat la curte la vârsta de 15 ani, împărăteasa-mamă făgăduise tatălui său, domnul Valahiei, refugiat în Rusia, *de soigner son début dans le monde et de le protéger...*

Capodistrias, mai în vârstă decât noi, încercase deja să înfăptuiască visul său: eliberarea Greciei şi crearea republicei Ioniene, patria sa, pe care pacea dela Tilsit o distrusese...

(Pag. 51). Impăratul trimisese, în mai multe rânduri, ordine precise generalului Kutuzoff, care comanda armata din Moldova, pentru a încheia o pace necesară; dar bătrânul ostaş, îndrăgostit de putere şi temându-se să nu fie nevoit a se retrage din armată, încerca în toate felurile să îndepărteze evenimentul atât de însemnat pentru patrie. Impăratul, *impatient de tant de lenteur et de mauvaise foi,* îl înlocui cu domnul Tchitchagoff".

In misiunea lui în Valachia, amiralul Tchitchagoff a fost întovărăşit şi de fratele contesei Edling. (pag. 52).

Iar mai departe, la pag. 56, citim : „Războiul se apropia cu paşi repezi de moşiile noastre şi eu ştiam că mama mea nu va mai găsi acolo, pe tatăl meu, pe care amiralul Tchitchagoff îl luase cu el la Bucureşti..."

Tot privitor la Tchitchagoff, autoarea mai scrie : *„Ayant trouvé la paix de Boukarest terminée, mr. Tchitchagoff ne s'occupa plus qu'à rendre son armèe*

www.digibuc.ro

disponible dans le plus court espace de temps possible".

Despre tatăl ei, contesa Edling spune:

„Tatăl meu, care fusese însărcinat să organizeze Basarabia, o nouă provincie alipită de Imperiu, în urma tratatului dela Bucureşti se îmbolnăveşte şi este nevoit să se retragă din treburile publice..."

Mai departe, la pag. 105—106, ne descrie nenorocirile familiei, întâmplate, după pacea dela Bucureşti:

„*Nous cachions à cette pauvre mère de nouveaux malheurs qui étaient cause en partie de la siuation de mon père. Il lui avait laissé ignorer la mort violente de ses deux frères, que la Porte avait sacrifiés à la colère de Napoléon irrité contre eux à cause de la paix de Bukarest qu'il leur attribuait. Le journal de l'Empire, organe du gouvernement français, n'avait pas manqué de publier à cette occasion une longue diatribe contre la famille Mourouzi. Non seulement on y attaquait la mémoire de mes oncles dont le sang fumait encore, mais on s'acharnait contre celle de mon grand-père mort depuis 25 ans. Cette lecture me révolta, et je crus voir un aigle déchirant des cadavres*".

Despre prinţul Ypsilanti mai găsim următoarele însemnări:

„In mijlocul acelui grup se găsia şi tânărul Ypsilanti care-şi începuse cariera militară pierzându-şi mâna dreaptă. Suferise mult, totuşi nu-şi pierduse veselia. Venise la *Brouchsal pentru a mă vedea.* Impăratul *„qui le comblait de bontés"*, era tare afectat să regăsească pe un tânăr de 22 de ani invalid. *Tous ses traits se contractaient peniblement à la vue de quelque misère humaine au dessus de sa puissance. Celle d'Ypsilanti était de ce nombre et le navrait....*

Intr'o dimineaţă, împărăteasa trimise să mă cheme

www.digibuc.ro

în grabă. Am fost nevoită să cobor în *„robe de chambre"*, având un şal pe umeri. Am găsit-o, în faţa oglinzii, pieptănându-se. Ea îmi spuse că împăratul vroia să-mi vorbească despre Ypsilanti şi că doria să-i indic ce ar putea face pentru el. In aceeaş clipă apăru şi împăratul... Aş fi putut obţine uşor, ca el să-l numească aghiotant, *mais une inspiration secrète me retint.* I-am mulţumit pentru marea lui bunăvoinţă..."

Contesa a adăogat, apoi, că vărul ei are o singură dorinţă de a rămâne în armată, cu toate că e invalid *„et que si Sa Majesté daignait en même temps avoir égard aux demandes de son pére pour quelques personnes qui l'avait suivi en Russie, il serait parfaitement satisfait"*.

La pag. 169, autoarea ne spune că Ypsilanti şi mai mulţi greci de seamă se întâlneau, în casa lor din Viena, adesea ori.

Aliaţii, după ce îngenunchiaseră cu desăvârşire pe Francezi, cereau desmembrarea Franţei. Impăratul Alexandru, însă, se opunea cu îndârjire. El întrebuinţă, atunci o şiretenie, pe care i-o indicase contele Capodistrias. Ei hotărâră să făurească o scrisoare ca din partea lui Ludovic al XVIII-lea, prin care acesta anunţa împăratului Ruşiei că preferă să renunţe la Coroană *„prèférant, plutôt descendre du trône que de régner sur la France avilie et déchiréee par les alliés de son roi.*

Mon frère rédigea sur le champs cette lettre, qui devait être courte et positive; il l'a fit avec un talent tellement supérieur que tous les cabinets y furent trompée..."

In memoriile contesei Edling se găsesc multe detalii interesante de acest fel, dar cele mai multe sunt în

www.digibuc.ro

legătură cu trecutul Rusiei. Din această carte, se vede că contesa avea o mare dragoste pentru Greci şi că ea a făcut tot ce i-a stat în putere pentru a înlesni reînvierea fostei sale patrii. Impreună cu contele Capodistrias şi cu alţi Greci învăţaţi, cari cutreerau Europa, în acelaş scop, ea a pus bazele mişcării de eliberare a Greciei.

Pentru noi, Românii, această carte e preţioasă pentrucă e opera unei femei care face parte dintr'una din cele mai vechi şi învăţate familii din Moldova. Ceeace ne-ar fi interesat mai mult, ar fi fost să găsim detalii privitoare la opera înfăptuită de tatăl contesei Edling, când a fost însărcinat cu reorganizarea Basarabiei. Totuşi, cele câteva pagini — în aparenţă puţin importante — care le găsim în „Memoriile" contesei Edling, în legătură cu trecutul Moldovei, au şi ele însemnătatea lor, dacă facem legătură între ele şi alte memorii, documente şi scrieri din acea epocă.

www.digibuc.ro

TABLA DE MATERIE

www.digibuc.ro

TABLA DE MATERIE

	Pag.
Cuvânt de introducere	5
Andrea Cambini despre Valahi	7
Papa Pius al II-lea despre Valahi	11
O carte din secolul al XVI-lea despre Moscovia	15
Cronica lui Jean Herburt de Fulstin	18
O cronică germană din sec. al XVI-lea	35
Chronologia lui Palma Cayet	40
Francezul de Montreulx despre Mihai Viteazul	65
Sr. Michel Baudier despre Mihai Viteazul	89
Călătoria Mareşalei de Guebriant	93
Istoria lui Dionisius Petavius	98
Călătorul italian Pietro Della Valle	106
Mihai Viteazul la Praga	110
Un anonim despre Ungaria	114
Memoriile cavalerului de Beaujeu	132
O gazetă nemţiască din 1711	138
Ştiri privitoare la Const. Brâncoveanu	145
O lucrare despre Ioan Sobieski	150
Veneţianul Pietro Businello despre Valahia şi Moldova	163
Istoricul Le Clerc despre scriitorii din neamul Cantemireştilor	169
Englezul Eton dspre Imperiul otoman	178
Dimitrie Cantemir descris de un istoric german	183
O carte tipărită în Sibiu. în 1816	188
Calendar românesc din 1831	198
Cartea lui Jules de Hagemeister	205
Cărţi vechi româneşti de medicină	214
Din trecutul Ardealului şi despre Mihai Viteazul	219
Scrisorile lui Pierre Des Noyers	225
Predarea Plevnei	236
Memoriile contesei Edling	243

www.digibuc.ro

EXTRAS DIN CATALOGUL
EDITURII „UNIVERSUL"

Colecția: „OPERELE SCRIITORILOR ROMÂNI"

ST. O. IOSIF, Poezie vol. I și II. Ediție comentată de prof. P. V. Haneș

MIHNEA VODĂ CEL RĂU,

DOAMNA CHIAJNA, MOȚII, CURCANII, POEȚII VĂCĂREȘTI, de Al. Odobescu
Ediție comentată de N. Mihăescu asistent universitar

GRAMATICA LIMBII ROMÂNE
Ed. II-a de Al. Rosetti și J. Byck

MANUAL DE ISTORIA ARTEI
Vol. I, II, III, IV și V de G. Oprescu

REGIUNILE POLARE ALE PĂMÂNTULUI
de Claudius Giurcăneanu

ISTORIA REVOLUȚIEI FRANCEZE
de T. Carlyle
trad. de N. Pandelea
vol. I, vol. II și vol. III
(operă completă).

SISTEMUL FINANCIAR AL U.R.S.S
de prof. M. I. Bogolepov
trad. de R. Donici

ASPECTE DIN CIVILIZAȚIA ENGLEZĂ de L. Botez

AMINTIRI DIN VIAȚA-MI
de g-ral Al. Candiano-Popescu

BUCUREȘTI ȘI BUCUREȘTENI
de Victor Bilciurescu

A FOST LA LENINGRAD, roman
de Al. Ceacovschi

DRUMURI RUSEȘTI
de Margaret Wettlin

LOPE DE VEGA: TEATRU ALES:
trad. de Al. Popescu-Telega

QUO VADIS,
roman de H. Sienkiewicz
trad. de Const. A. I. Ghica

VĂLTOAREA VIEȚII (roman)
de Edward Bulwer Lytton

GHINION, schițe și nuvele de A. CEHOV, trad. de R. DONICI

MUZICANTUL ORB (roman)
de Vl. Corolenko
trad. de R. Donici

CATRENELE LUI
OMAR KHAYYAM trad. de Al. T. Stamatiad (Ediția III-a)

GÖSTA BERLING
de Selma Lagerlöf
Ed. V-a

PARADA, roman de Lloyd Douglas
trad. de Jul. Giurgea

MAI SUNT OAMENI BUNI...
roman, Ed. IV-a
de D. Ionescu Morei

TITANIC VALS și ...ESCU (Teatru)
de Tudor Mușatescu

Tip. „Universul" S. A. București
Strada Brezoianu, Nr. 23 — 25

PREȚUL LEI 12.000

Firma înscrisă la Of. Reg. Com. sub Nr. 437|1932

www.digibuc.ro